

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

KONTRA FERENC: DRÁVASZÖGI REQUIEM (ESSZÉ)
JUHÁSZ FERENC LEVELE SZTRUGÁBA
BORDÁS GYŐZŐ REGÉNYÉNEK ELSŐ RÉSZE
BOGDÁN JÓZSEF ÉS GUELMINO SÁNDOR VERSEI
VIDOSAV STEVANOVIĆ NOVELLÁJA
BORI IMRE TANULMÁNYA
OLAJOS MIHÁLY MUNKÁSSÁGÁRÓL
OLAJOS MIHÁLY
A PALICSI MAGYAR ÜNNEPI JÁTÉKOKRÓL

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1992

Június

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LVI. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

Szerkesztő:
Toldi Éva

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Műszaki szerkesztő:
Maurits Ferenc

TARTALOM

Kontra Ferenc: Drávaszögi requiem (*esszé*) 429

Juhász Ferenc: Üzenet a hitet adóknak (*levél*) 433

Bordás Győző: Csukódó zsilipek (*regény, 1. rész; Amikor megfolyik a festék*) 436

Bogdán József versei 449

Vidosav Stevanović: Menni Dunába, úszni háttal (*novella*) 453

Guelmino Sándor: Magánapokalipszisok (*vers*) 467

DRÁVASZÖGI REQUIEM

KONTRAFERENC

Helyzetünk olyan, mint egy zsúpfedeles falué, ahol imitt-amott tűz támad, s oltják, oltják. . . míg aztán egyszerűen úgy fellángol, hogy vagy elég az ember maga is vagy el kell menekülnie. . . szalmaviszonyok közt élünk minden tekintetben. . . a jelenlegi vezetők sokkal inkább az ördöggel állnak szövetségben, mint Istennel. . . Úgy állnak a dolgok, hogy az embernek vagy önmagáról, vagy másokról kell lemondania. Ha elkezdődik nálunk a bomlás, nincs többé, ami feltartóztassa! Túlontúl összekeveredve! De ez a kevertség adja egyben a menekvés esélyeit! Szemközt a halállal. Eszékről azt írják, hogy fegyverszünet.

(Részletek Széchenyi István Naplójából)

Ha mélyen megrendül az ember, és nem tudják lekötni figyelmét a hétköznapiak máskor lebilincselő apróságai, avagy a saját mikrokozmosza, akkor valami egyetemesebb felé fordul magyarázatért: „Az ember kezdettől keresi az örök élet titkát, isteni szótatot vár, megvilágosodásban reménykedik, de a világtörténelem testvérgyilkossággal kezdődik: Káin lebunkózza Ábelt. A folytatás sem vigasztaló, mert az In-der-Welt-sein mindmáig veszélyes vállalkozás, ezt hitéért üldözik, azt anyanyelvéért, amazt bőrének színéért. A történelem országútját bitófák szegélyezik, áldozatok sírja domborul mindenfelé, ha ugyan jutott nekik sírhalom” – írja Csányi László, majd később hozzáteszi, hogy a halállal kapcsolatban „a többi titok és remény. Tudásunk szerény, érveink illékonyak, álombeliek”.

Az idézett érvek most véletlenül vagy törvényszerűen mind együtt vannak. Goethe szerint a természet köteles egy másik létformáról gondoskodni. Személyes történelemmé vált az utca a falu központjában a református templommal, melynek hallgattak a harangjai. Azelőtt pedig egyformán elkísérték a dögészt vagy a gölöncsért, szegényt és gazdagot. De a harangok mindig a háború ellen szóltak, még ágyúba öntve is. Hallgatásuk árva lett Sztárai Mihály szavánál, aki ezen a dörömbön fogalmazta meg az első magyar drámát. Kicsi ébenfa hegedűjéről innen kanyarodott a dallam az *Al* felé, ahol akkor is a szegények laktak sok gyerekekkel a gádorokban. Nem véletlenül kell ismételnem, mit takarnak a fenyők az egykori Pannon-kikötő hordalékdombján, merre vitt az ókori hadiút, hol fordított ki az eke avar kori csatokat. A római erődítmény alapjain nyugvó templom egy évszázad alatt mit sem változott, előtte áll még a magyar harcost kardjával ábrázoló Zsolnay-szobor az Ősök jussán felirattal. . .

Fel kell sorolnom újra, ha néha hazajutok, mert féltennem kell mindazt, amire egyre kevesebben akarnak emlékezni. Az aknazajban a történelemkép látszik újfent meghasonlani és beláthatatlan módon reinkarnálódni. Alig ezerre zsugorodott a helybeliek lélekszáma a tavaszi népszámlálás adatai szerint. Nagyjából ennek a fele tartózkodott akkor otthon, a többiek külföldre menekültek. A szomszédolást és a zsvajgó mindennapokat csöndes tartózkodás, korai sötétedés és kijárási tilalom váltotta fel. Koporsót kísért Laskó megfogyatkozott népe szárnysegetten, mint a varjak telet követő serege. Az utóbbi időszak első legálisan engedélyezett temetése volt ez, bokáig a sárban araszolva, kicsit mindenki önmagáért lépett, mint egy autentikus béketüntetésen. Nem kedvezett a helyzet semmiféle gyülekezésnek az Alfalukban. A koporsóban a helyi általános iskola történelemtanára feküdt, hivatása azonban jóval több volt ennél: ahogy a kisebbségi sors diktálta, a falu mindeneként szociális intézmények létrejötte körül bábáskodott, helyi szervezeteket vezetett és képviselt magasabb fórumokon, hogy ide is jusson egy orvos, diákbuszjárat, telefon. Akik elkísérték, mindezt tudták róla. Legtöbbjüket tanította, sokaknak az unokáját is. El mertek jönni ennyien a frontra szólító behívók és kényszermunkák ellenére, a számbavétel fenyegetettsége mellett is. Minden korosztályból maradtak tehát otthon, nem csupán a legidősebbek, házat őrizni a betelepülők ellen. Egyesek számára létkérdés volt a költözködés, míg mások a maradással válaszoltak ugyanarra a kihívásra. Az utóbbi száz év alatt éppen harmadszor feleződik a magyarság lélekszáma a Drávaszögben.

Az utóbbi nyilván a legutolsó lesz, mert a folyamat megállíthatatlannak látszik. Az aggodalom, a körülmények is ismétlődnek, Jókai Mór írta 1852-ben: „Vándoroljatok ki! Adjátok el földeiteket, aki legjobb árt ad értük, hadd jöjjön helyetekbe idegen nép, s ne maradjon itt más magyarnak, mint a bolondok, akik szerelmesek a földbe, s a szegények, akik kénytelenek azt szeretni. Beszélgessetek egymásnak, hogy itt az idő, melyben a nemzet megoszlattasék, hogy szétmenjen keletnek, nyugotnak, hogy ne éljen ott, ahol ősei meghaltak s ne haljon meg ott, ahol született.” Neki megadatott, hogy azok közé kerüljön, akik a végsőkig maradni mertek, utánuk ment a gesztenyefák alá, harci zajban, ahová a tankok kergették. Egy történelemtanár sem tudná hamarjában hiteles magyarázatát adni Káin és Ábel legújabb hadakozásának, akik testvériségüket és egységüket fitogtatták az elmúlt mintegy fél évszázad során, egyformán alázatot és lojalitást várva el a csendesen beolvadó kisebbségektől.

„Ez a nép nem »hősi«, hála Istennek, akármit szavalnak is a rossz költők és sunyi pedagógusok. Babitsnak van igaza: ez a nép édesen lomha. Tudja, hogy túlélni felsőbb parancs, mint hősködni” – írta Márai Sándor 1943-as Naplójában, ugyancsak háborúval körülbástyázottan. A laskóiak megőrizték református makacsságukat és bölcsességüket. Annak a veszélye sem rettentette el őket, hogy házaikra lövedékek hullnak a Dráván túlról vagy földönfutókká lesznek. Ahogy a kitartás saját hite mellett minősíti az embert, ugyanúgy a ragaszkodás is az elidegeníthetetlen tájhoz, a folyamatos áramszünet, a vízhiány és az éhezés ellenére is. Ragasztószalaggal húzzák át az ajtó- és ablaküvegeket, mert a robbanások ereje ökölcsapásokat mér rájuk. Nem kellett nekik sem Káin, sem Ábel fegyvere, s talán ez a csendes gesztus hozza feléjük a túlélés bárkáját. Mert hiába aknásították el a közeli Kopácsi-rétet, a bárkák újra halakat és békét hoznak, s nem robbannak fel többé a mezőn a tehenek, s nem rohad el a szőlő leszüreteletlenül a sepei dombokon, s nem lesznek ketté a háború tépte családok.

„Ments meg engem, Uram, az örök haláltól” – énekelték az asszonyok magukba fordulva. A gyászoló gyülekezet tisztelettudó távolságban szóródott szét a temetőben, csendben megvárták, hogy az utolsó koszorú is a helyére kerüljön. Régen láttam ennyit a laskói temetőben egyetlen síron. Hozzágondolom közben, hogy sokaknak itt még a kenyérrelvalóra sem futja. Ismerőseim szemlátomást fogytak, mióta utójára láttam őket. Katonai járőrök is tiszteletüket tették, fegyverüket illemdően a terepjáróban hagyva. Nem láttam gyűlölködni senkit magam

körül, mert mindenki veszített. Az utolsó idej napsugár odaküldte maradék aranyát a betűkre: élt 58 évet. Nincs annál rettenetesebb hang, amikor az első rögök a koporsóra hullnak. Nem volt annál szörnyűbb, hogy közben zuhogtak az aknák mintegy tíz kilométerre. Tompa puffanással esett le egy-egy lapátnyi lösz, brummogva visszhangoztak a tanok. Eszéket lőtték.

Úgy mondtam akkor is, mintha értené: kísért bennünket egy sátáni szám Thriumteon háromszögén: harmincháromban születettél, ahány éves vagyok én, ennyi kilométerre van a magyar határ, s valahol az emberélet útjának felén átbukva, letette keresztjét a Megváltó, hogy kisedként megváltsa újra a világot: *advantus domini: hagyj, Uram, nekünk csendes imádságot; add, hogy túléljük ezt az újkori népvándorlást; eddig is messze éltünk az ünnepektől; bocsásd meg, Uram, hogy csendben megyünk el, s a hallgatásunk mégsem bűnrészesség; ha elszólítod mellőlünk a temetőt, már nem vádolhatsz bennünket semmivel; ha elmegyünk, és üresen kong a csend kútjainkban, már hiába bánjuk meg ezerszer, ha ellened vétkeztünk, sohasem tudjuk meg, hol hibáztuk el, mert annál veszélyesebb a bűnlajstrom, minél alaptalanabb; de adj lehetőségeket is, Uram, hogy összetereledjenek azok, akik mostanra nagyon szétszóródtak.*

A keresztben a betűket néztem közben, százszor megint újra: a saját nevem. Mert ugyanúgy hívták, mint engem. Apámat elnyelte a dráva-szögi lösz.

1991 decemberében

ÜZENET A HITET ADÓKNAK*

Amikor Budapesten, lakásomon fogadhattam az ünnepi hírt hozókat, talán nem bántom meg őket, ha azt mondom, barátaimat: Gane Todorovszkit, Ante Popovszkit, Todor Csalovszkit, Paszkal Gilevszkit és Petre Bakevszkit, hogy közöljék velem, a Sztrugai Költői Napok Elnöksége nekem ítélte az ez évi nagydíjat, a Költészet Aranykoronáját: szívembe villám csapott! Igen, a nagyobb erő, a elektromos ígézet döfte boldog aranszigonyát szívembe. A tűz-teremtő természet és titok! Mert a villám a tűz akarata, az őstűz kezdete, a megváltó tűz emberhez érkezése a természet indulatában és a mítosz hitében. Hogy lángjánál melegedjen a vacogó emberiség, hogy fényével, mint arany-csákánnyal kivágja magát a bányaként ráomló éjszakából, hogy gyűrűsen fénylő rózsakerítést növeessen maga köré a sötétben, amelyben vadak szemei, emberhúsra éhesek fogsorai, dögevők szárnyai csillognak és lobognak mohóan, mint eleven parázkövek, бүdös vitorlák. A tűz: élet és védelem. A tűz: a természet költészete. És az emberé? Mi az ember költészete? Hit, mindig-hit! Hit a megmaradásért. Én tudom, és ti is tudjátok: a világ arra való, hogy vers legyen belőle! S a vers arra való, hogy benne legyen a világ, hogy szavakkal szövött anyagában égjen, gyűrődjön, jajgasson, fájjon és szeressen a mindenség s a mindenség tartálya Titok, az embernek fölfogható valóság s a csak sejtelemmel tapintható valóságba gyömöszölt elemi lényeg, az ős-lényeg, a van miértje. Mintha vak tapogatja, csókolgatja szerelmese arcát ujjhegyeivel, s mosolyog a szerelmes, láthatatlan üdvözülésben. A lét néma. Nem tudja értelmezni, erkölccsét lényegíteni önmagát. Csak él bonyolult tenyészetében,

* Juhász Ferenc levele a Sztrugai Költészeti Napok Elnökségéhez

hogy halálával földolgozza magányát. Csak van: a várakozásban. A megszólításra vár. A megnevezésre. Hogy kiszólítsák a homályból, a teremtés-sötétből. S a költőnek dolga: a megnevezés, kiszólítás, hogy kivegye a dolgokat kezével a homály közönyéből, hogy fölragyogtassa isten árva, tehetetlen csillagait. Hogy emberré tegye a természetet és a történelmet. Mi más lenne a megváltás költői tudata, a költészet világértelme? Nem azért mondom ezt, mintha ti nem tudnátok ugyanúgy mint én, hogy mi a költő dolga a világon. De azért, mert hitet adók vagytok a költészet áhítatában és szeretetében. Hitet a teremtéshez, a mindig-újhoz, ahhoz, hogy nem szabad abbahagyni azt, ami törvénye szerint abbahagyhatatlan. Ebben a világban, jelenkorunkban, ami kezdi úgy elfelejteni a költészetet, mint gyerek a megunt, elhasznált, összetört, kibelezett játékot, agyonrágcsált kócbabát. Gógjében, önteltségében a képzelt fontosabb dolgokra éhes, hogy azt magának megszerezze, s kielégülhessen, mint a lakodalmi ebéden. Hiszen tudom: költészet nélkül lehet élni, de költészet nélkül élni minek? Boldogok, ti!: akik hitet adtok nemcsak a költőnek, de hitet adtok a költészet hiteléhez is, a kultúra fényezői, akik bevilágítjátok a költészet-világtáját, hogy lásák az emberek, látván szeressék, s benne tűnődjenek, mint egy tavaszi virágoskertben. Mint földrengéskor a föld lemezei hálósan és szakadékosan szétrepednek, szeleteire bomlik a föld, mint az összetépett papíros, s városok dőlnek össze, s fölfornak kutak és tavak: jelen időnk a történelem tektonizmusában. Félünk és mégis egymást keressük, hogy legyünk végre tisztultabb emberiség. Gyanakszunk, remélünk, álmodozunk. Termeszvárként ragasztjuk össze szánk mézes és szigorú kötésű anyagával közös jövőnket, az Idő-Várat, amelyben minden dolgunk az egy cél anyaga és hozadéka: különös reményünk, közös szövedékünk a megmaradásért. Ó, Macedónia!: költészet-sejtelmű kicsi ország, nagy költők szív-földje, a költészeti hit nagy lánglevelű, lélek-független kicsi birodalma, ahol rózsaszín és aranyfehér márványhegyek, lassú vályogszekerek, fehér szalagos zöld hegyi utak költészete a táj, ahol a megfoghatatlan égi kék, mint Kliment Ohridszki kemény szeme villog, s csillagszikrákból a földön a nehéz úti por. Honnan van ennyi erőtök és bizalmatok a költészetre? Honnan ez az ős-tudás, pokol utáni fényvirágmező, amelyen a szárnyas táltosló legelészhet? Konsztantin Miladinov nehéz ragyogásában keresem a választ! Most csak ennyit, Barátaim! Megrendülve és hálásan. Mert magányos szívem mélyen megrendült kitüntető bizalmatoktól. És égek, mint akibe villám csapott. Élethozó elektromos tűz. Európa és a világ itt van az én könyves-szobám-

ban. Tízezer szempár figyel, nézi: mit csinálok? És int a jóra. Veletek is Európa jött az én könyves-szobámba. Az a teremtő ihlet, amelyik kultúrával a Földgolyó e részét erkölccsé, transzcendens lehetőséggé szorozta. Mély szeretettel és mély hálával köszönöm ezt az aranykoszorút! Amely, remélem, élő szívemen fog csillagként ragyogni, nem a koporsómon.

Budapest, 1992. márc. 28-án

Fuhász Ferenc.

CSUKÓDÓ ZSILIPEK (I.)

AMIKOR MEGFOLYIK A FESTÉK

BORDÁS GYÓZŐ

A lámpákat takarékosági okokból nem volt szabad meggyújtani, de azt a holdfényben is láttam, hogy a hó már meg-megcsillant a cukorgyári park fenyőfáin. Apám ekkor már aludt a kocsin, így azt sem vette észre, hogy városunk névtábláját kicserélték.

Jó meleg lehetett anyám nagy fekete kendője alatt, ahova torzonborz, szakállas fejét bújtatta. A szomszéd községből hoztuk haza, akkor szabadult a fogságból. Zomborba érkezett a különítmény. Első dolga apámnak az volt, hogy a borbélynál rendbe tetesse magát. Amikor a tükkör elé lépett, hirtelen oldalra húzódott, hogy maga elé engedje azt a még szerencsétlenebbet, azt a madárijesztő kinézésűt. Senki sem állt mögötte. A borbély persze kitessékelte, mert egy fityingje sem volt. Gyalog ment tovább.

– Te, Pepi, tudod, hogy Albertunknak éppen ma van a tizenkettedik születésnapja? – kérdezte tőle anyám.

Honnan tudta volna? Csak megfogott, és megszorított. Keze hideg volt és cserepes.

– Karácsonyra szépen rendbe jössz, meglátod – vigasztalta anyám, nekem meg az jutott eszembe, nyilván nem igaz, amit az iskolában akkor hallottam először, hogy nem a Jézuska hozza. . .

Szentestére készülődött a család. Délután apám a műtermében volt. Azt hittem, újra elkezdett festeni. Nyilván alig várta, hogy ismét kézbe vehesse az ecsetet. Erről beszélt Weis úrnak, a cukorgyár igazgatójának is, amikor délelőtt meglátogatta, és egy csomagot adott át neki. Anyám éppen ekkor akasztott ki egy megtisztított tyúkot fagyni a szárítókötélre.

Belopakodtam a műtermébe, és láttam, cégtáblát fest, írja ki a betűket. ФОТОГРАФ, ezzel a szóval bíbelődött, mert sehogy sem akart úgy sikeredni az Ф betű, ahogyan ő szerette volna. Bosszankodott, hogy reumás csuklójának nem akar engedelmeskedni az ellipszis, amit egy függőleges vonal szel át. Pedig ott volt mellette a Jovanović prótától kölcsönként cirill betűs Újszövetség, amelynek címében ugyan nem volt ilyen jel, de alatta ugyancsak nyomtatottan ott állt a fordító neve, ВУК СТЕФ. КАРАЏИЋ. Apám ennek a rövidített vezetéknevnek az utolsó betűjét használta mintának. A magyar meg a német szöveg már kész volt. Azért sietett a munkával, mert karácsony napjára az új cégtáblának kint kellett lennie. Ezt is Weis úr mondta neki, meg azt is, hogy a gimnáziumban, ahol elsős voltam akkor, úgy határoztak, a karácsonyt most ünneplő gyerekek otthon maradhatnak. Akkor még nem értettem, hogyan létezhet két naptár.

– Az idén nem lesz karácsonyfánk – mondta anyám –, de nem baj, fontos, hogy apa végre itthon van. Ő is fényképész lesz, mint én.

De ő festő marad, gondoltam, mert minden kész betűje akasztófára emlékeztetett, lelkébe nyilván örök időkre beácsolták a bitófákat.

Este gesztenyével töltött pulykát ettünk, ez volt a csomagban, amit Weis úr hozott. Apám ennek fejében egy képet akart adni neki, de ő nem fogadta el, azt mondta, majd máskor. Csak tisztelettel tudok gondolni rá.

Nyitott kandallónkban már égett a tűz, amikor anyám harmadszor is megemlítette a karácsonyfát. Apám csak hallgatott. Mielőtt elindultunk az éjféli misére, apám azt mondta, mi csak menjünk, ő majd jön utánunk.

Már egy órával a mise előtt ott voltunk. A templom tele volt feketébe öltözött asszonnyal. A Rózsafüzért imádkozták hangosan, úgy morajlott a templom, akár a front. Aztán egy pillanatban az előimádkozó Rézi néni hangja elcsuklott. Erre az egész templom zokogni kezdett. Az ura nem jött haza. Éreztem, hogy párasodik a templom hideg levegője. Valami különös gőznek a szaga csapta meg az orrom.

Mi, gyerekek az első padosor előtt álltunk. Templomi illetlenséggel fordultam hátra, és láttam, anyám szeme is párás. A templomban meg köd volt. Erre az én szemem is könnybe lábadt, s amint újból az oltár felé fordultam, határozottan láttam, hogy Jézus is sír fönt az oltárképen. Félttem, hogy megfolyik a festék az arcán, és akkor apám újrifestheti. Mert ő készítette ezt az oltárképet is.

Hazafelé menet meg sem mertem neki mondani, mit láttam.

Otthon a szobában viszont karácsonyfa állt. Túlevelein még csillogtak az apró vízcseppek. Mintha csak szabályosan föl lett volna díszítve, pedig egy gömb sem volt rajta, és angyalhaj sem.

Alatta egy láda narancs. Föl sem tudtam emelni.

Karácsony napján csendőrök jöttek apámért. Elvitték. Azt hittem, mert még nem volt kint a cégtábla. De nem. A karácsonyfa miatt. Feljelentés érkezett ellene. A cukorgyári portás éjfél után találkozott Witchmannel, a kaszinó csaplárosával, és elmesélte, mit látott. Még mielőtt kihallgatták volna, Weis igazgató szólt oda: ő engedélyezte, természetesen.

A narancsot még meg sem ettük, amikor a faskamrában a szén mögé dugva megtaláltam a láda fedelét. A feladó apám szarajevói barátja, Izet Bećirpašić bankigazgató volt, de a küldemény Dubrovnikból érkezett. A földadás napja is pontosan látszott: 18. XII 918.

Bár a dátumokhoz kitűnő memóriám volt, ezt talán meg sem jegyzem, ha nem éppen akkor lép be apám. Vissza is akartam dugni a fedellet a rejtekhelyére, de apám nem engedte. Odajött, és ujjával a dátumra bökött.

– Látod, ez a változás egyik jele – mondta.

Eszembe jutott városunk megváltoztatott névtáblája.

De ekkor még a fordulatnak én más kézzelfogható jelét nem tapasztaltam. Csak az tűnt föl, hogy esténként házunkban megsaporodtak a vendégek, vagy ha nem hozzánk jöttek, hát mi tettük tiszteletünket apám barátainál. Mondta is egyszer Witchmann, a csapláros, hogy a kaszinót most már akár be is lehetne zárni. Apám nem válaszolt neki, úgy mentünk tovább, mintha nem is ismernénk. Hogy miért nem a kaszinóban gyülekeztek, fogalmam sem volt, de azt hallottam a nappaliból kiszűrődő beszélgetésekből, hogy az most nem alkalmas hely. Csak később derítettem ki a dolgot: a csapláros besúgó lett. Apámék számára ez akkor vált egyértelművé, amikor Witchmann a vezetőség tudta nélkül ajándékozta oda az új községbeli embereknek a faragott lábú nagy biliárdasztalt a huszontét elefántcsont golyóval, nyolc dákóval és egyéb kellékeivel. Merthogy arra most már ott nem lesz szükség. Ezért meneszteni akarták, de a hatóság nem engedélyezte.

A változást, mondom, akkor apám viselkedésében láttam. Ha egyedül voltunk otthon, céltalanul járt-kelt a házban, mint aki sohasem tudja, mit kezdjen magával. Mintha mindig összekeverte volna az ajtókat, mert amikor a fürdőszobaajtón nyitott be, gyorsan becsukta, és a konyhába távozott, amikor meg a nappali kilincset nyomta le, hirtelen elen-

gedte, és a műterembe ment. Sűrűn megtorpant, s ilyenkor mélyen teljesítva magát levegővel, aztán furcsán forgatta a nyakát, mintha csak csomót akart volna kötni rajta, hogy elzárja a légutakat a kiáramolni készülő levegő elől, aztán meg tétován indult tovább, mint valami golyvás páva. Nekem olyan kótyagosnak is tűnt, pedig inni nem ivott, nem is volt mit. A pávával való hasonlóság meg onnan jutott eszembe, hogy a háború alatt láttam golyvás pávákat a cukorgyári kertben. Volt időm megfigyelni őket, mert anyám rendszeresen magával vitt Weis úrékhoz, ahol reklámfotókat készített a pesti és a bécsi lapoknak. S ezekhez a fényképekhez én voltam a modell. Az én mosolyom adta el a süveg- meg a kockacukrot a fővárosi boltokban. Micsoda boldog voltam, amikor a Tolnai Világlapjában, számomra úgy tűnt, életnagyságban jelentem meg, de valójában is egy egész újságoldal. Úgy nyaltam a süvegcsukor hegyét, mint a fagyaltot.

Egyszer meg egy kockacukorból kirakott makettet tartottam a kezemben, s alatta ott állt a fölirat: „Kossuth szekrénye cukorból – minden hazaszeretőnek!”

Nyilván vásárolhatták a pestiek e dísztárgynak is beillő nyalánkságot, mert egyszer, amint éppen a pávákat néztem, Weis úr odajött, megveregette a vállam, és azt mondta: „Százezreket ér a te mosolyod!” És én ettől olyan boldog voltam, hogy egész éjjel nem tudtam elaludni. Arról ábrándoztam, hogy egyszer magam fogom elkészíteni a gyár makettjét. Ki is gondoltam, hogy erre a legalkalmasabb hely gimnáziumunk nagy tornaterme lenne, hadd járjon csodájára a világ, vagy ha nem, hát anyám fotói révén kerüljön bele a világ minden újságába. És mert apám mintájára már szobrászkodtam is, agyagból gyúrtam mindenféle állatokat és madarakat, arra gondoltam, a kemény süvegcsukorból kifraghatnám Weis úr szobrát is. Valami színes szobrot képzeltem oda a hosszú, kéményes, sokablakos gyári ház hasonmása elé, hogy Weis úr arca azon is pirosposztság legyen, mint a valóságban, és ne hóka, akár a cukor.

Ezt a cukrosszekrénykét én sokáig ereklyeként őriztem, de aztán belesett a moly. Emlékét azonban azóta is magamban hordom. Hasonmása volt ugyanis Székely igazgató úrék szekrényének. Emlékszem, miután elkészült az első makett, ő is kijött a gyárba, és gondosan megvizsgálta, aztán még mértéket is vett, hogy kiszámítsa, arányban van-e az eredetivel. Már hogyne lett volna, amikor mérnökök tervezték, s ők felügyeltek az összeállításánál is. Ekkoriban került a gyárhoz Béládi mérnök, s neki mesélte Székely igazgató, hogy a turini gyászeseemény

után az urak abban állapodtak meg, hogy Kossuth összes holmiját Budapestre szállítják, mert úgy vélték, a Legnagyobb Magyar tulajdonát képező tárgyak között alig akadhat egy is, amit becses ereklyeként ne tisztelne minden hű fia a hazának.

– Sok mindent szét is osztogattak – mesélte tovább a mérnöknek –, a Nemzeti Múzeumnak, valamint a budapesti 1848–49-i, az aradi és a kolozsvári ereklyemúzeumok között. Ami pedig megmaradt, elárverezték. – Én vettem meg ezt a szekrényt – mondta méltóságteljesen –, amire olyan katonásan húzta ki magát, mintha maga a kormányzó előtt állt volna. – Lemértem, két és fél méter magas, egy nyolcvanöt széles, alul egy húsz mély.

Ennek a szekrénynek a nyolcadrészére kicsinyített mását tartottam a kezemben, előkés rövidnadrágban, zsabós selyemingben, s mosolyogtam öntudatosan, mint akinek más dolga sincs a világon, csak hogy cukorral édesítve magát, egyszer olyan nagy és bölcs legyek, mint a szekrénynek az egykori tulajdonosa. Úgy látszik, apámtól némi színészi hajlamot is örökölttem.

Még nem is mondtam, hogy ennek a kis szekrénykének az eredetijét is sokszor megcsodáltam, mert az igazgató barátja volt apámnak. Az ajtózati domborműve tetszett nekem leginkább. Azok a fák meg a tekergető kígyók, amelyek a paradicsomot ábrázolták, de nyilván a kiűzetés utáni időszakot, mert Ádám és Éva alakja nem volt rajta.

– Ötszáz forintot adtam érte – mondta egyszer Székely igazgató, de én nem éreztem ennek a pénznek a súlyát, s azt sem, miért kell ezzel dicsekedni. Anyám magyarázta meg, hogy az igazgató úrnak egy egész évi fizetését tette ki.

– És akkor egész évben nem ettek? – kérdeztem vissza gyermeki naiivitással, mire anyám megmagyarázta, hogy azt nem a fizetéséből, hanem apai örökségéből vette.

Székelyék szalonját el is neveztem Kossuth-szobának, s ha beleültem a párnázott sarokpadba, amelynek felső díszlámpájában apám hat beüvegezett akvarellje volt, vagy belenéztem a szép nagyítótükrükbe, amelyben aztán én is meg a szekrény is még óriásibbnak tűntem, úgy éreztem, mintha Napóleon lennék, akiről éppen abban az időben tanultunk a gimnáziumban. Hogy miért nem Kossuth, akihez már csak e szekrény révén is jóval több közöm volt? Azért, mert történelemóráin Székely tanár úr Napóleonról a legnagyobbaknak kijáró, míg Kossuthról a személyes tiszteletadás hangján beszélt. S még egy oka volt ennek. Egyszer egy fényképet is mutatott, de mert ujjával előbb bökött oda,

ahol ő és Wagner feszelgett, kezükben keménykalappal, talpig feketében, s csak azután mutatott a számomra sokkal több izgalmat rejtő nyolcfogatos gyászhintóra, amely a gyászhuszárok kordonja között haladt, megéreztem, hogy számára személyes jelenlétének a hangsúlyozása fontosabb volt magánál az eseménynél: Kossuth pesti temetésénél. Mert anyámtól megtanultam, hogy a jelentős fényképeknek a hátlapja is sokszor majdnem ugyanolyan dokumentumértékű, mint maga a kép, meg is fordítottam. De a hátlapról csak egy tintaceruzával fölírt dátumot olvashattam el: 1849. március 31.

Otthon anyámnak ezt is elmeséltem, amire azt mondta – s nyilván ezért véstem emlékezetembe ezt a dátumot –, hogy éppen ezen a napon ismerte meg apámat. Palánkáról biciklizett át ide, hogy valami munka után nézzen. A selyemgyárban tervezői állást keresett, ahol anyám már akkor is reklámképeket fényképezett.

– Ezeket az erdőszéli szarvasokat nyomtatják erre a szép selyemre, ahelyett hogy itteni virágokat, madarakat, meg, mondjuk, fűzfákat tenéne rá. Rózsát vagy tulipánt inkább, mint ezt, mondta apám a selyemgyár igazgatójának, mire az mélységesen megbántódva válaszolta:

– Hát rajzoljon különbet, ha tud.

Apám meg nem volt rest, egy ültében készített is olyan margarétákat, tatógókat, rózscsokrot, tulipánmintát, még vörösbegyet is, hogy már az elég lett volna ajánlólevélnek, sőt néhány vonallal vázolta az igazgató portréját is. Nyakába még egy rózsamintás nyakkendőt is biggyesztett, ami aztán annyira megtetszett neki, hogy egyből felkínálta apámnak az állást. Nem is ment többé vissza Palánkára, csak vendégségbe. Igaz, nemegyszer hallottam tőle, hogy sokáig töprengett, itt maradjon-e, ebben az akkor még poros, éppen csak kivakaródzni kívánczó faluban, vagy menjen vissza.

– A palánkai Dunánál nincs szebb – mondogatta később is. – Határváros, ahova a híreket úgy hozták, mint az itteni piacra a körtét meg az almát. Jöttek a csodálatos hajókkal a hírek is, keletről és északról egyaránt, s tájékozottabbak voltak arrafelé az emberek a világ dolgaiban, mint a fővárosiak, akik mindent az újságokból olvastak ki, amelyek tele voltak hazugsággal.

Tény, hogy a biciklit is, amelyen idekarikázott, ott szerezte. Az örömeny kereskedők fogadójában lerajzolt egy jereváni kalmárt, akinek annyira megtetszett az arcképe, hogy egy Bécsből hozott Dürkopp kerékpárral fizetett neki. Irigyelte is tőle Bachman Zsiga, a biciklibajnok.

Mindezt, persze, csak másoktól tudom, mert személyes emlékeim

apámról valójában csak a háború utáni évekből valók. Én már csak a kinszenvedéseinek voltam a tanúja. Ezért maradt meg számomra örökre golyvás pávának. Mert hogy mindig ki volt kenve-fenve, azt említenem sem kell, adott magára, a hajára, a szakállára, az öltözékére, kifényezett cipő nélkül még a henteshez sem ment át. Szóval, olyan volt, mint a pávák. Még mintha betegségét is tőlük kapta volna. Kovács doktor mesélte, aki a háború alatt nemcsak az embereket gyógyította, hanem az állatokat és a madarakat is, hogy ezek a pávák vitaminhiánytól betegedtek meg. A háború alatt csak kukoricadarával és ocsúval etették őket. A kölest rekvirálták a katonaság számára, így hát a gyárban sem volt piros köles. És karotinhiányuk lett. Biztos voltam benne, hogy apámnak is A-vitamin hiánya van, de hát a pávákhoz hasonlóan a sárgarépat le nem nyelte volna. Csak azt nem tudtam, mitől lett akkor mégis egészen vörös a nyaka meg a torka, olyannyira, hogy ha néha, kedvetlenül, mégis nekiállt festeni, meggyőződésem szerint a bíboros színeket ki sem keverte a palettáján, hanem egyenesen a szájába nyúlt értük.

Aggudalommal töltött el Kovács doktor őszintén ki nem mondott véleménye is. Míg tartott a vizit, az arcáról semmit sem lehetett leolvasni, sőt bizalomkeltően mondogatta, hogy a betegsége nem komoly, s hogy a gégedaganat visszahúzódik, de amikor bement kezét mosni a fürdőszobába, a félig nyitva hagyott ajtón keresztül láttam, csóválja a fejét, s ahogy kijött, az arca gondterhelt volt. De mint színész vált kedélyállapotot egyik pillanatról a másikra, úgy változott a hangulata apám betegágyához lépve ismét, s szinte mosolyogva mondta, miszerint ez csak hurutos torokgyulladás.

– Nem torokgyík, doktor úr? – kérdezte anyám, nyilván attól tartva, hogy akkor azt én is elkaphatom.

– Nem diftéria, asszonyom, nyugodjon meg, az magasabb lázzal járna. Majd a tavasz rendbe hoz – fordult ismét apámhoz –, mire ő azt válaszolta:

– Csak Amerika, és semmi más.

Mert a frontról való hazatérése óta állandóan Amerikába készült. Már váltott is levelet egykori pesti rokonunkkal, Tóni bácsival, aki még tizenhatban kivándorolt, eladva hatalmas képgyűjteményét meg minden vagyonát, és egy bécsi cég prokurátora lett.

– Ugyan már, Amerika! Nem te mesélted, hogy azoknak az amerikaiaknak semmi ízlésük sincs? Hogy akarsz te ott festő lenni? – kérdezte a doktor.

– Ízlésük nincs, az igaz, de pénzük annál több. Képzeld, mennyit fizetnek reklámok és plakátok tervezéséért! Itt van, írja a Tóni! . . . – s mutatott az éjjeliszekrényen heverő levélre, . . . – még a filmgyárba is elvinne.

– De te festő vagy, nem iparművész vagy színész.

– Mondd, Jenő, kinek kell itt most a festészet? Vagy a művészet általában? Magad is látod, már egy hangversenyt sem rendezhetünk. Itt ezentúl csak kereskedelemből lehet majd jól megélni, az meg nem kenyérem. Még a pesti művészek is nyomorognak. Götz írt a minap, hogy éheznek. Mi küldtünk neki csomagot. Nem tudom, megkapja-e.

Az Amerikába való kiköltözésünket komolyan gondolta. Különben nem kezdett volna el angolul tanulni, s nekem sem nyomta volna mindig a kezembe az angol szótárt. S én, mint valami jó vadászkutya, azt is megéreztem, miért. Igaz, erről anyámnak egy szót sem mertem mondani. A valódi okot a kiköltözésre Kochán Alice szolgáltatta. Alice a műzsája volt, viszonyuk meg nyílt titok. Sokáig nem értettem, anyám miért tűri mindezt.

Apám Alice-zal is a selyemgyárban találkozott először. Kochánné jótékonyági akciót szervezett, akkor éppen az algimnáziumi könyvtár gyarapítására, s erre az alkalomra is, mint szinte minden rendezvényre, új ruhát varratott. Anyagért jött. A selyemgyár igazgatója, Berger mindjárt megmutatta az új mintákat, ő meg azon nyomban rendelt belőlük. Rőfszámra, ahogy ez már nála szokás volt. De érdekelte az új tervező is. Berger mutatta be neki.

– Képzeld, micsoda sikere volt a ruhámnak! Talán éppen annak köszönhető, hogy száznyolcvan forintot gyűjtöttünk össze – mesélte apámnak legközelebbi látogatásakor. – Maga egy pompás tervező! Ha így dolgozik, még sokra viheti.

– Örölnék, ha bármiben is a segítségére lehetnék – mondta apám.

– Mi mindent tud, fiatalember? – kérdezett vissza az úrnő.

– Festek, szobrászkodom, muzsikálok. . .

– Á, szóval muzsikál is? És milyen hangszeren játszik?

– Zongorázom, hegedülök, brácsázok. . .

– Nagyszerű! Akkor jelentekezzen Schuch Károly úrnál, ő a kaszinói zenekarunk vezetője. Mondja, én küldtem. Maga olyan kisportoltnak látszik, nem korcsolyázik véletlenül?

– De, természetesen, a Duna mellett nőttem föl, palánkai vagyok.

– Príma! Akkor segít nekem a korcsolyaegylet megalakításában.

Amikor e zárt körű rendezvény meghívóját fogalmazták, apámnak támadt egy ötlete.

– Tudja mit, úrnőm, írjuk rá a meghívóra: „Felkéretnek a t. hölgyek, hogy kék vagy rózsaszínű cretonból készült ruhában, minden dísz nélkül megjelenni szíveskedjenek.”

– De miért lenne erre szükség? – kérdezte kíváncsian Kochánné.

– Nézze, Berger úr részvényese a külai posztógyárnak, ahol a creton most nemigen megy. Selyemgyárunknak pedig én tervezem kendőit, szalagjait, a ruhadíszeket. Ezeknek kellene reklámot csinálnunk. Kisorsolhatnánk.

– Ön kiváló menedzser, ahogyan ezt Nyugaton mondanák. Nem bánom, de tartok tőle, hogy ebből botrány lesz.

Csak fölháborodás lett belőle. Még hogy előírni, ki hogyan öltözzön! S mit ne tegyen magára. Hallatlan! mondogatták egymásnak az asszonyok a vasárnapi nagymise után meg a teadélutánokon. Sőt még a helyi újság is cikkezett róla. Bachman Rézi például leficsúrozta apámat, amire ő a Nyílt Tér című fizetett rovatban válaszolni is akart, de Kochánné lebeszélte róla.

– Reklámot akart csinálni a gyárnak, hát csinált önmagának. Ez még kamatozni fog, jegyezze meg – mondta neki, amire apám, nehéz szívvel bár, de kénytelen volt letenni szándékáról.

Ahogy közeledett a rendezvény napja, mind több úrihölgy hajtatott át Kúlára cretonért, az itteni varrónők pedig alig győzték a záros határidőre rendelt munkát.

Bachmanné viszont egészen kiengesztelődött, sőt ugyancsak a Nyílt Térben bocsánatot is kért, miután a három jelölt közül éppen az urát választották meg a korcsolyaegylet elnökévé, s látta, hogy még azon az estén negyvenkét pártoló tag és huszonhét korcsolyázni vágyó úriú és -leány fizette be a tagsági díjat. De apám nyugtalan természete ezúttal is kifejezésre jutott, mert az sem volt számára elegendő, hogy túlságosan kicicomázta a nőket, s férfi sem akadt, akinek ne virított volna sportzakójából is fazonkendő. A tánc szünetében újabb javaslattal állt elő.

– A most megalakult korcsolyaegyletet általános vízisport-egyletté kellene átalakítanunk, mert akkor fiataljaink egész éven át részesülhetnek testedzésben, ami a szellem frissességének előfeltétele – mondta. Azon nyomban megbízták a tervezet kidolgozásával, és még a tél folyamán elfogadták a programját, amely szerint: „*Engedélyeztetik nyolc csónak vásárlása; májusban ünnepi nyitás, júniusban versennyel egybekötött kirándulás, tánccal; júliusban csoportonkénti kirándulás piknik-szerű uzsonnával; augusztusban úszóverseny, ezt követően pedig, Szent István*

napján, nagyszabású díszbemutató és multság tűzijátékkal. A férfiak 4, a nők 2 forint tagsági díjat fizetnek, a csónakoknak pedig patrónus kerestetik.”

Az egylet engedélyt kapott a kikötő helyére, a patrónusok jelentkezésének sorrendjében engedélyt a csónakok megrendelésére és egy szolgáló fölfogadására. Az apatini mesterek idejében el is készítették a nyolc különböző méretű csónakot, úgyhogy következhetett az avatóünnepség.

Ezen maga Vincei Lajos járásbíró is megjelent, az ügy támogatásának jeléül patronátust is vállalva egy csónak fölött. Mi sem természetesebb, hogy ez volt a legszebben feldíszítve virággirlandokkal és zászlókkal, és Bachman Zsiga üdvözlő szavait követően Vincei úr hatásvos tósztot tartott, amelyben benne foglaltatott az is, miért viseli majd az ő csónakja a Haladás nevet, koccintásul pedig oly tüsszel vágta poharát a csónakhoz, hogy egy visszapattanó szilánk megsebezte a homlokát, Kovács doktornak is adva egy kis munkát.

– Nem jó jel – mormogta a bíró, éppen amikor már Kochán Pál ügyvéd és földbirtokos adta a jelenlevők tudtára, hogy ők társascsónakjukat Titanicnak nevezték el. E templomi szertartásossággal történő keresztelón Kovács doktorék regattájuknak a Hippokratész, Vécsei mérnökék saját szandolinjuknak a Fiume nevet adták. Minden pohárcsenődülés után éljenzés következett, a patrónust pedig a névtáblácska fölözögezése után a szolgáló segítette a csónakba.

Ezután az egész társaság rövid sétahajózáson vett részt, eleveztek a kisziliptól egészen a Šuvakov-szállásig, a későbbi cukorgyár magasságáig, a csatorna partján pedig mintegy nyolcszáz lépésnyi hosszúságban tömött sorokban álltak az eseményre kíváncsi és a csónakokba kívánczó nézők, akiknek viszont csak a gyönyörködés és az irigykedés, no meg az Erzsébet-liget sipító zenéjének élvezete adatott meg. A szemtanúk szerint ilyen díszes ünnepség errefelé eddig nem volt. A virágkoszorúkkal és sokszínű zászlókkal meg szalagokkal díszített csónakokat még a víz is olyan méltóságteljesen ringatta, mintha a csatorna azonnal meg akarta volna hálálni az őt ért kitüntetést. Hogyisne, amikor eddig csak olajos és kátrányos dereglyéket vehetett a vállára.

Apámék Kochán Pálék nagy csónakjában Wagner aljegyzőék és Bachmanék társaságában szálltak vízre. Bachman Rézi nem győzte dicsérni Horák kertész munkáját, aki margarétából és tearózsából fonta a girlandot, a hajó orrának díszje pedig egy vörös rózsabimbókból készült fekvő csokor volt. Ki sem állta, hogy meg ne kérdezze, mennyibe

került. Választ nem kapott, s így egy életre megtanulta, hogy ilyen társaságban az árakról érdeklődni illetlenség. Az árakat viszont jól tudta, mert éppen az ünnepség előtti pénteken hangosan olvasta föl az urának a kertészek hirdetését, amelyben ez állt: „Divatos virágkötészet minden alkalomra, csakis friss virágból: menyasszonyi, örömlányi, nyoszolyaágyi, eljegyzési, báli, ünnepi, valamint hangversenyi és művészeti rendezvényekre való csokrok egyszerű szép kivitelben 4–8, igen finom, elegáns kivitelben 10–15 Frt. Viráglantok folyómétere 3–7 Frt. Virágkosarak, bőségszaruk, valamint virágkocsik kivitel és nagyságméret szerint fizetendők.” Miután a szeme átsiklott az utolsó mondaton, a hideg is végigfutott a hátán, így elhallgatta, hogy a virággal és szalaggal díszített gyászokcsik ára is benne foglaltatott. Most, csónakázás közben, mélységesen megbánva a naivul fölített kérdést, ismét elhessegette ezeket a gondolatokat, de miért is gondolt volna erre, amikor ünnep volt ez a javából, a parton szólt a zene, a lacikonyhák meg árasztották a finom illatokat. S boldog volt, hogy végre ilyen úri társaságban lehet. Úgy megnézték őket a parton állók, mint színházban a páholyban ülőket. Bezzeg odakíváncozott ő a Bachman Zsigát ünneplők közé is, amikor megérkezett világ körüli útjáról, de akkor még csak a kíváncsiszkodó nagylányok koszorújából integetett selyemkendőjével. Hogy az ünnepektől lába elé dobott kis virágcsokrot sem vette észre, ezt a házasságuk után nemegyszer vetette a szemére.

Hat óra lehetett, a nap is félig lemenőben, amikor a járásbíró megelégtelte a csónakázást. Mivel ő Wagnerre volt bízva, Kochánék is kiveztek, de az aljegyzővel csak a nők szálltak ki, a három férfi pedig újból bevezett. A csónak most kétszer olyan gyorsan siklott, mint az imént, harsogva vágta a vizet, hosszú fehér fodrokat hagyva maga mögött, mintha margarétagirlandot húzott volna magával. Kochán Pál pezsgőt vett elő a csónak orrából, a durranó dugó pedig úgy repült a magasba, hogy a feje fölött díszelgő viráglant szirmait és leveleit is magával röpítette.

Erre a durranásra, mintegy jeladásra, lett rosszul Alice. Előbb csak megszedült, de volt még ereje elkapni a ligeti fogadó korlátját, aztán térdre esett, szerencsétlenségére éppen a kezéből kihulló pohárra. Kovács doktor a vizes borogatás után azonnal a vérző lábat vette kezelésbe, de még le sem törölte a vért, amikor Alice gyomra is fölfordult, a pezsgő ott habzott a fapadlón.

– Nem megmondtam, hogy ez a kirándulás most nem magának való – korholta a doktor, amikor egy gyorsan kiürített belső teremben már

csak kettesben maradtak. – S így elszorítani magát, ilyen állapotban! – háborgott tovább a kezelőorvosa. Alice a hatodik hónapban volt.

A pincér, akit Kovács azonnal szalasztott Alice uráért, hiába kiabált kint a partról, hogy Kochán úr, Kochán úr, jöjjön, mert baj van. A férfiak halak módjára fickándoztak a vízen, s már a következő palacknál tartottak.

– Ne kajabáljon, majd kigyűnnek – mondta a szolga az ijedt képű pincérnek, de egy pár perc múlva, amikor azt látta, hogy a szórakozó urak beemelik az evezőket, és csak a pezsgővel törődnek, maga is ideges lett. Mert a csónak megindult a zsilip melletti malomárok felé.

– Vigyázzanak, emberek! – kiáltotta most már a szolga is, de a csónakázók füle mintha viasszal lett volna beöntve.

– Segítség! – kiáltották most már többen is, de ekkor már az erőteljes sodrás is megrántotta a csónakot. A csónak végében ülő apám és Bachman, megérezve a hirtelen jött veszélyt, a vízbe vetette magát, elrugaszkodásukkal azonban még taszítottak is egyet a vízi járgányon, amelyet megállítani már nem lehetett. A parton állók sikítását a pár pillanat múlva bekövetkező iszonyatos robaj túlszárnyalta. Kochán Pál fejsérülése halálos volt. Kovács doktor úgy mesélte, a darabokra tört csónak hegyes orra adta a végzetes ütést.

Kochánné három hónap múlva megszülte gyermekét. Hogy sántán született, csak ő tehetett róla, de hogy féltestvérem-e, amiről sokan meg voltak győződve, sosem derült ki.

Anyám is azt gondolta, hogy ezek után megszűnik apámék viszonya. De nem szűnt meg. Sőt! Amint Alice felkelt a gyermekágyból, üzent apámért, várja őt Vélicitypusztán. Ekkor közölte vele, hogy végzetes szerencsétlenségnek tartja férje halálát, de rá számít a kaszinóbeli rendezvények, a segélyezési akciók és az egyházi ünnepek szervezésében. Gyermekeit dajkára bízva, szinte naponta megfordult ezután Ú.-ban, s tény, hogy nemcsak parfümjének illata maradt utána. Apámmal tárlatokat és műkedvelő előadásokat rendeztek, színészeket hívtak, koncerteket szerveztek. Ezekre a hangversenyekre még a fővárosi lapok is fölfigyeltek, a *Világ* írta ekkor a következőket: „Kochán Alice úrnő és Pichler József fiatal festőművész és divattervező hívó szavára, mintha varázsszóra teltek volna meg a kaszinó termei, díszes közönséggel. Az egész estnek volt valami megható hangulata. Talán a kisvárosokra jellemző igényesség ragadott meg bennünket igazán. Nyitányul Wallace Maritana Ouverture-jét játszotta dr. Kovács Jenőné ügyességgel, majd Mendelssohn–Heine Wasserfalottját énekelte a Walter-Frich kettős

szabatosan, érezhetően iskolázott hangon. Talán csak Suppének A szép Galatheáját megszólaltató részletek előadásában lehetett némi észrevételünk a trió összevágó éneke tekintetében, de ezt is feledtetni tudta Westermayer úrhölgy zongorajátéka, aki a Liszttől átfirt Preziosót játszotta irigylésre méltó tisztasággal. A hangverseny után a négyest negyven pár táncolta.”

Ma sem csodálkozom azon, hogy apám belebetegedett abba, hogy a frontról hazatérve Alice-t nem találta otthon. Pontosan tudom, attól a pillanattól kezdve kezdett el gubbasztani, s lett golyvás pávává.

Tizenkilenc tele volt még, amikor egy este benyitottam a műtermébe. A lámpa egészen halvány fényt terjesztett rajzasztalára. Tulajdonképpen csak egy parányi kört vetített a papírra. Megálltam, a mély csendben csak a szénkréta sercegését és az óra ketyegését hallottam. A hamutálcáján elégett hasábok összeeső hamva. Ő pedig, mint egy görnyedt hátú öregember, akinek a világ minden terhe rákötözve a vállára. Ebben a gyér és különös megvilágításban úgy tűnt, mintha ősz fűrtök hullottak volna a vállára és földig ér a szakála. Milyen különös néha a fény játéka. Ahogy így elnéztem, mintha egész életében átok kísérte volna. Zenész fülével már hogyan hallotta volna meg, hogy bejöttem. De nem szólt, hanem dudorászni kezdett: Rossini Semirámis-nyitányának mélabús motívumait. Aztán intett a kezével, menjek közelebb. Félni kezdtem tőle, de közelebb mentem, s ahogy közelítettem, úgy sötétült a haja, s rövidült a szakála. Letette a szénkrétát, s megfogta a kezem. Pontosan azzal a mozdulattal szorított meg, mint a kocsin, amikor hazafelé hoztuk. És ezt mondta:

– Most elvontan kellene festeni, írni, beszélni. De lehet-e, fiam, alkotni, s közben nem érteni a világ dolgait? Ma nehezebb dolog lenni, mint csinálni. Így hát a könnyebb utat választom. Dolgozom.

Úgy beszélt, mint egy halálos ágyán végrendelkező fekvő beteg. Ma is meg vagyok győződve, ebben a pillanatban lettem felnőtt. Pontosabban amikor kipottyant szeméből egy hatalmas könnycsepp a papírra, Kochán Alice portréjára.

BOGDÁN JÓZSEF VERSEI

SZEDER INDÁJA

Ahogy a félkört
írja szeder indája,
és válladhoz ér,

kolibri szárnya
remeghet így, mint tested
vagy a gólyahír.

A LEPKE FELSZÁLL

Rejtőszíneben bízva
szürkeöves lepke ül.
Petroha megremeg.

Ül, és kócos szárnyain
látni a pázsitfűről
lopott fényes gyöngyöket.

Negyedfordulatot tesz
saját tengelye körül.
Istenem, minek örül?

Partomlásokra landol,
csak az édenre gondol
fanedvektől bódultan.

Rejtőszíneben bízva,
szürkeöves lepke száll.
Nála minden rendben van.

HAIKUK

Szerelem

Pontszemeivel
karcsú acsára kacsint
a szitakötő

Pilátus

Dohánylevélen
sáros hátú gyászbogár
mossa a kezét.

Kém

Ágvégi kalóz
kémlél pontszemeivel
egy zengőlegyet.

Télutó

Lágybogár moccan.
A fák kócos ujjain
halvány a köröm.

Tavaszi

Pehelypamacsok
pihegnek a párkányon.
Elszáll minden félsz.

Naplemente

Összeütköző
vérlemezok zajától
testem megremeg.

Nevelés

Lágy koponyacsont
ék alakra növekszik
két deszka között.

GONDOLATOK A HALÁLRÓL

1. (a borbély és a pap)

a borbély betoppant és
halottnak vélt nagyapám
vaságya fölé hajolt
egy éles borotvapengével
a tej sisteregve táncolt
a sparhelton
a pap megcsókolta a lila
stólát és én úgy láttam
mintha kissé hátrahajolva
a szobára szakadt mennyboltot
csókolgatná

2. (mikor robban)

mikor robban azt vártam
mikor robban a koporsó
a levegőben félkört írva
mikor kólintja fejbe a
kántort azt vártam az égi
sikolyt valami hétköznapi
csodát egy darab fonott kalácsot

3. (mire gondol)

mire gondol vajon mire gondol
a vérkeringési zavarokkal küzdő
eget nézve mire gondol a mozgásterápiát
végző jószágos nővér ölében míg a
mentőautó kis és nagy vércöröket
rajzolja sivalkodik az utcán mire
gondol a hullaház ajtaja előtt míg
a szennyes fáslikazlat ölelő nővér
a haragos mennybolt beködösödött
lencséit leheli ugyan mire amikor
zárt talpakkal törökülésben
repül a fény felé

MENNI DUNÁBA, ÚSZNI HÁTTAL

VIDOSAV STEVANOVIĆ

Anyám halála után úgy néztem farkasszemet önmagammal, mint egy ismeretlennel. Kocsonyás, elkámpicsorodott plazma nézett vissza rám.

A vasútállomáson találtam magam, éjszaka volt: tolongás és zsvaj, csomagtorlaszok és nyüzsgés, recsegő hangszórók és nedves mozdony-pára. Vendégmunkásvonat pöfékelt a félhomályban: folyt a pálinka, harsogtak a harmonikák, hullottak a könnyek, mindent betöltött az elválás nehéz szaga. Csendesen szitált ránk a korom.

Sarkon fordultam és hazamentem.

Elhatároztam, hogy megölöm magam, csak az volt a kérdés, hol, s hogyan. Inkább a mód izgatott, mint a hely, kezdtem lassan felismerni bátorságom szűk korlátait: félttem a vértől és a fájdalomtól. Az asztalon egy sárgult kis papírlapot találtam, amitől végigfutott a hideg a hátamon. Valójában nem a véletlen sodorta elém, mindig is ott volt az irataim között, számtalanszor elővettem, félretettem, de most olvastam el először tiszta fejjel:

... SZÁMÚ KÓRHÁZI KÖZPONT IGAZGATÓSÁGA

kelt 45. május 10-én

A NÉPFELSZABADÍTÓ BIZOTTSÁGNAK

Kérjük a t. címet, szíveskedjék kézbesíteni az elhunyt Stefan Lešperović elvtárs (elvtársnő) családjának e halotti bizonyítványt. Amennyiben az elhunyt családjának megváltozott volna a tartózkodási helye, kérjük, értesítsenek bennünket.

Halál a fasizmusra – Szabadság a népek!

A . . . sz. kórházi központ

*politikai biztosa
(olvashatatlan aláírás)*

*A . . . sz. kórházi
központ*

*igazgatója
(olvashatatlan aláírás)*

A táviratot valami irat hátlapjára gépelték. Az irat szövegéből egy szót sem értettem¹ – de szavai oly vészterhesen és fenyegetően hangzottak, mint a síkság fölött tomboló szél.

ÉRTESÍTENDŐ

- 1. Iparkamara, SZEGED*
- 2. Kir. Adóhivatal*
- 3. Ipartestület*
- 4. Országos Társadalombiztosító Intézet*
- 5. Vármegyei Körzeti Forgalmi Adóhivatal*
- 6. Mértékhiteltesítő Hivatal, KECSKEMÉT*

Végleges!

Az elhunyt elvtárs (elvtársnő) halotti bizonyítványát, tudtommal, nem kézbesítették, mert „az elhunyt családjának megváltozott a tartózkodási helye”. Anyám egy részben katonai, részben politikai funkciót betöltő, magas rangú elvtársat kísért, akinek a neve mind nagyobb és nagyobb betűkkel ordított le ránk az újságok címlapjáról, mind jelentőségtelegebb hangszúllyal röpöpent ki a rádiókészülékek fekete dobozából, és mind fenyegetőbben tekintett le a falragaszokról. A titkárnője volt, akkor is, később is – habár nekem fogalmam sem volt róla, mit is jelenthet ez, úgy képzeltem, hogy kávéfőzőnek, inget vasal, és kitisztítja a cipőjét. Én Sofija Radmannál laktam, egy szentimentális özvegyenél, akit mi is – kis taknyos védenecsei – Sofija mamának szőlítottunk: az ő bánata táplált bennünket, és jelentett számunkra angolkórtól, éjjeli sírástól terhes menedéket.

¹ Itt ugyanis magyarul frott sorok következnek a szerb szövegben az „Értesítendő” szótól kezdve a „végleges”-ig

Anyám halála után fölmerült bennem néhány kérdés:

Ki volt az az ember, akinek a vezetéknevét és a nevét viselem?

Mi közünk egymáshoz?

Ki vagyok, mi vagyok én, aki ezt kérdezem?

Választ csak önmagamban kereshettem. De hát hol is vagyok én magam – a magam teljességében, hiteles, igazi voltomban? Hol van a kezdem és a végem? Hogyan működöm, ha működöm egyáltalán? Hogyan döntsem el, mi az enyém, s mi a másé, mi tartozik hozzám születésemtől fogva, s mit tanultam meg az életben, mi az álarc rajtam, s mi bennem az ösztönös? Minden tulajdonságom esetleges, véletlen és változó, nem vagyok szilárd jellem, úgy élek, mint egy járni tudó növény. Nem tudom, mit szeretek, mit gyűlölök – érzelmeim langyosak és általánosak, bárkié lehetnének, ahogyan azok is. Reakcióim többnyire érzékszerviek, alkalomszerűek, de túl fájók ahhoz, hogy pusztán az állati ösztön megnyilvánulásai legyenek. Lényem afféle metalény, örvénylő összevisszaság, valami keletkező és eltűnő, akár a szappanbuborék. Hiába keresek benne valami megfogható, csak üledéket, zűrzavart és mámort találok. Hányszor kérdeztem saját bensőmtől: „Van ott valaki?“, a válasz mindig ugyanaz volt, mintha elmetszett torokból jött volna: „Senki.” Sokat nem kísérletezhettem – félttem, hogy feldühítem a bennem levő urret.

Anyám hallgatag, állig begombolkozott asszony volt, hozzászokott – a nagy dolgok, nagy események árnyékában –, hogy válaszait megtartsa magának vagy valaki bizalmasának. Ha tudott is valamit, sohasem mutatta, még célzás formájában sem: beszéde ösztövé, hétköznapi tényyszerűség volt, híján minden átvitt értelemnek – táviratilag fejezte ki magát, de a kódolás legkisebb jele nélkül. Könyvet úgy olvasott, mint valami telefonkönyvet, nevek és szavak halmazát, festményt úgy nézett, mint holmi sivár falfelületet élénkítő, téglalap vagy négyzet alakú tárgyat, a zene meg csak fokozta örökös migrénjét. Egyébként amíg meg nem betegedett, elég ritkán volt idehaza, külképviseleteink valamelyikében dolgozott, valahol a nagyvilágban, sosem tudtam meg, hogy mit, mert nem is kérdeztem. Havonta jött tőle csekk meg egy levél néhány szülői jó tanáccsal: „Tanulj, viselkedj rendesen, légy közösségünk tisztességes tagja, fogadj szót nevelőidnek, vigyázz a pénzedre, és válogasd meg a barátaidat!” Nyári szabadságát rendszerint a tengeren töltötte, mint én: ő valami zárt jellegű üdülőben, én az iskolával. Leggyakrabban vasútállomásokon vagy repülőtereken találkoztunk, ha kikísértem vagy elébe mentem: kezét fogtunk, összeérintettük hideg arcunkat, váltottunk egy-két szót egymással.

Amikor nyugdíjba ment, és hozzám költözött, ritkán találkoztunk, és még ritkábban beszélgettünk. Olyan közömbösek voltunk egymás iránt, hogy még csak össze sem veszünk soha. Én a nőket hajkurásztam, nőültem, váltam, egyszerűen idegesítettem minden egyéb, odahaza két futó viszony között tartózkodtam csak valamennyi ideig. Anyám magányosan üldögélt a rosszul fűtött, kongó, elhanyagolt lakásban, pongyolába és pulóverbe burkolózva, a kikapcsolt tévé előtt gubbasztva, mintha vak lenne, és hallgatózna. Senki sem nyitotta rá az ajtót, a szomszédasszonyok sem hívták át kávézni, nagy ritkán elment az önkiszolgálóba, fodrászhoz nem járt, a varrónőjét is elfelejtette. A telefon – az egyetlen készülék az egész épületben; anyám egykori összeköttetései révén szerezte – állandóan csöngött: egy felszámolt filmvállalat számát örököltük, temérdek szélhámosság, sikkasztás és csalfa ígéret utórezgéseivel együtt. Dühös hangok hívtak bennünket egész nap, kifizetést, adósságrendezést, kártérítést követelve, ordítózva és fenyegetőzve – anyám türelmesen és higgadtan felelgetett nekik, mintha ő volna a csódtömeggondnok. Így múlt el néhány év: anyám megöregedett, megáncosodott, megbetegedett és meghalt az Onkológiai Klinikán.

Beszéltem néhány háborút megjárt fickóval, pontosabban ők beszéltek, én meg hallgattam őket. Történeteik általános, elvont, szaggatott és egysíkú históriák voltak, mintha mástól hallották volna őket – az események elpárologtak belőlük, csak foltok maradtak meg utánuk, elmosódott nyomok a tudat peremén, összefüggéstelen részletek. Az egyes szám első személy egyhangú, fura tartománya volt mindez, elhagyott birtokhoz vagy régi üszkös romhoz hasonlatos – a háború nyomai valahol mélyebben voltak elrejtve. Jóformán alig lehetett valamit kivenni az egészből, mintha sűrű sötétségpára csapott volna fel a szavakból és visszaemlékezésekből. Néha szembetaláltuk magunkat egy-egy makacs ténnyel, de ezek sem jelentettek számomra semmit – mintha valami régi újságot lapoztam volna, ami szétporlad az ujjaim közt. Vagy ők meséltek rosszul, vagy én nem hallgattam elég figyelmesen – vagy nem tudtunk közös hullámhosszra állni, még akkor sem, amikor azt hittük, már-már sikerül. Kiderült, hogy a mese nem segít, az esemény résztvevői egyáltalán nem fontosak az esemény szempontjából – minden valahol rajtuk kívül történt, ezáltal rajtam kívül is.

Sofija Radman eltűnt Belgrádból. A háza sem volt már meg, valami külvárosi kultúrotthon épült a helyén. Amennyire tudom – s erről elég keveset tudok –, hajdani védenicei egytől egyig elfelejtették, túlságosan lefoglalta őket saját kusza életük; Sofija Radman aggok házába vonult,

valahol vidéken. Minden gyászjelentést elolvasok az újságokban – ez régi passzióm –, de a nevével még soha nem találkoztam. Pontosabban, a Radman név előfordult néhányszor, de semmi sem utalt rá, hogy Sofija mamáról lenne szó, az elhagyott gyermekek gyámoltójáról. Olykor, ha erőt vett rajtam a szorongás, ha nem tudtam, mitévő legyek, mihez fogjak, így szóltam magamban: „Hátha él még! Vagy lehet, hogy senkinek sem jutott eszébe, hogy egy nyúlfarknyi gyászjelentést tegyen közzé az újságban? Lehet, hogy ezt a – nem fontos, melyik városbeli – szociális otthont már rég feloszlatták, lakóit meg szétszórták a nagy Rettenet birodalmában?”

Azt éppen nem mondhatnám, hogy semmi támpontom nem volt: maradt egy fényképem, melyet anyám az éjjeliszekrényén tartott. Két fiatal katona, mellükön keresztbe vetett géppisztollyal, nehéz német csizmában, frissen kifőzött, gyűrött egyenruhában – egy ledöntött kávéjú, törött csörlőjű kút mellett állnak. A ferdén eső napfényben elmosódott árnyékaik mintha keresztették volna egymást a feltúrt földön – egybeolvadtak és belevesztek a megsárgult papír homályába. A két katona nem mosolygott, frissen borotvált arcuk komoly és feszült, szemük kekre nyílt, fürkésző. Folyót nem látni a fényképen – csak a pusztá eget –, de mintha minden tárgyon ott tükröződne valami nagy víz közelsége, mely csak a láthatatlan, bőségesen ömlő, de a tompa fényben még sötétebbnek tetsző árnyékként van jelen. A hátlapján két név: *Lešperović* – *Somogyi*. Egyiküknek a nevét viselem, mint rab a számát. És a másik? Ő egyszerűen – a másik.

Mellesleg, nagyapám és nagyanyám – akik ugyanezt a vezetéknevet mondhatták a magukénak –, a szó legszorosabb értelmében eltűntek a banjicai táborban: sem a deportáltak, sem a kivégzettek listáján nem szerepelnek. Anyám, mint mesélte, ellenőrizte a dolgot annak a bizonyos elvtársnak a segítségével, még mielőtt ennek fényképei eltűntek volna az újságok hasábjairól, s nem sokkal később maga is a látókörünkől. Összekeverem e két időpontot, pedig vannak bizonyos jelek, melyek alapján meg lehetne különböztetni őket. Anyám és én álnév alatt bujkáltunk, idegen padlások porát és pincék nyirkát nyelve – legalábbis az első időkben, amikor minden összekuszálódott. Emlékezem semmit sem őrzött meg a hosszú menekülésből, csak valami tétova félelmet és néhány ostoba apróságot, melyeknek semmi közük a lényeghez – a félelem szorongássá és ideglüktetéssé változva megmaradt, az apróságok pedig mindinkább kifakulnak és ködbe vesznek. Emlékszem a szövetségesek egy éjjeli bombázására – emlékszem-e valójában,

vagy csak rémlik valami? –, ezt ugyanis mi, menekültek a Smederevói útról néztük végig: fényszórók, ágyúk tűzijátéka, fel-fellobbanó tüzek a Duna jobb partján. Persze az is lehet, hogy álmodtam az egészet, vagy hallottam valakitől, esetleg filmen láttam valahol. Igen, Sofija Radman védenecinek sok ilyen – olykor a banalitásig hasonló emléke volt, melyeket suttogva meséltünk el egymásnak a hálószoba sötétjében, remegve, összebújva, így hát akármelyikünkéi is lehettek, akár a rüh, amit egymástól kaptunk el.

Anyám halála után sokáig elég zilált lelkiállapotban voltam. Nem mint-ha a halála rendített volna meg – idegenek voltunk egymásnak, önkéntes társbérloők, ahhoz meg már rég hozzászoktam, hogy ne szívjam mellre a dolgot, ha olykor mellém csapódik vagy elhagy egy idegen; ez is hozzátartozott a játékhoz, melynek én csupán tárgya voltam –, egyszerűen úgy éreztem magam, mint akit állandóan láz gyötör, s lábom, orvosság nélkül hordja ki a betegséget. Vedeltem és csavarogtam, régi szokásom szerint, így tudtam legalább magamról, hol vagyok, és mit csinálok. Kártyázni is megpróbáltam, de nem ment – nem éreztem semmi izgalmat, mindegy volt, nyerek-e vagy veszítek, mintha csak kibiceltem volna. Ugyanakkor a részegek és a kurvák, a kávéházi ködevők és kisstílű csibészek határozottan vonzottak – külön kis világ volt ez, a mindennapok villamosáról lepottyant, hisztérikusan vidám társaság, mely fáradhatatlanul kereste önmagát: kérdés nélkül befogadtak mint egyenrangú társukat. Nem értették meg és nem is szeretttük egymást, de kísérletet sem tettünk soha hasonlóra – éltünk, ahogy a körülményeink engedték: görcsben, nyomorban és alkoholmámorban. A hazugságok, csalások és aljasságok magától értetődően hozzátartoztak a kelléktárhoz – és ez elég volt.

Azelőtt elég gyakran változtattam a foglalkozásomat: voltam vásári árus, testőr egy félkegyelmű slágerénekes mellett, idegenvezető, raktáros egy behozatali vállalatnál, színházi világosító és statiszta, de sehol sem tartottam ki soká, legfeljebb egy-két hónapig. Míg csak rám nem tört újra az ihatnék és a csavaroghatnék – ilyenkor se nem láttam, se nem hallottam, minden mindegy volt. Egyszer taxisofőr is voltam: üzletembereket fuvaroztam, ökölvívókat, filmeseket, bérénekesnőket, újságírókat, sőt valami füstös képű csempészeket is, akik a szemem láttára kaptak össze a kábítószeren – mindenféle szedett-vetett népséget, mind siettek valahová, kiabált, fenyegetőzött és rendszerint megpróbált fizetés nélkül lelépni. Egyiket-másikat jól helybenhagytam, kiadtam magamból a dühömet, de olyan is volt, hogy engem vertek össze – biz’ isten, még jól is esett.

Gyermekkori hobbimat, a fényképezést azonban egy pillanatra sem hagytam abba. Szobám olyan volt, mint egy műterem, pillanatok alatt sötétkamarává tudtam változtatni. Így lett belőlem anyám halála után – magam is meglepődtem rajta – országjáró fotóriporter. Lapom, egy félig-meddig zugkiadású, fejlécét és szerkesztőségét sűrűn változtató bulvárlap, elküldözgetett ide-oda, de a legtöbbször magam választottam ki, hogy hova menjek, és mit fényképezek. Nem is ment rosszul a melő – talán mert eléggé félvállról vettem –, nyilván ezért is voltak olyan elnézőek velem. Bejártam az országot, de ezt sem élveztem: általában olyankor indultam útnak, ha úgy éreztem, hogy rám jött az idegremezés, és lábaim maguktól visznek a vasútállomás felé. Haza rendszerint holtfáradtan és koszosan érkeztem, de megnyugodva, feltámadt élet- és munkakedvvel. Ez a rengeteg kilótt filmtekerccsel szegélyezett vándorút igen jó öngyilkosság-megelőző módszernek bizonyult, bár a szállodai szobákban rendszerint úgy éreztem magam, mint valami koporsóban: igyekeztem is valami nőt találni mindig, hogy megossa velem a magányt, és közelebb adja az italt.

Útközben kilóttam vagy húsz filmet. Egyszerre hívtam elő mind, miután magamra zártam az ajtót, és leengedtem a sötétítőfüggönyöket az ablakaimon. A lefényképezett tárgyak és emberek egyáltalán nem voltak fontosak számomra, jószerivel csak akkor néztem meg őket alaposabban, amikor előderengtek a hívóból, és elnyerték végső formájukat. Számomra csak ekkortól kezdve léteztek, ekkortól tudtam őket, mint megannyi kivágást, visszailleszteni a valóságba, ahol papírra rögzítve láthatókká váltak és ideig-óráig elpusztíthatatlanokká.

Egyszer valami ünnepélyről készítettem riportot – fogalmam sincs, hogy kerültem oda. Szűk körű társaság volt, az öregség határán levő, de még fiatalosnak mutakozó férfiakból és nőkből állt, akik néhány összetolt asztal körül ültek, izzadtan, részegen és kövérkésen. Már messziről látszott, hogy festik a hajukat, masszörökhöz járnak és szaunába, vastag festékréteg mögé rejtik fáradságuk és korlátoltságuk ráncait. Az én fényképezőgépem aztán, mint egy nyomozó, megfosztotta őket álarcuktól: ott feküdtek a hívóban, lötytyedten, csúnyán és mezetenül drága ruháik alatt, a pénzhajszolástól eltorzult arccal. Egy pillanatra úgy rémlett, mintha krokodiltestük mögött valami homályos kirakatüvegen át Sofija Radman alultáplált védenecit látnám, akiket kegyetlenül megtömtek édességgel és sikerrel. A látomás azonban hamar eltűnt, s a kész fényképeken már csak az maradt, amit a film dobozára írtam: *Vidám társaság, 1975. május 10.*

Anyám halála után én örököltem kétszobás lakásunkat: nagyon meglepett, hogy még életében megtett a lakhatási jog társélvezőjévé. Rám maradtak a ruhái, női kacatjai és a betétkönyve is a külképviseletekben összekuporgatott kevéske valutával együtt. A valutát meghagytam későbbre, majd ha rászánom magam, hogy elhúzzam a csíkot külföldre, mondjuk, Párizsba. Örököltem egy kocsit is, egy ósrégi Volkswagent, melyet ott evett a rozsa az utcán, s oly vastagon lepett a korom, mintha egyenest vonzaná a szmogot és a koszt. Hónapszám bele sem ültem, sőt igyekeztem messziről elkerülni: akárhányszor belebotlottam, megpróbáltam keresztülnézni rajta. Kulcsai azonban ott csörögtek a zsebemben, és nyomtak, ha ruhástul dőltem le.

Miután előhívtam az említett banketről készült filmet, kimentem egy kicsit az utcára, hogy kiszellőztessem a fejem. A kocsi ott állt, ahol anyám parkolt vele, mielőtt bement volna a kórházba, ott állt öregesen megereszkedve, mintha maga alá vizelt volna. Amint beültem a volán mögé – eredetileg csak azért, hogy kipihenjem magam egy kicsit; kábult voltam és zsibbadt –, egyszerre feltűnt a szemem előtt világosan és olvashatóan egy cím, melyet azoknak a leveleknek a hátulján láttam, amelyeket anyám szokott kapni hetente legalább egyszer:

L. S. Perović, Dunai sétány, jobb part, 30. Starčević

A levelek szanaszét heverték a szobában, összegyűrve, felnyitva, míg bele nem vágtam őket a szemétkosárba. Anyám sohasem érdeklődött felőlük, én meg hallgattam, mint mindig – úgy emlékszem, csak az időjárásról meg a pénzbeszedőkről váltottunk néha egy-két szót. Amikor meghalt, épp egy lármás társasággal voltam: sorra jártuk a kávéházakat, és mindenkibe belekötöttünk – a végén bekísértek bennünket a rendőrségre. Dél körül értem haza, már várt az Onkológiai Klinika távirata: a szokványos szöveg, a hűvös halálhír. Nem mondhatom, hogy felzaklatott vagy megrendített volna, inkább csak valami furcsa megkönnyebbülést éreztem, de valami történt is velem egyúttal – füttyörészve jártam le-föl, az egyik szobából a másikba, egyre gyorsabban és gyorsabban, mint aki belegabalyodott saját lépteinek hálójába. Időről időre megszólalt a telefon, és én gépiesen felvettem a kagylót, és válaszoltam a kérdésekre: „Minden rendben van, a csődeljárás már megindult, természetesen önt is kielégítjük: bekaphatja a farkamat.” Közben pedig hallgattam saját hörgő, sípoló, vinnyogó hangomat, mintha átmetesztet gégeből törne föl: „Anyám ma reggel meghalt, anyám meghalt ma kora reggel, anyám meghalt.”

Megrázkódtam – alighanem elbóbiskoltam az ülésen. Fejemben fájón megsűrűsödött a kód: szinte szétfeszítette a koponyámat. Elfordítottam a kulcsot az önindítóban, a motor mordult egyet, köhintett kettőt, aztán begyulladt, bár az akkumulátor szemlátomást igencsak a végét járta már. Lassan, óvatosan vezettem, míg ki nem értem a műútra – ott aztán rátapostam a gázpedálra. A keshedt tragacs minden ízében remegett, mintha szét akarna esni, de azért nyomult előre rendületlenül, mint a sánta gebe. Borús, hideg idő volt, a felhők megereszkedett hassal, alacsonyán húztak el a síkság fölött, a sivár szántóföldekről károgó varjúcsapatok röppentek föl és lebbentek meg a szélben. Bekapcsoltam a fényszórót, és téptem kegyetlenül tovább: csak úgy csikorogtak a kerekek a kanyarban, az ütött-kopott bogárhátú ide-oda billegett, mint egy kimustrált sparherd.

A Dunáról erős oldalszél fújt, a folyó közepén púpos vontatógőzös küszködött a hullámokkal, súlyos uszályokat vonszolva maga után. Egyre gyéresebb lett a forgalom, már szinte egyedül robogtam a keskeny, kátyús úton, néhány szekeret kerülve ki mindössze, melyeknek bakján vastag bundába bugyolált kucsmás parasztok gunnyasztottak mozdulatlanul, mintha a jövő telet is ott akarnák eltölteni. A falvakban sehol egy lélek, a zsalugátetek leeresztve, mint zimankós éjszakákon, csak a kocsmákból szűrődött ki némi zaj és tamburaszó, itt-ott egy részeg börtorkált elő, hogy oldalba vizelje a villanykarót, és sokáig bámult utánam nyitva felejtett sliccel. Felborzolt szőrű kutyák ugatása kísért – ott kószáltak a mellékutcákban, és időről időre belerohantak a fényszóró pásztyájába. Valahonnan kocsizörgés és lódobogás hallatszott, mintha láthatatlan ménes vágatott volna a nyomomban, végig megtartva ugyanazt a távolságot.

Anyám autótérképén az út piros tintával volt megjelölve, a szélén pedig ez a feljegyzés állt egyetlen, durva, helyenként olvashatatlan kézírással: *Innen nézve az utolsó ház S.-ben.* Befordultam a magas, hegyes tornyú templomnál, és kétsornyi alacsony ház között újra kértem a folyópartra. A törpevontató – az iménti-e vagy egy másik – kínlódvá viaskodott az árral, az uszályok meg lomhán ringtak a hullámokon, mintha túlterhelték volna őket. Az utca végén, kissé odébb, ott a 30-as számú ház: sötét tetős, tömzsi kis épület, párkányáig befröcskölve sárral. Megálltam, és kikapcsoltam a motort. Rágyújtottam egy cigarettára. Mázsás teherként nehezedett rám a magány, szinte belepréselt az ülésbe. Amikor kiszálltam, mocsár és rohadtnád-szagú, nedves szél csapott az arcomba, szinte odalökött a vasalt fakapuhoz. Itt megálltam, lüktető

fájdalmat érezve tarkómban. A rozsdás kopogtató egykedvűen vigyorgott rám tátott vadkanpofájával.

Bezörgettem, majd kiáltozni kezdtem. Semmi. Idegesen remegett a térdem. Fáztam. Újra kopogtam, dörömböltem, kiáltoztam. Ekkor éktelen csikorgással hirtelen kinyílt a kapu egyik szárnya. Mintha egész idő alatt ott lapított volna valaki az ajtó mögött az erőszakos jövevényt figyelve a kémlelőnyíláson át. Rozoga vénember állt előttem, ködmönének jobb ujjá üresen lötyögött, és gombostűvel volt feltűzve a vállára.

– Luka itthon van?

Az öreg nyugodtan nézett rám szemöldöktelen, fényes tekintetével, miközben állt egyenletesen mozgott, mintha rágcsált volna valamit. Nem engedett be, de nem is csukta be előttem a kaput.

– Félre az útból, vén trotykos! Mit akadákoskodsz?!

Egy kékült körmű, puffedt kéz úgy sodorta félre az öreget, mint valami bábút. Luka S. Perović állt előttem, kétméteres teljes életnagyságban, csupasz mellel dacolva a széllel, mely újra támadásnak lendült a folyó felől, lép- és iszapszagot hozva magával. Kancsalítva nézett rám, mintha valaki mást várt volna, nagyot fúj, mint egy ló, és meggörnyedt.

– Te vagy az, öcskös? Na, nyomás befelé, még elvisz a szél!

A szűk kis udvarban, a tépett levelű lugas alatt kivágott fenekű kátrányoshordók heverték. A betont szétdobált kötelekként kígyózó vékony iszaphordalék takarta.

– Elárasztott bennünket a Duna. Száz éve nem volt itt ilyen magas vízállás. Így írták az újságok. Mindenki elpucolt, én itt maradtam. Védekeztem, ahogy tudtam. Homokzsákkal. Már nincsenek itt, elhordták őket, amikor nem voltam itthon. Gyere be!

– Te, Luka, várj csak! Ki kell mennem.

– Ki? Hová ki?

– Sört ittam útközben. Sok sört.

Felélénkült, szinte megfeszült. Oldalvást nézett rám, mint aki néhány lépés előnyhöz jutott.

– Dodo, vezesd el az urat a vécére, és mutass meg neki mindent, mi hol van!

Megálltam, tanácstalanul. A kis öreg megragadta a kezem, és vonszolni kezdett maga után: hatalmas, érdes, cipőtalphideg tenyere szinte horzsol. A ház mögé kerültünk. Az öreg elengedett, és várakozóan megállt.

– Hol az ördögben van? – kiáltottam rá.

Az öreg egykedvűen mutatott a nedves fűre a vakfal hosszában – ócska limlom hevert szanaszét. Öklendezve tört ki belőlem a kacagás, a hasamat fogtam nevettemben, azt hittem, ott nyúlok ki mindjárt a fal tövében. A kis öreg csak állt nyugodtan, és nézett, mint valami fegyőr, aki már nem csodálkozik semmin. Nagy sokára szólalt meg rekedtes, kopott hangján.

– Luka ugyanis a természetes életmód híve. Azt mondja, mindent természetesen és a természetben kell csinálni. Nyáron anyaszült meztelenül jár-kei az utcán, itt már megszokták, oda se figyel rá senki. A boltba is úgy jár, és senki sem nevet már rajta.

Végre abbahagytam a nevetést, nekitámaszkodtam a rücskös falnak. Az öreg újra kézen fogott – mint aki fél, hogy egyedül eltévednék –, és megindultunk visszafelé; tenyere hideg volt és érdes, de az érintése gyöngéd. Bementünk a házba: odabent gázlámpa sziszegett, kiemelve a sötétségből egy agglegény rendetlen szobáját, mely körülbelül úgy festett, mint a tengerpart hajótörés után. A bútorzat ormótlan volt és kopott, patinás és elhanyagolt, akárcsak a ház ura – foltok éktelenkedtek rajta itt is, ott is, karcolások és repedések, a fotelon és a kanapén foszladozó bőrhuzat, kiálló rugók. A falakon meztelen nők nagyított fényképei – olyan homályosak és reménytelenül ocsmányok, amilyenek nagyon régi pornófényképek molyrágta függönyös, poros műtermekben láthatók, ahová még csak kivénhedt kurvák és nyugalmazott rendőrök néznek be olykor-olykor. Luka az asztal mellett állt, kigombolkozva és vörösén, a kezében pohárral.

– Valami kis szórakozás nekem is kell, öcskös! Üde színfoltok a sivár öregségben!

Sivár arcán azonban nyoma sincs semmilyen üde színfoltnak: barázdált bőr, kócos ősz haj. Jobb szemöldökét sebhely hasítja ketté – milyen jól festhetett valamikor az újságképeken, milyen dekoratívvá tehetette harcos múltját –, egész teste széteső, megkékült, mintha belül oszlásnak indult volna. A hangja azonban ugyanaz, amilyen gyermekkoromban volt, amilyennek akkor hallottam az utcai hangszórókból: kegyetlen és haragos, a szó szoros értelmében parancsoló, rekedtes és fojtott a visszafogott indulattól.

– Fogadd őszinte részvétem. Nem akartalak a temetésen. . .

– Nem is láttalak a temetésen, Luka.

– Engem senki sem lát, már vagy húsz éve. Mindenki keresztülnéz

rajtam, mindenki elfelejtett, senki sem köszön, eszébe sem jutok soha senkinek – engem letöröltek a színről, pajtás. A temetésen pedig igenis ott voltam, elálldogáltam egy ideig a gyászolók mögött, aztán hazajöttem. Az utolsók közt voltam, ahogy valamikor az elsők közé tartoztam.

Letette a poharát, és lomha léptekkel járkálni kezdett az asztal körül, mint aki uralkodni igyekszik zaklatottságán. Ez azonban már nem a visszafogott erő lassúsága volt – hírhedt erejéé, mellyel már a csata előtt megtörte ellenfeleit –, hanem egy, a saját testét is alig elviselő, csontfájós öreg kínos vánszorgása: a levegőben reumagyógyszer és falusí fűszerboltok állott szaga terjengett.

– Nekem aztán kijutott az áldásból, öcsém, bőven: raboskodás, verés, menetelés, sebek. És az alkalmazkodással járó strapa is. Éjjel nem alszom, bámulom a mennyezetet, csontjaim magukba isszák a nyirkosságot. De én nem mozdulok a folyó mellől. Nem hátrálok meg senki elől, legkevésbé a betegség és a magány elől.

– És amúgy mit csinálsz ezek közt a szép nők közt?

– Felidézgetem az emlékeimet. Ellentörténelmet firkálgatok: a géhás és ápoló szempontjából írom meg, milyen is volt a háború. Az éhség mechanikáját próbálom elmagyarázni, a tetvek és a genny metafizikáját. Kapóra jöhet még valakinek.

– Nekem aztán nem, Luka. És nem is ismerek olyat, akinek kapóra jöhetne.

– Akkor jó lesz nekem meg Doda apónak, aki itt szunyókál a sarokban. Télen itt szoktam olvasgatni a tűz mellett, elszavalok egy oldalt, aztán eldobom, Doda apó meg figyel, de nem ért belőle egy bűdös szó sem: süket, mint az ágyú. Azért persze semmivel sem süketebb a többieknél. Egyedül anyádnak volt hozzá szíve és lelke, hogy meghallgassa és meg is értse a másikat. Senki másnak.

Odakint megnyikordult és becsapódott a kapu, mintha bejött volna valaki. Luka összerezsent, és esetlenül, botladozva kiszaladt. Nem maradt sokáig, roskadt vállal, vizes hajjal jött vissza. Arca gyűrött volt – meg-megremegő, verejtékező, petyhüdt bőr a szikkadt koponyán. Rólam mintha meg is feledkezett volna: róttá a köröket az asztal körül a meztelen bigéi közt, dűnnyögött, és időnként legyintett egyet. Doda apó némán gubbasztott a sarokban, tudomást sem véve rólunk, mintha elnyomta volna az álom.

– Volna hozzád néhány kérdésem, Luka. Azért jöttem.

Megrezzent, és úgy meredt rám véreres szemével, mintha csak most ismerne fel a zöldhályog kódén át.

– Hogy jössz te ahhoz, hogy kérdéseket tegyél föl nekem, te taknyos? Tudod te, hogy én már rég embernyi ember voltam, amikor te még ott pangtál az apád tökében, hallod-e!

Hirtelen kitisztult a tekintete: majdnem behajolt a képembe, kíváncsian, az ijedtség legkisebb jele nélkül, a régi peroviçi megvetéssel a szemében, amellyel azokat szokta végigmélni, akik nem ismerték a helyes választ. Aztán váratlanul elvagyorodott, arcába a mások sorsa felett rendelkezők ismert grimaszával hirtelen visszatért az élet.

– Hohogy éppen itt ütöttél tanyát?

– Egészen véletlenül, öcskös. Errefelé vonultunk, lóháton, mindenfelelől nők és gyermekek integettek és virágot szórtak elénk. Hideg volt, nedves hó esett, mibennünk azonban kellemes meleg bizsergett. A nők, öcsém, akkoriban telt idomúak voltak és vidámak, vágyakozva mosolyogtak ránk, friss kenyér és meleg tollpárna illatát árasztották. Nekem hazám sosem volt, egész múltam a mások tulajdona. Megéreztem, hogy itt lesz az én utolsó tanyám. Így hát visszajöttem, amikor odafönt nem volt már szükségük rám.

– És az öreg? Ő hogy került ide?

– Az már később volt. Egy árokban szedtem föl a Duna mellett. Holt-részeg volt, és csonttá fagyott. Hazavittem, megvártam, míg fölenged, megettem és felöltöztettem. Azóta itt élünk együtt, és iszogatjuk a magunk főzte pálinkát.

Nem hallgattam tovább: felálltam, és megindultam az ajtó felé, miközben a gázlámpa egyre hangosabban sziszegett. Alig fordítottam hátat neki, máris éreztem, hogy belevigyorog a tarkómba, és csak úgy dagad a keble az elégedettségtől; szinte hallottam vadkan lelkének harsány rőfögését, amint újra beledöfi agyaráat egy hullába. Behúztam neki egyet, félfordulatból, tenyérrel, a pofája közepébe. Hörögve rogyott össze. A meglepetés hörgése volt, nem a félelemé vagy fájdalomé. Az ajtóban egy vastagon bebagyuulált női alakba ütköztem – magammal vittem olcsó parfümjének illatát és zöld cédaszemének villanását.

Odakint nedves hó hullott, de bele is olvadt mindjárt a sárba. A vontatógőzös erőlködve zihált a szélcsendben, mintha el sem mozdult volna a helyéből, az uszályok nehézkesen ringtak a hullámokon, varjak károgtak a csupasz fűzfák fölött. Odvas fogainak karcolását őrző véres kezemet zsebkendőmbé csavartam, és beültem a kocsiba. A motor

nem ugrott be. Újra és újra megpróbáltam, hiába. Kiszálltam. A hajamban elolvadó hópelyhek úgy birizgálták a koponyámat, mint a kishalak a vízben állók lábaszárát. A kapu zárva volt, az egész ház csendes és sötét, mintha egy lélek sem volna benne. Csak a kémény füstölt árulkodva, úgy látszik, a kékült körmű, püffedt kéz újabb fadarabot rakhatott a tűzre. Doda apó ott állt a sáros fal mellett, mereven, mintha örködne – csak a karcsonkja remegett az üres bekecsujjban.

Most itt ülök egymagam a sötétkamrában gunnyasztva. Nem tudom, mihez kezdjek. Lehet, hogy felülök arra az átkozott Gastarbeiter-vonatra, és harmonikaszótól kísérve, könnyes szemmel kiutazom Németországba. Lehet, hogy megkeresem Sofija Radman földi maradványait, az áldott emlékű Sofija mamáét, aki özvegyi bánatában kenyeret és ott-hont adott nekünk, s mi hallgatással fizetünk meg neki. De az is lehet, hogy főbe lövöm magam anyám egyetlen rám testált fényképe előtt.

SZILÁGYI Károly fordítása

MAGÁNAPOKALIPSZISOK

G U E L M I N O S Á N D O R

Újabbán

Nostradamusra esküsznek az emberek
szegény dilinyós mert fantáziált és valami
szabályos szabálytalanságba illetve ha
bölcsek akadémikusaink megcáfolhatatlanul igaz
fejtegetéseire gondolkodok szabálytalanul szabályosnak
nevezhető versezetekbe szedte mindazokat a
kavargóan hülye ezoteriákat amiknek látomásosságát
kabalisták asztrológusok fejtegetik azóta hogy
pestisjárvány vette eszét kortársainak
de hőrögvé hánykolódott egész Európa
minek folytán a négy soros centuriákból saját
gyógyulásukat próbálták meg kicsipkedni ámbár
orvosunk prófétánk – ebben a szimbiózisban nem hihettek –
egyszóval a saloni szörny akárcsak Dante
képtelen volt szabadulni önnön
egzisztenciális kötöttségeitől s ezért
a poklot hovatovább a purgatóriumot
benépesítette személyes ellenségeivel
így állva bosszút rajtuk vagy legalábbis remélve
minthogy a jóvendómondónak is vannak ellenfelei további
gyűlölt kortársai bugyorba velük tüstént
sajnos hogy félnaiv poétánk megint csak tévedett
buborék-anonymusok és senkiháziak
egy már régen elfelejtett időből éppen az ő révén
juthattak végtelen halhatatlansághoz amiből ismételt
kérlelhetetlenül következik hogy a költőnek
átka valójában glóriát fon de minima calculo
az esetek többségében hamar kilyukad
és mint lakmuszpapír idővel ellentétes színbe
csalatkozik át

méltatlanok jutnak meg nem
szolgált jutalmaikhoz – így többes számban – mert a
világon egy szüntelen lidércnyomás kergíti meg
a jámborokat s kiváltképp a hiszékenyeket
akik egy-egy peremfigura névhasonlato-
ságából messzemenő következtetéseket
vonnak le minduntalan generalizálva
legyen szó akár poétáról akár prófétáról egyre megy
de most
hajadon lánykák és megtévedt generálisok egyaránt
buzgón lapozgatnak
jövendölések százait faggatják
miközben azok
akik a feladványokat megoldhatnák
egyszerűen és szokás szerint lesöprik őket
az asztalról
elhordják zsákban a dülöutakat s fölrángatják
bizodalmaik hiték vízre fektetett kőtábláit
meglehet éppen a rébuszok félreérthető
hatására
de az sincs teljesen kizárva
éppenséggel szembehelyezkednek a kiolvasott sorssal
mert nincsen nagyobb ostora az emberi léleknek a
nagyravágyó hiúságnál és a hatalom megbabonázza
még
a szenteket is
álszentek ők
vagy azzá lettek
holmi fehér mágia
lázás készülődés a mindennapok teurgikus gyakorlatára
egyszóval a szűznek vélt világ
felhúzza szoknyáját s kitetszik alóla
a rég elvesztett lányság
mert ki száján termékenyül menyéthez hasonlóan
fülén keresztül szül
jó volna egyszer már tanulmányozni a kappanok
életfilozófiáját
de mi csak a versekben élünk
összegabalyodva mint a méhben alakuló magzat
bödönfejűen és apró hártázott kis lábakkal
idétlen kócsagok
ezért hát a művészetre esküdni – miként azt Kassák
öntudatlanul elárulta – annyi mint víz alatt énekelni
ő nem részletezte
szerencséjére mi több más helyütt már
nem is utalt arra
hányan fulladtak így önnön balgaságuk miatt
viszont ha elfogadjuk a kétféle nemzés lehetőségét

úgy mint seminatívot és korrupzívot
ez utóbbi alapján
lőből legyen az emberből tetvek lehetnek
csodálkozásunknak egykönnyen vége szakad
mennyi fondorlattal juttatnak dilettáns próféciákat
ki nem érdemelt babérokhoz
vizont megértem én lennie kell valahol egy kősziklának
ámde imígyen megint csak számárfületek
mutatunk az értelemnek – miért hogy piederasztátra
állíthassák – oly sokat gürööltek megnemesedett elmék
s ki nem állhatom amikor egyesek sajnos tömegével
inadekvát képletekben gondolkodnak persze tudhatnám
legtöbbjét a szerény képességek nem jogosítják föl
egyébre a
szellemi növényevésnél
ámde társául szegődnék minden új Krisztusnak
aki végre egyszer nyíltan vállalja már
nem burkolja szókba
példabeszédeit
egyáltalán –
kiiktatná a fecsegést
borongós ködökkel
málházott
megváltást
csak mirólunk szólna
mert
elegem van a rejtélyekből meg a rejtvényekből
alkalmasint már a tojós tyúkok is enigmatikusak
mondtam egy tudós elmének fűzfasípon játszunk
zenekari szívet s szerenád lesz könnyen jeremiádokból
giccses és esztelen mire szétmutatott
nem hallod a
bús bizánci
hegyek visszhangzó
fojtott dübörgését
s valóban a szívem körül meglazult ereszték
himbálózni kezdett
hurkoló kötelek
hurkolt harangkötél
lógtak a szemünkből nedves kötőfékek
vércsuszamos zablák
és már szemünk se volt
közlekedtünk
morzsolódó röghegyek
megvakított sárkányok és gyámoltalan ludak
süketen és elveszeten
utak szélén aranybugyogású szellemekkel
ó mert csak a legkézenfekvőbbeket nem vesszük észre

amik előttünk hevernek
s botladoztunk folyton saját árnyékunkban pedig már
alkonyult s a nyugat
ránk borította óriási kalpagját mint aki egeret fog
nem lehet úgy jó életet alkotni ha naponta
rosszul alakítjuk azt
és nincsen visszaszítóbb a mást zsaroló siránkozásnál
a másokat vádoló tehetetlenségnél
ekkorra már elvtársaink is flamingóként forgatták fejüket
és rózsaszínűek lettek mindahányan
röhöghetnekem támadt a tétovaságuktól de az
általános szellemszorulásban
többet sóhajtoztunk mint amennyi elviselhető lett volna
az egy főre eső kilátástalanságból
akik jelszavakkal és meztelenül futkároztak
végig az utcán
lelkendezve és a karácsonyfák csillagszóróival hajukban
mostanra megfeketültek
mint a héjában süített krumpli
sötét zugokba húzódtak az
éberség fölszentelt pribékjei elől
hervatag vitáztak és elméleteket gyártottak a föltámadásra
amihez előbb ki kellett nekik pécezni közülünk a júdásokat
s noha jelentkezőjük önkéntes nem volt a szerepre
harminc ezüstpénzért mindig lehetett
találni balekot
pedig a keresztre feszítés
akárhogyan nézzük
sokkal húsbavágóbb
igehirdetők
viszont akadtak szép számban
sose fogom elfelejteni azokat a szövétnekarcú gyerekeket
akiket a nemzetiségük föllobbantott
s bíztak benne
jármí fognak mi több
körtáncokat velük
zúgó vizek fölött
ámde a politikát még ha dilettánsok is
véletlenül se patkolókovácsok gyártják
bizony hogy erről van itten nagy-ba-szó szerelmes brátim
játszottak velünk pókert szakadatlan kétségbeesésben
ahol cserepekből ragasztott jövőnk volt a tétjük
meddig bírja s kibírja-e a kötőanyag
hát igen a székek mindig megtalálják a maguk seggét
csak a széketeket próbálják unos-untalan mások
alá dugni
holdkórosok lettünk valamennyien
századokon át rojtolóztak szét a kacagányok

és nem voltunk se Ázsiában se Európában
mértéktelenség a mi mércénk
latinul nem tudunk és magyarul elfelejtünk de
ez még csak a kisebbik hiba
holt nyelvek között egy halódó
s végtelen türelmü a történelem kivár
oda fogunk járulni elébe
tudja jól
mint a méészáros
lucskos kötényben és hátratett kézzel
hogya a kicsalogatott ne lássa
mi készül
a vonatok pedig rohannak bennünk és zakatolnak
állandósult körpályákon
ahogy mi is zakatolunk fapadosan sistergő
gőzőket eresztve
miközben ösztöneink e talpfákon ugráló pionírok
dobálnak elénk hevenyészve kalimpáló sín párokat
így épülnek utaink az égbe
minimum a messze kéklő ég felé noha már a tudat
elfelejtü hová
dúcolja a cölöpöket
nézzünk szét savanyú és kopasz a föld
savanyú csillagok
vézna fényében áznak és rothadnak el a pelenkáink
szottyadt zászlai az etnogenezisnek
liliomok
és tűzbe taposott őszirózsák
egyre nagyobb hányada a kevésnek
falak közé zárva születéstől ez a mi
leépülésünk
folytonosan szégyenkezve
folytonosan verve a mellünket
így menetelünk
s fenntartás nélkül már csak
boldogtalan párzásokban hiszünk
parafaszájú lányokkal és tomporukat illesztgető
szépasszonyokkal meg az óvszerekben amik megkímélnék
a felelősségtől a fölötté válástól a kivacogtatott
jövendőttől
szikkadt vénemberek a padkán
üldögélnek a lélek peremén
sütkéreznek semmittevésben
hunyorognak
igen
igen
holnap majd elutazunk innen
holnap már turkálni fogunk a supermarketokban

kiülünk a Szajna-partra és fölvet a pénz vagy a
 Temzén hajókázunk s nézzük a ködöt
 oltári jó csajok jönnek ringó csípővel
 talán egyenesen a Palyboy hasábjairól és dugni
 akarnak és ők ajánlkoznak mert még fölismerik
 mert még tudják mert még
 egyszóval
 mi a virtus
 az ám
 de most még istentelenül le vagyunk simlisedve
 rájöttél faszikám nem ide köllött volna
 születnünk itt csak frankón be lehet piálni
 azonkívül hogy klozet az egész
 higgyél nekem haver mászkálsz dumálsz csövezel
 és semmi – legfeljebb a szarról írhat sz balladát
 bedobsz egy kurvának letudod
 jó volt nem volt ki emlékszik
 megette az infláció a tavalyi tarifát
 de ha holnap kivetnek a frontra
 cifra akol barmai
 megsiratnak-e az erdők
 jön-e utánad valaki
 legalább hogy ingben hazahozzon
 és a lépted nyomán
 cuppan-e a sár
 aszongya a főhadnagy
 majd átnevelnek
 hát tudod hogy
 kit fognak ők átnevelni
 esténként a híradó parancsra
 művelődjenek a sitten
 kárpótolnak kifingotott gyerekkorért
 sose fogok nekik fegyvert
 gátlástalan országlásban
 priuszosak egytől egyig
 tarkó lövés a klotyóban
 mossa fel a kövezetet
 nyolc napja már
 hogy nem tudok elaludni
 úszkál szemem a véres iszap alján
 mesélik – egy porcelántálban
 csupa emberi szemet csupa zselatinos
 emberi szemet
 hordtak végig a városon szerb horvát vagy
 magyar szemet ki tudja
 bugyogtak a kocsonyás tojások
 én meg kényszertévét nézek
 honnan jön az illúziótlanság

engem az anyám kidobott az utcára mert
viszketett neki
engem kölcsönbe adtak
engem szakadatlanul vertek
engem impotens gyámokhoz helyeztek
engem lopni tanítottak
engem még arra se
apám részeges volt anyám hektikás
fateromnak szétbomlott a mája
muteromnak levágták a mellét
zsírszódát ivott egy szövönő miattam
szép vastag combja volt s talán szürke szeme
arra nem emlékszem sohase figyeltem
most már nincs hogy szője
arcomra melleit
koccintsunk rá haver Isten nyugosztalja
nekem bezzeg akkor kiverték a fogam
nekem még a koponyámat
aljasul betörték
nekem még azt se
kuss ha szerelemről szólok
talán ezzel vágták haza
kifestettem zöldre a szovjet laktanyát
szórópisztollyal
na és
azóta lett oda mindkét vesém
tovaris konyec kit érdekelisz
nem bírok hugyozni öreg amikor akarok
csak amikor nem veszem észre
röhögtesd az öreganyád
nekem sírni volna kedvem
van egy anyaországunk de nincs anyánk
éjjelente sikált pofájú
angyalokkal álmodom s bízom abban hogy eljönnek
hozzám
meglátogatnak a kontinens felcserei
és fejüket ingatják
ólmöntés közben
kimerevedik
a sorsunk
szőrnyszülőttek vagyunk amorfok és mégse antropomorfozok
pendülő víz
mosogatólében
úszó szilveszter
mondjátok gyerekek tényleg újesztendő
kérdeszem tőled mit bámulsz
e karalábészagú
céklavérben áztatott országunk

felbűfög bennem újra és újra
micsoda hajnali hányadék
napról napra beletenyersz
vagy ő beléd
duhajok rettegő duhajok
ne szipákolj öreg búza se árpa se teremjen
csak dohányunk legyen
egy slukkért a nővéremet is eladnám
mert mi már-már megtetvesedünk a saját
feszültségeinktől
mit kezdjen a világ ilyen főzelékkel
de holnap
holnap letolom a gatyám
holnap kinyalhatják szüzek és angyalok
holnap holnap holnap
holnap az már ma van
holnap savanyúbb lesz minden jövőképünk
megbuggyant spenót
kasztráltak és bűdösek és makogók és vének
ámde mirőlunk Nostradamus sohasem beszélt
Jézusnak is
sírhatnékja támad
mi vagyunk a kereszténység zabigyerekei
szívünk körül hetedézig faforgácsok nőnek
kivirágzó faforgácsok enyvesek kormosak
Esterházy beszélt köldöknézésről meg értelmiségről
ha csak magunkat látjuk
vége
a provincializmus nem más mint tyúkvakság
kezelhető de
sokkal súlyosabban állnak a dolgok
merthogy a métely
nem ismerszik önmagára
és ezt rákos daganatok mondják
tüdővizenyek meg bélfertőzés
a tótokat kérdezd az oláhokat szikes
rácországban
hosszú fekete pópákat
ők még tudnának mesélni habár
megduzzadt pókok kaszálnak elő
a szájukból
kezük a biblián – jevandelije
igazhitűek a barbár
a testvér koncolásának
örök szolgálatában
de mi csak a jól
kiberetváltakban hiszünk
már aki hívó

mindig fölfelé mutogatunk mindig másra
demonstrálva hülyeségünket
puha szavú mesemondók szellelbélelt püspökök
itt kacszának tetteinkben
utólag a történész is tudja
hogy vezettek félre pomádés kegyencek
hol is hibáztuk el
szemünkben mocsárláng
virrasztó és hunyó tüzeink mocsara
köztesek voltunk mi
korlátlanul csodavárók
a kiheréltek ambíciójával a világtalanok
sejtéseivel
szomszédunkban szakállas ikonok
durrog a jókedv
ó mennyi mennyi téves energia
s ugyanakkor
várt egy nép a tripartitum fegyenctelepein
várt a kárhozatban
úgy vonult az idő hogy az évszázadok kéz a kézben
mentek és a halál zabált mint vadult cséplőgép
kontyukat szétbontva eszelős korszakok így bicegnek
elénk – csípőficamosan
hogy hazaszeretet
kényszerképzetünk csak
hátra szúrva bukik az áldozatkészség
hol keressük okát ma a tengődésnek
béklyóba vert tömeg gancája keserű
ne is tagadjuk hogy Buzlay Miklósok nagy ritkán
teremnek akkor se őszinte
bűnbocsánat pénzért
milyen fölemelő lelkiüdvöt váltott beszari nagyúr
de nézzük a tettnek valódi fonákját
eredendő gyáva s elosztogat mindent mire nincs
szüksége
szép volt igaz se volt főleg nem volt igaz
milyen remek prototípus milyen remek archetípus
döglesztő a büszke példa
ezért mondom
nem érünk rá többé
becsületesnek lenni
nyomorúságból csak tolvajok
születnek adócsaló svihák menti át vagyonát
miközben az ernyedt satnya nemzedékek blazírt-nagy
közönnyel malmoznak a napon
nekünk nincsen jogunk az időhúzásra
puszta számokká degradált bennünket a cirkuszi nagydob
pufogása

mintha diplomatak zsebében spulnira kötözve
 lógnának mélységes unalom cérnái
 rajtuk pedig a sokszínű műanyag egerek közönyre bogozva
 s így futkosunk Európán keresztül
 így próbálunk átvergődni szeges és szegtelen határon
 elaknásított paragrafusokon megalázó
 rendelkezéseken miközben újra és újra hitet kell
 tennünk a macskákhoz való lojalitásunkról
 különböző amerikákba szakadtak ógyelegnek a
 világ könnyeitől csuszamlós de örökké rideg pályaudvarokon
 szemükben zúzódtott tükröket tapogat ki
 a tél az érkező mozdonyok lámpája
 s a tekintet révedezve időz
 otthonról idenyikorgott szerencsés vagonok
 irányítótábláin
 aztán vesztegelnek bennünk nyugtalan éjszakákon
 a felzaklatott városok nevei
 ám a cselekvéskényszer sohasem jelentett
 döntéshozatalt is azonkívül pedig hol a garancia hogy
 akár egyetlen kislány mosolyát vissza tudánk
 varázsolni
 ez a tanácsstalanságunk meddő
 szellemiséggel
 idekuksol az idegen gázlámpák alá permetezik
 rá szmoggal elegyes köd
 a megzavarodott holnap
 interurbán beszélget a tájjal búcsúzkodik otthon maradt
 holmijától és amíg ide-oda lökődik lassanként
 teljesen ellehetetlenül
 pedig valójában otthon kellett volna valamit befejeznünk
 olyasmit aminek kibontakoztatásához sem kezdtünk hozzá
 és ha tette is valaki félszegen
 most legfeljebb gyakorlatiatlan életét
 gömbölyítheti le álcázva magát biliárdgolyónak melyet
 hatalmas dákóval löktek farba egykor s azóta
 föltartóztathatatlanul rohan a szemközti oldalnál
 tátongó fekete lyuk felé örökre eltűnni s eközben
 ugyan kit érdekelne egy biliárdgolyó közérzete
 drága felebarátaim mondjátok
 aki ma függetlenül szeretne saját nemzetétől vattázza be
 jól az alfelét
 aki pedig azonosulni kíván a vidékiesség felhőzabáló
 közérdekeivel
 ajánlatos annak önkezevel kikasztrálnia magát
 csilingelő ringlispilre kapaszkodtak fel majmok
 meghirdetve az állatkertek szuverenitását
 nézőpont kérdése csupán de a rács mindig közöttünk marad
 édes Istenem engedd ki a fenevadakat ragadozókat s ők

azonnal nyilatkozatban ítélik el az embert
holnap már arra ébredhetünk hogy kötelezővé tesszik a
nyershúsevést a télen-nyáron egyaránt divatos szőrmebundát
a kutyameleget és a farkasordító hideget az ok nélküli
krokodilkönnyeket a rókafilozófiát meg a medvetalp
használatát
semmi sincs kizárva semmi sem fog meglepni
azontúl hogy strucconként már homokba dugtuk fejünket
föltehetően a balladák korát éljük a titkokét
a sejtelmességét
ami körbebugyolálja mélyen a csavarszerű gyilkosságokat
újabbán gyapjúgubancok hullanak az égből melyeket
az angyalok nem tudnak kibogozni
ördögcscecsemők réklíjében mutatkoznak a békesség
meghasonlott manőkenjei
körüöttünk falak hasadnak irtózatukban
végzetszerűen teljesedik be a baljós öregek fejcsóválása
Nostradamus mégis elszámította magát
nem ismerte a félelem fagyos iszapját megkövesedni
reszkető lelkünknek közlekedőedényeiben
nem írhatott kettős fájdalomról
ami szétrepesztí bennünk az embert és nemzetet
mit tudhatott saját idejében diaszpóráról meg a nációk
olvasztótégelyében szétropogó csontokról
ma már úgy tűnik mindenki elszakadt valahova
mindenkinek mindenhol vannak gyermekei
de csak az erős
hatalmas
pimasz
és öntelt
húzhat új határt
ó a farizeusok
a köpönyegforgatók
a szemenszedett hazudozók
a képmutató igehirdetők
a féligazságok megrögzött bitorlói
a történelemhamisítók és a bérgyilkosok
az örökké elégedetlen senkiháziak
itt parádéznak
ablakunk alatt
bírói talárra hóhércsuklyát öltött
mindegyik és viszont
parókat a bárdra
ugyanakkor térítők és inkvizítorok
szamaritánusok hentések
alakoskodnak
játsszanak
s mit tehetnek ellenük az ösztönök

örökös számkivetettjei
mit a szembesülésre képtelenek
mit a magányos gondolkodók és a jobbra érdemes álmodozók
bizony eljön hozzánk a siserehad
vezérek szolgalelkű uszályhordozói
az újabb rendszertelenség odaadó
kivezényelt földmérői
eljönnek a jezsuita szemforgatók belopóznak
bizonytalanságunkba
hogy alattomban gyufát sercintsenek
nyirkos szalmánkat is föllobogtassák
bűntudatébresztéssel
arcátlanok lesznek
követelők
szunnyadó önérzetünket rugdossák
van-e méltóságod pupák
véelhető vagyunkadat orozzák el csakhogy
kiprovokálhassák a
szembeszállásodat
ez a bikaviadalok trükkje is
ez teszi úgymond jogossá az előre kitervelteket
puszta önvédelem kivilágított arénákban
Pilátus óta már nincs min csodálkozunk
elbocsátá Barrabást és megfeszíté Jézust
mindnyájan Barrabás magjából születünk – egyenes ágon
világos – ők is
s van-e nagyobb irónia mint hogy
istentagadó Péterek
őrzik maguknál a mennyeknek kulcsait
szeretném
ha minden földben megteremnének mint az acélos vetőmag
szeretném
ha minden időben
mikor a megtorlás esőzik akkor is
előmakacsodna hóvirágfejük
sajnos az erdőket nem lehet
áttelepíteni
gondold meg van-e állhatatosabb az erdőnél
gyantás mély álmait helyben lélegzi be
önmagából él és önmagából fakad
de mi elhajózunk – kénytelen argonauták – minket
szárnyaira vesz a boldogtalanság s talán elpernyézünk
kéklő panorámák felé – ki tudja – s itt marad az öreg erdő
felperzselésre várva
Sütő már nagyon régen elmondta helyettünk
s igaza volt
az ember nem káposztalepke hogy törvényszerűleg
feledni tudná a bábót amelyből szárnyára kélt

na igen
a szomorúság
a hontalanság szárnyára
ezért is volna méltányos a kíváncsalom
legyünk képesek mindenféle talajból kicsírázni
ámbár genetikailag szemlélve nagy esélyünk van az
elkorcsosulásra
mint a kínai fenyőnek
a mandarinfának
megváltozott éghajlaton
persze ha magunkra köthetnénk a szülőhelyünket mint a
vietnami asszonyok a gyerekeiket
vagy ha csecsemőölünkben elférne az egész világmindenség
s ha az elfáradás tünetei nélkül naponta újraszülhetnénk
a megrokkant anyákat
szétgyöngyöző rengetegeket
akkor talán
illetve még akkor sem
hiszen a napok mind leszakadt grádicsok
belehorgonyoztak
a kétségbeesésbe s minden pillanatban megvirradhat egy
újabb sötétség
hitte-e valaki hogy rákényszerülünk majd
egészen más félelmeink lüktettek a halántékon
egészen más
nyomasztások
alól bukkantunk fel
s mintha kótyagosan ébredtünk
volna
rémálmok és lidércek buborékját
pattogtatta ki a
történelmi józanodás
mintegy a végleges bizonyosság szigetei
hajóztak el tenyerünkben
idegen és kalóz kincsesládák
összezavarodott
hullámokon bukdácsoltak
rájuk égetve forradalmi évszámok letűnt vezérek szignói
na most már vajon észre tértünk-e tudjuk-e
kettős életünknek jobbik felét töltöttük-e álomban
illetve ha őszinték akarunk lenni önmagunkhoz
önmagunk iránt vagy önmagunkkal szemben
akkor talán bevállhatnánk
eszmélkedésünk elejétől fogva tudathasadásos állapot
furcsa dimenzióiból faljárókként közlekedtünk
egyik ideológiából
észrevétlen a másikba
anélkül hogy bennünk különösen megbombolt volna

valami mert hiszen mit is jelent az öregedés
napról napra gyanakvóbbakká leszünk
s ha úgy fordulnak a dolgok hát koplalóművészek
ámde mégis milliók
élnek a legnagyobb megértésben
önmagukkal
a holtbiztos degeneráció ez
ugyanakkor megóvjva és körülkeríti fürjtojásnyi
öntörvényűségüket
a roncsolódástól a világ tektonikus mozgásaitól
ridegek
egocentrikusak
szenvédélytelenek maradnak
és főleg kegyetlenek mint a
vadászgató jegesmedvék
vörös keringésekből kikapcsolódott
tejféhérvérsejtek
mint a gyalázkodásokban eldologiasodott Isten
az idő pedig kinyitja rettenetes zsilipjeit
s beleszirénázik feneketlen mélységekbe
saját magunk kulisszái leszünk ha nem vigyázunk
pártok
pártok
a differenciálódás húsdarálói
masszává nyomnak szét
egykor volt gondolkodókat
tévedhetetlen racionalistákat
egyszeriben kilöködnek
egyszeriben ránk szuronykodnak
a veszélyeztetettségek
ma már kitörölhetjük fenekünket az internacionalizmussal
rézmadarak kopácsolnak az éjben
ma már lesántult kőrisbogarak bicegnek
ha jól emlékszem Csoóritól van e kép
talán nem is lényeges hiszen az olvasmányélmények
poézis meg esztétika
egyáltalán a művelődés salakjai gazdtalan dombokként
emelkednek bennünk mint a pályaudvarok
fűtőházaiban a
mozdonyokból kilapátolt
szenesedett kőzetek
rosszul mondtam volna
mint a kövesedett szenek
mindegy
a használhatatlanság
szimbólumát keresgélem
a szemétre kerülés
bizonyosságát

főlölesleges
energiavesztett félanyagokat
s megcövekelek az irodalomnál
a művészetnél az esztétikai kategóriáknál a
lényegek lényegénél melyek érvényüket veszítik
melyek fölbukkannak és elmerülnek
melyek csak az ideálisban
előttünk vagy utánunk élnek
tátsd ki a szád
levegőbe fagyott kiáltásoktól
nem jut előbbre mi több
meghőköl a hang
hidd el így becsszóra mikor készpénznek
sem hisznek
ott a külvárosok lábánál
ott a megroggyant falvaknak szélénél
ott a kapualjban és a
lépcsőfeljárókban
huzatos bérházak függőfolyosóin
életünk előszobáiban már
ott posztolnak
ugrásra készen
láthatatlan
mégis
tapintható közelben
ott posztolnak Ők
indulataikat megérted érveiket nem
kapaszkodnál s
legurítanak
himbálózik himbálózik egy selyemzsinór
ne voksolj ne várjál senkire
nyakkendőjük színében különböznek csupán
a kajmakámok
bárminek a fordítottja is megtörténhet
csattog fülünkben egy transzcendentális metszőolló
csattog az önkény
micsoda viharvert dáridó
a tér pedig sima
körülzárt
kétdimenziós
kit érdekelnek immár
a pokolba vezető
utaknak jószándék-kövei
mikor a mennyekbe vágott csapásokon
pörölyözik majd a fogaidat
csillámló szegélynek sárga aranyfogat
kagylószínű metszők
ékes porcelánút

vakuló szemfogak
 szuvas gyökérhibás
 ínyek terrakottája
 biciklipumpával
 meg franciakulccsal
 szétrebbentett
 fogmadársor
 így kövezi a pokolból
 kiűzetés goltját
 mind csupa jó szándék
 hogy együtt lehessünk
 egy akol egy nemzet egyazon fogcsapás
 furcsa keresztutak
 kivégzett végvidék s nincsen egy Balassi aki elzengene
 a gyönyörű végek ékes dicséretét
 friss koponyák
 meghegyezett
 fagyos szőlőkarón
 irány- s útjelzőként
 fordítva nyugatnak fordítva keletnek
 s fordítva leginkább tömött észak felé
 nyújtanánk kezünket
 nyújtanánk egymásnak
 légüres térben mint lappadt zászlócskákat
 de már túl késő lesz
 akkor hiába lesz
 elátkozott fajta
 egymásra nem figyelt
 másnak pukedlizünk
 más uszályát hordtuk
 és most gégét szorít dágványos valóság
 sikolts az égre hogy
 micsoda
 kegyelmi állapot
 milyen irónia
 bujkálnak a zombékos szívek
 krétamalmok úzóttjei kokárdával kihajtottak
 repeszekre szétbontott és mindhalálíg
 szelíd
 bizony tiszták vagytok mint a
 harmatos fűvön
 anyjuk által nyalogatott
 lemosdatott ózfiak
 ó itt minden törvényszerű
 fagyús bakancs tapos
 lankadatlan
 korlátoltság
 a

veszélyez-
tetett
veszélyez-
teté-
sei
s nincsen
veszélyesebb
mámor
halálmámor
nekünk viszont hálásaknak kell lennünk
hogy alkalom
adódik följajnlani kutyaságunkat
a pecéreknek
hajbókolni köszönettel
amiért
megismertetik majd velünk
az
élőhomok összes
kifürkészhetetlen titkát
lehet rá is szolgáltunk talán
nem beszéljük régen ugyanazt a nyelvet
settenkedő
kalmárokként
árulgatjuk hamis
hitvány portékánkat
e lerohadt
önérzetet
miközben – valljuk be – hétfátyoltáncot
jártunk éppen aktuális
Heródesek előtt
valójában
a gnómok tünde táncát
udvari mulattatók
rigolettós nyomorékok
röhögni valóan groteszk
mozdulataival
illegettük magunkat
se kérve se követelve
pusztán ingyenes tényérnyalásért
a Gildákat pedig megbecstelenítették
várható volt
Keresztelő Jánosok nem születnek újra
minden vad és tombol és forog
összecsúsztak legendáink profiljai
feltöredezett a ritmusunk
s nézd
törmelékként hagyja el a vers
szétrobbantott műhelyemet

ám ez mégis a legkevesebb
 szóra sem érdemes
 mikor már százezrek
 dadognak megfélemlítve itt
 oly hiába kiabálok
 dadog a makrokozmosz
 dadog formátlanul
 s ki őrzi meg önmagában a szárnyaló madarakat
 éjszakákon át csatornákat ásunk
 egymás felé
 amik beomolnak
 s minduntalan meglep
 bennünket a virradat
 mesterséges elsötétítés
 mesterséges kivilágítás
 nemkülönben
 halogén a reggel
 neoncsovés az est
 hogy a tripperes édesanyjukat – mondanád
 bizony mondanád te
 ne is tagadd
 ha itt volnál
 ha te is itt volnál
 ha te is továbbra itt volnál
 ha te is
 ha te is
 de már belefacsarodtál
 beleszeletelted
 magadat
 éneklő nomádok szegény teáiba
 íme az én vérem
 felhőrpöli lassan egyik a másikat
 elkesere-
 désében
 mohón
 szomjasan
 és
 megválthatatlanul
 talán így van rendjén
 legalább a szerteturkált rendetlenség szintjén
 hová jutnánk szimpla sopánkodásokkal
 jól vagytok
 jól – ez a válasz
 remek
 s ezek után rögtön kifulladás a szavunk
 mögöttesét soha nem emeli fel
 süktenéma filmek
 reszketnek a szemünk gödrén

süketnéma gesztusokból
találgatják
kik vagyunk
én asztalos Pecellőről
én meg mérnök Csantavérről
engem Mohol s Ada között vergődött ki szegény anyám
vajúdott már a tanyánkon s lerobbant a traktorunk
apám tragacson tolta őt egészen a betonig
ott születtem
két topolyafa között
ne említse uram nekem Topolyát
s Földvár milyen messze van
van van van
gondolni se bírok rá
volt két átmeneti hazám
hány lesz még
nekem Becsén van a házam
nekem Doroszlón a család
ne haragudjon
hogy szóltam
csak Topolyán voltam ember
itt már
mint a selyemhernyó
gubózom
itt már
bebalzsamozott a magány
itt már nekem státusom van tudja-e
s milyen státus jó atyám sose hittem volna rég
havonta jön föl az asszony
kuporgat
hoz egy kis pénzt
honnan veszi ne firtasd
csendesen csak annyit súg hogy ne kérdezzem van neki
holott
nekünk sose volt még
fölösleges garasunk
csak te gyere édes uram mielőbb
az ám vissza de hova
ojtani kéne a fákat
vetni kéne
borona
után nyögdécsel a föld is
és a kertet ki ássa föl helyettem
van két kecském van tűz nyulam Isten látja lelkemet
sokszor álmodom velük
nagy piócák vérszipolyok rajokban
jönnek támad a mocsár
s belekötözve a lábam

dörzsöl vág a raffia
delejezett füstí fecskék eltérített vándorok
idehullnak
ide le
anyám az álmok
és az átkok
hazudnak-e
nem tudom
ezek után ki merészel harsonázni
rokonai vagyunk mi a
szeplesített madonnáknak
rokonai
megvesszőzött Jeromosnak
menekülő Noénak és legfőképp
az ingatag
Péternek aminthogy Vado Roman iterum crucifigi
akár találkozunk valakivel az úton
akár nem
valami visszahajt
vissza ám de hova
elmebajos telekbe és diadalmas infantilizmusba
megrögzött és fölgerjedett vádaskodók közé
a statáriumok halhatatlanságába
kényszerzubbonyából
kipörgetett
nacionalizmusok
áramütöttjeinek
fölszabaduló poklába
fogolynak füstnek próbababunak
melyen majd
pikádóügyességüket próbálgatják
ambíciókat dédelgető flipperes fiúk
bárkitől is kérdezd másként válaszol
mi a neve a dögtemetőnek
annak a kurva és százszor is áldott
földdarabnak
melyre a krisztusok töviskoronáiból
cinóber máglyákat emeltek
melyre pilátusok kézmosóvizéből
annyi sok-sok csepp gurult
ó ti kerekded és kocka alakú betűfolyondárok
ölelve áldva sírva úgy fojtottátok meg
a lelkét hogy már monstruózus böglyök bibliai
szörnyek szaporodnak tüzes szárnyú sárkányok
és természetesen férgék mindenekelőtt férgék
vacsorára nagy-nagy lakomára gyűlve
kinek lesz majd
helye

kinek marad talpalatnyi bármi
akármilyen is szörnyűséges
tolongásban
ebben a kannibalisztikus versengésben
amíg fölöttünk
nesztelen
fényvasúton szállnak
el az ábrándjaink
a múltunkat pedig
mint valami kincset
habár csak kacat
meg nem oldható kendőkbe csavarjuk s ide rejtjük
ide a leomló falak alá ide villámok
fésülte akác
bügykös lábaihoz
ahová nem tűr le jövevény
meg a folyóba tavaszonta
zordan beszédülő
kemény partdarabok sötét üregébe dolmányos
varjaknak szomorú szemébe ha kell még talán
a gerendákból kunkorodó néma vasszögekre
a beszédes kampókra
bőrünkön is átvijjogó szélcsapásokba
nyers és jellegtelen szántóföldkaréjokon
megtelepült ködökbe
kísérteties hangokba melyek éjszakákon szellemeinkkel
tapogatóznak le a kürtőből
csupa lúdbőrző sejtelmesség csupa kapaszkodás
az ősöknek
oltalmáért
mi mást tehetnénk
hiszen az illúziók
vereségének homályát
külön-külön
kápolnácskák őrzik legbelül
a szívdobbanások síremlékei
történekekből
kicsi skapulárék
horkanj horkoló világ
aki benned hisz még
kutyájára bízott csemegét
a szomszédék kutyájára
holnap
megeshet – azt is mondják – bejutunk a
híradóba
meg nem
erősített számadatként
mi jutott ki nekünk egyéb a szűkülésnél

szitákban állandó szitákban szűkülködve félve bizonytalanul
esküszöm a borostyánok kétszínűségére
íme itt burjánzik epeszín levél
sápadt sárga násfa
gospodák nyakán
mi bomlik meg előbb
a szórend
a többfogalmú szavak esetleg az
értelmi nyomat netán az agyunknak
impulzusai
sántaiskolát járnak bennünk a kételyek
dobban egy-egy régi szó
kilöködik formátlan agyag
megszikkadó nosztalgia
és már minden halott
a bogarak önérzetét kéne eltanulni
a zúgva fetrengő
csápjaikkal motolláló
hülye kis rovarok ösztönszerűségét
mely bizonyos idő után
kitermeli magából és egész nemzetségéből
a szilárdabb ellenállást az élethez való csökönös jogot
ellenállóvá teszi őket a legmodernebb spray-kre
laborokban zutykolódott mérgek
szanalására és semlegesítésére
jaj mennyivel többet érme minden méltóságnál
minden álfőlénynél undornál
hiszen köpni nem elég köpni mindenki tud nagyobbat is
mint te
szerintem el sem tudjátok képzelni mekkorákat
képesek köpni azok ott fenn
mozdulatlan gorgó-fejek vízköpők
olajozott mechanizmusok működnek a belsejünkben
és a ki nem zökkenhető céltudatosság
ez a korszak
előjelét könnyen cseréli fel
gyilkosnak és lázadónak
kesztyűtlenül hamis
topánkája egy se
csak marka és markolatja
asztrahánsuba
toledói penge s nagyorosz acél
hogyan is fogalmazhatnám szemléletesebben
mint a fekete kék mint a sátáni avatás
megiszonyít körbe s maga sohasem csömörlik
de zubog
de sistereg
de utáltat

s bűvköréből mégse
szabadulhatunk
ezért mondom néha betoppant a gyötrődéseim közé
egy magányos észlény Erdélyből egy kivetett
kisebbségi – meghal és London azt se tudja hogy élt
vegytisztá ember kristályrácsozatú
Székely a sorsot nevében is hordja
egyszóval a keresztelődjánosok és az egzisztencialisták
s főleg a nagy moralisták szimbíózisából jöhetett létre az
ő leszármazottjuk az ő kisugárzásuknak érzékelője
aki visszatalált a mítoszokhoz mert valamiben
élni is kell s hibátlan logikával
gömböket gurigatott élénk a könyvek egére
hatalmas zepplineket magasan lebegő bolyákat
mindegyre levegő-bolyákat s elregéli parabolákban
miképp lesz az ember függő azaz csábítható azaz
manipulálható természetesen
azaz kezes azaz civilizált
azaz már csak tárgy tehát hontalan és szocializált
öszefoglalva mindent – alattvaló
ezért mondom nektek
a sebhelyeink
talán fölmentenek
inkább orcád verítékével
inkább orcád s lelked nyúztatásának
árán is
ellenkező esetben csak balek
átejthető
kiszolgáltatott
visszataszítóan sáros
akármí de szabad sohasem leszel
hiszen csak az ártatlan szabad
ingyenkonyháján a zsarnoknak ingyenkenyeret
valóban ingyen
mégse osztanak
milyen jó lenne holnapután ébredni és csak a
második napokat élni
emlékezetkieséssel
sajnos mindannyian lőtávolon belül vagyunk
őrzőangyalaink na lám mintha időközben
pisálni mentek volna értsük meg
a gyámoknak is vannak szükségleteik fontosabbak
előrevalóbbak
így maradhatunk nélkülük a csöndben
s kinn a hó kavargog belül forró tél
egymáshoz ér a húsunk
friss tejszag és a menstruáció keveréke
árad terjed

hát ez az
 Ádám is megjuhászodott ekkor
 példákat kínál a Teremtés
 összeomolni és felemelkedni – egy időben
 nincs-miérték-re mégis-sel toppantani
 a lehetségest karoljuk át
 ne a háromlábú
 iszonyatokat
 érzed
 Isten aranyfénye csurog le a hátunkon
 puha szájú pipacsok virágzanak vérző tüzeket
 a lányok terpeszében és mi a gazellák gereznájába
 töröljük párás homlokunkat
 érzed
 micsoda valószínűtlenül pucér az éjszaka
 hártvány lábak pilinszkys titokzatosság
 rajzolódik ki az ablakunkon s mezítelen csöndben
 vacog e bábeli jelenlét
 kezenincs lábainincs fejek a vánkosaink gödrén
 töredezett sóhaj
 sivár és szerzetlen misztika
 hús a húson dagad
 hús a húspan dagad
 meddig-é
 feszítő csiklandások szaladgálnak ide-oda-egerek
 jelképszerűen tiszta éteri poézis
 duzzadt bimbózata emelkedik
 zihál
 s rózsaszín selymétől piros énekeket
 énekel tenyérynvi parázs
 fogd és marasztald nemsokára
 meglehet órák kérdése csupán
 idefelé sújt a téboly-kancsuka
 menni kell osonni váll közé szorult
 fülekkel
 fülelni egyre s hasztalan
 reméld hogy a sejtjeink zsongása
 fölvidézi majd a himnuszokat
 tovább már nem tudom
 eljut az agy egyszer a holtpontra
 ott a vég
 a hiábavaló erőfeszítés
 a mentális anyag önvédelmi mechanizmusa
 ott lép működésbe
 most itt ez az a hely
 zavarog dadog a költői magabiztosság
 térjünk vissza ahhoz akiben úgy bíznak akitől
 a rejtelmeket várják megoldani

ne vágj fancsali ábrázatot említettem már hogy
újabbán Nostradamusra esküsznek az emberek
földi halálom után írásom többet ér majd
így vigasztalta magát
prepotens látnok ezernyi sületlenség atyja
ebben nem tévedett
viszont kijelenthetem
csöppnyit se érdekel bennünket egy fríg sapka
bolondos cárok meg vérfertőzött britek fátuma
mi közünk a brandenburgi őgrófkhoz guillotínra
érett egykori
bársonyos franciák szédelgéseihöz
minekünk szinte már
önmagunkhoz sincsen közünk
illóanyagként mintegy az állandó levitáció
állapotában lebegünk akár egy Avilai Szent Teréz
vagy Liege-i Krisztina
ez az életszínlelés tán a halálnak küldött sürgöny
melehet
viszont a próféciák mégiscsak előremutatnak
de ha már ezekből a jövendölésekből kimaradtunk
jó az nekünk zsidóknak vagy rossz az nekünk vengrieknek
itt áll előttünk a történelem mint fehér asszony
mint fejdísszel ékesített kísértet
s hárfahangon szólal meg a tükörből
int felénk
öve megoldva
lábszára gyulladt gyalult
combjai még zártak de
befogad kétségtelenül befogad
ki maradhat ilyenkor közömbös
lépcsőfokéveinket időközben meghaladtuk
szegfűszeg illata száll a temetőkből semmi sem
idegen tőlünk bódultak vagyunk mint a kiherélt szamár
tétován tapogatózunk lépni szeretnénk
üzenni
de a szentséges költészet is otromba
prózává töredezik bennünk hát ennyit a
halvaszületésről meg az életbehalásról
magamban már régen megdöntöttem a horror vacui
elméletét nagyon remélem hogy tartozni fogok valahová
amennyiben tényleg kitöltjük az űrt s nemcsak
hajunk fog foszforeszkálni habár
lila ernyővel és világító agytérfogattal
így adnak magukról életjelet a hontalanok
viszont mi legyen a megkéselt
kenyértelenséggel a záporokban magunkra borított
újságpacsmagokkal elpépesedett

cikkek alól kipislogó szegénységünkkel
s mit érdemel az a bűnös akinek a záloga most
kezemben van
kezemben és emlékezetünkben
Nostradamust nem állva de fejfel
lefelé kellett volna
eltemetni
hát ennyit arról hogy
Pannóniában éltünk
mindannyian
ásítsatok rám mementóként
függesszétek a szemeteket
fákljaként fölém
füstöljetek de ne füstölögjetek
hiszen mi egyazon ágyások
széttaposott palántái vagyunk
kihüvelyezett szándékok
ostoba magok
miket nemsokára szépen
fölkapkodnak s visznek
az ég ragadozó szelíd madarai

1991. nov.–1992. febr.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

OLAJOS MIHÁLY

Adalékok egy sors- és eszmeképhez

B O R I I M R E

Olajos Mihály (1920–1992) folyóiratunk, a *Híd* történetébe is beírta a nevét, 1948–1949-ben főszerkesztője volt, de ott van neve a vajdasági magyarok politikai gondolkodásának történetében is: az 1940-es évek második és az 1950-es évek első felében jelentős ideológiai szerepet játszott. Nincs most még módunkban, hogy pályaképét megrajzoljuk, éppen ezért tevékenységének csupán három szegmentumát vizsgáljuk – vázlatosan, inkább az ismerkedés, semmint a tüzetes kritikai elemzés szándékával.

1.

1946-ban jelent meg Olajos Mihálynak *Parasztkérdés-földkérdés* című negyvenoldalas füzeté a Híd Könyvkiadó (Szubotica) gondozásában és cégjelzésével. A háború utáni első magyar nyelvű kiadványok közül való volt. Vele egy évben került a könyvpiacra Horovic Ignác *Villon élete és költészete* című tanulmánya, Weigand József *Építjük a szebb jövőt*, valamint Gál László *Jönnék a telepesek* és *Rozi néni írni tanul* című jelenetei ugyancsak a Híd Könyvkiadó kiadásában, azután Steinfeld Sándor két füzeté, *A dolgozók üzemi és vitaklubjai* és *A tőkés rendszer lényege* című, valamint Herceg János Magyar–szerb és Szerb–magyar szótára. A politikai írások között kétségtelenül Olajos Mihály tanulmánya érdemel igazán figyelmet, már azért is, mert eredeti társadalomtudományi gondolkodás megszületését és kiterelvényesedését ígérte. Időszerűsége is kétségtelen volt: a kérdés, amelyet taglalt, a vajdasági magyarság legégetőbb kérdése, hiszen akkor már teljes egészében paraszttársadalom volt a magyar itt, Vajdaságban.

Tanulmánya címének karakteréből ítélve gondolkodásán Veres Péter *Parasztársors, magyar sors* című kis könyvének ismerete is nyomot hagyott, de gondolhatunk Erdei Ferenc *Parasztok* című könyvének, még inkább *A magyar paraszttársadalom* című munkájának ismeretére, s nyilván a háború előtti *Híd*

parasztszemléletének nyomait is felfedezhetné a vizsgálódás. Olajos Mihálynak azonban nem a paraszttársadalom leírása volt a vállalt célja, miként tanulmánya bevezetőjéből kitetszik. Csupán agitatív szempontok vezérelték, a politikai gyakorlat célkitűzéseit tartotta a szeme előtt, miként írta is, mondván, hogy a „társadalomtudomány. . . a parasztkérdést a munkásosztály és az elnyomott dolgozó nép győzelmének szempontjából tárgyalja”. Elszakad tehát azoktól az eszmei alapoktól, amelyeket a magyar falukutató irodalom teremtett meg a parasztságot helyezve előtérbe. Olajos Mihály ezért kérdésként vette fel, ami valójában társadalomtudományi tény volt: a parasztság létezését. „A társadalomtudomány a parasztkérdéssel foglalkozva a következő kérdéseket tisztázza: 1. Milyen szerepe van a parasztságnak a társadalmi harcokban? 2. Hogyan mozgósítható a paraszttömegek hatalmas ereje a munkásosztály forradalmi harcának támogatására? 3. Hogyan változtatható át a parasztság a polgárság tartalékából a munkásosztály harci tartalékává? 4. Hogyan valósítható meg a munkásosztály és a parasztság szövetsége?” Mindezt azért veti fel, szolgálva az akkori napi politikai célokat, mert ő is a kommunista mozgalmak Lenin politikai elgondolását követő felfogását szolgálva a „paraszttömegek erejében olyan erőt látott, amely a forradalmi munkásosztály szövetségésévé változtatható”. Aprópénzre akarta tehát a parasztkérdést váltani, mondván, hogy „erre a szövetségre nélkülözhetetlen szükségünk van a tőkés rend megdöntéséért és a szocializmus kiépítéséért folytatott harcban”. E kérdésekre adott feleletei tehát nem is lehettek mások, mint amilyenek voltak, hiszen hivatalos pártálláspontot hirdetett, és a parasztkérdés „teljes és végleges megoldását” ígérte, természetesen akkor, ha – mint írta végkövetkeztetéseiről szólva – a munkássággal a parasztság „megbonthatatlan szövetségre lép”, s aki e folyamatot támogatja, az győz, aki ellene szegül, azt „népeink elgázolják”. Nagy Imre megszövegezésében Magyarországon ugyanez a feladat a következő, ahogyan az *Agrárproblémák* című (ugyancsak 1946-ban megjelent) tanulmánykötetében olvasható: „A földesúri-burzosó »nemzeti egységgel« a munkás-paraszt népi egységet kell szembeállítani, amely az agrárkérdést nem a behódolás, a megalkuvás szellemében, hanem a nép és az ország jobb jövőjének érdekei szempontjából oldja meg.”

A parasztkérdés tárgyalása során mind szociológiai, mind gyakorlati-politikai-propagandisztikus megállapításokat tesz. Az elméletiek között kétségtelenül az a legjellemzőbb, ahogyan részben Erdei Ferenc nyomán a paraszt fogalmát a középparaszttal azonosítja, leválasztva a fogalomról mind a szegény-parasztot, mind a gazdag parasztot, akit ő már kuláknak és zsírosparasztnak mond. Amikor osztályoz, bevett mértéket emleget – a termelőerők birtoklásának a kritériumát. A bérmunkából élőkkel és a bérmunkásokat alkalmazókkal állítja szembe a középparasztot: „A középparasztság soraiba azok a közepes nagyságú gazdasággal rendelkező parasztnak tartoznak, akik a földjüket maguk munkálják meg a családjukkal, bérmunkást ritkán alkalmaznak és bérmunkába nem járnak. A középparaszt nagyobb részt a saját maga és családjára

termel, terményeiből annyit visz a piacra, amennyinek az eladásából egyéb szükségleteit fedezheti. *A szorosan vett parasztság alatt mindenkor a középbirtokosokat értjük.*”

Politikai megfontolások miatt gondolkodik ilyen módon, holott azt lehetne feltételezni, hogy azért beszél ilyen módon a középparasztról, mert a vajdasági magyar parasztság egy nagy hányada ilyen paraszt volt. Olajos Mihály leegyszerűsítve írja le, hogy a munkásság törekvése „megnyerni a parasztságot saját tartalékának a tőkés rend ellen”. Ebből a szemszögből ítélve a középparasztság a legingadozóbb rétege a paraszti társadalomnak: a földnélküliek szinte természetes szövetségeseznek tűnnek, a kulákok természetes ellenségeinek, hiszen ők a kizsákmányolók. A középparasztsággal a helyzet azonban bonyolultabb:

„Az ingadozás legnagyobb mértékben a középparasztságra vonatkozik. Ennek a rétegnek az érdeke végső fokon azonos a gyári munkásság és a szegény parasztság érdekeivel, mert ő is kizsákmányolta a polgárságnak. A tőkés rendben tönkremenés, elszegényedés a sorsa, ám gazdálkodási törekvései és magántulajdona tartózkodóvá teszi a munkásosztállyal szemben, magántulajdonának féltése egy alaptalan félelmet táplál benne a szocializmus iránt.”

Olajos Mihály szerint reális az az elvárás, hogy a parasztság végül a munkásság szövetségésévé válik, és hátat fordít a polgárságnak. A történelem tanúsága szerint ugyanis a „polgárság mindig becsapta a parasztságot”, s Olajos azt is tudta, hogy a történelem minden parasztlázadása a lázadók vereségével végződött, ahogyan a kitűnő francia Henri Mendras a paraszttársadalmakról írott könyvében harminc évvel később, 1976-ban, nyomatékosan szögezi majd le. Olajos sorolja is a példákat: a Münzer Tamásét, Ulrich von Huttenét, Gubec Mátéét (így!), Dózsa Györgyét, Sztjenka Razinét, Pugacsovét, de a XX. századiakat is, hogy kimondhassa, „az összes eddigi parasztmozgalmak vagy az eddigi olyan mozgalmak, amelyekben más társadalmi osztályokkal szövetségbe a föld dolgozó is részt vettek, mert a harc az ő érdekeikért is folyt, mind elbuktak, nem vezettek végső, szilárd győzelemhez. . . Ez alól egyetlen kivétel az oroszországi 1917-es októberi forradalom. Ebben a forradalomban a munkássággal együtt a parasztság is kivívta teljes szabadságát, valamint birtokába jutott a földnek.” Okfejtése szerint tehát a munkásosztály a parasztság igazi szövetségese, a kommunista párt a valódi érdekeik szószólója, nem pedig a parasztpártok. És összegezi: „A parasztkérdés tehát csakis a szocializmusban oldható meg, oly módon, ahogy azt az oroszországi parasztság felszabadulásának a példája is mutatja.” A háború utáni folyamatokat eszményinek mondja: a végrehajtott földreform azok kezébe adta a földet, akik megművelik, állítják, de „népi államunkban nagy lendülettel folyik a parasztság szövetségi mozgalmának szervezése, melyen keresztül mind tevékenyebben kapcsolódik be a parasztság a gazdasági élet újjáépítésébe”. Mindezt pedig az általa középparasztnak nevezett réteg megnyerése érdekében mondta, bizonygatva, hogy a háború utáni hatalom szövetségese nemcsak a földhöz juttatott szegénypa-

rasztság, hanem a középparasztság is. Ezért az alapvető feladat „olyan politikát folytatni, mely a középparasztságnak új népi államunk melletti felsorakozását még hathatósabban elősegíti”. Nyomós érve lehetett volna annak az egy mondatnak a részletesebb kifejtése, amit a nemzetiségi kérdésnek szentelt, leszögezve, hogy a „nemzetiségi kérdés megoldása nélkül a parasztkérdés megoldása lehetetlenség”. Kiindulási pontja pedig annak elmondása volt, hogy a régi Jugoszláviában a horvát nemzeti mozgalmakat Maček elárulta, amikor 1939. augusztus 26-án megegyezett a szerb uralkodó oszttal. Furcsa azonban, hogy a vajdasági magyarság kérdését nem vetette fel, illetve ha említette, nem olyan részletességgel tette, mint várni lehetett volna. Ezt érzékeljük az agrárkérdéssel kapcsolatban is. Ezzel foglalkozik tanulmányának második részében. Olajos Mihály szerint a parasztkérdés a parasztságnak a társadalmi harcokban való kérdését öleli fel, míg a földkérdés „sokkal szűkebb körű, mert csupán a föld birtokviszonyainak, a földreformnak a kérdését öleli fel”. Itt is kitekint a történelemre, és írja: „A mi hazánk népeinek története éppúgy, mint az évezredek magyar múlt, a földet megművelők elnyomatásának, raboskodásának története, a föld rabjai által földért, szabadságért folytatott harc ezer éve.” Itt már statisztikai adatokkal is szolgál, amikor a régi Jugoszlávia agrárviszonyait ismerteti, illetve amikor a háború utáni földreform rendelkezéseit tekinti át, bizonygatva, hogy valóban gyökeres földreformról volt szó. S így folytatja: „Most földet kaptak a magyar földnélküliek is a testvérnépek dolgozóival együtt. »Akié a föld, azé a haza!« – mondogatták a dolgozók. A jugoszláviai magyar falusi szegénység birtokába kapta a földet, melyen dolgozik, övé a föld, tehát övé a haza is, ez a haza, a Jugoszláv Népköztársaság, amelyben élünk.” Illúzióinak teljében írta tehát tanulmányát Olajos Mihály, s ezért talált magyarázatot a telepítésekre is. Szemléjét a magyarországi, romániai és a lengyelországi helyzet ismertetésével folytatta, majd a mezőgazdaság gépesítésének a problémájával zárta tanulmányát, hirdelve, hogy „többet termelni, tehát gépesíteni – megalkuvást nem tűrő követelmény.”

2.

Olajos Mihály a *Híd* szerkesztését 1948-ban vette át, egy olyan pillanatban, amelyben még nem adtak jelt magukról azok az események, amelyek majd pár hónap múlva megváltoztatják a folyóirat irányvonalát, befolyásolják munkatársai egy részének a sorsát. Az első hónapokban tehát Olajos Mihály még ott folytatja a szerkesztői munkát, ahol elődje, Steinfeld Sándor abbahagyta. A január–februári számban Lévy Andre érkezik „irodalmunk kérdéseiről”, és többek között említi a *Hídat* is: „A folyóirat a gyűjtőhely: ide csoportosulnak ma az írók és itt vetődnek föl a mi irodalmi életünk legidősebb kérdései is. Egy írói értekezlet, néhány irodalmi est és könyvkiadásunk két évi mérlege elég alkalmat és adatot hordott össze ahhoz, hogy a kérdések kellő megvilágításba kerüljenek és hozzáférhetővé váljanak nemcsak az író, de az olvasó

számára is.” Bizonyára a főszerkesztő is egyetértett azzal a nézettel, hogy az író szerepe ma a tanítóé és a kritikusé”, és azzal az irodalompolitikai elvárással is, amely szerint az „írótól megalkuvás nélkül azt kell követelni, hogy a valóság lényegét adja: különböztesse meg a lényegest a lényegtelentől, a felszínes eseményeket és törekvéseket azoktól, amelyek a dolgok mögött vagy mélyen az emberekben élnek, viaskodnak, vajúdnak, hogy létrehozzák az új embert, akinek élete már nem szálnalmas vergődés, nem is üres vágyakozás, hanem céltudatos munka.” A szerkesztőnek iránymutató lehetett Gál László írása a „bírálat szükségességéről” is, amelyben a Jugoszláviai Írószövetség sugallatait veti papírra a „komoly és mély” kritikával kapcsolatban: „*A Híd*. . . adjon teret az ilyen kritikának, de ne maradjon meg az egyszerű és könnyű (sőt könnyelmű) ismertetéseknél.” De megszívlelendő volt Lévay Endre állítása is arról, hogy az „irodalom megszűnt önmagáért élő írástudók zárt köre lenni; az olvasók tábora szakadatlanul szélesedik s így szélesedik az író érdeklődési köre és nem kevésbé a munkatársak köre” (Az irodalom szolgálatában. Beszámoló a *Híd* 1974. évi irodalmi pályázatáról). Olajos Mihály is 1948 tavaszán még ideológiai folyóiratot szerkeszt tehát, ahogyan azt Kek Zsigmond a *Szövetségünk közgyűlése elé* című, a Jugoszláviai Magyar Kultúrszövetség első közgyűlésén megtartott beszámolója le is szögezte: a *Hídnak* nevelőmunkát kell végeznie! „Irányítóbbá, kritikusabbá kell válnia témáiban. Egyrészt tartalmában mai valóságunknak jobban megfelelni, másrészt kifejezőeszközeiben a művészi színvonal emelése mellett közelebb kerülni a tömegeinkhez. És igen lényeges, hogy az eddiginél sokkal nagyobb mértékben Szövetségünk lapjává váljon, magyar kultúrmunkánk irányítójává, mert ez a jellege eddig nem nagyon domborodott ki. Szövetségünknek nevelő munkája egy jó részét éppen a *Hídban* kellene végeznie, és ha ezt Szövetségünk szervezési munkájával is összekötjük, akkor a *Híd* terjedése is szilárd alapot nyer. A *Hídnak* múltjánál fogva és még inkább jövőjét tekintve sokkal mélyebb gyökeret kell vernie a magyarságban, mint eddig.” Az év második felében az ideológiai tanulmányok és beszámolók kapják a *Híd* majd egész terjedelmét, s feltűnő az is, ahogyan a magyar szerzők kiszorulnak, szinte eltűnnek a folyóiratból. Zömmel fordítások jelennek meg, egy-egy Herceg János-, Majtényi Mihály-, Laták István-novella, Ács Károly-, Gál László-, Pap József-, Laták István-, Thurzó Lajos- és Zákány Antal-vers kíséretében. Az ideológiai írások ilyen döntő szerepét a *Híd* egész története során sem látjuk, mint az Olajos Mihály neve jelezte két évfolyamban, hiszen 1949-ben is tovább folytatódott ez az „ideológiai hadjárat” a *Hídban*, és csak 1949 nyarán érzékelhető a jugoszláviai magyar írók jelentősebb részvétele. S hogy új törekvések is vannak, azt Debreczeni József *Júliusi köszöntője* jelezte az október–novemberi számban, és 1949-ben lesz a folyóirat egyik vezéregyéniségévé Lőrinc Péter, és az ő írásai jelezték a szerkesztőpolitikai mélypont után, tehát az 1948 nyara és 1949 tavasza közötti majd egy esztendő válsága után, hogy konszolidáció vette a kezdetét, amelynek véghezviteléhez Olajos Mihály nem járulhatott közvetlenül, mert 1950-

ben új szerkesztője lesz a *Híd*nek, miközben ideológusi funkcióiban ott áll természetesen az új szerkesztő mögött is.

Az 1949-ben megszervezett két irodalmi vita volt hivatva Olajos Mihály irodalompolitikai stratégiája szerint is az új irodalompolitikai irányvételt demonstrálni. Az elsőről a beszámolót Lőrinc Péter írta, és azzal kezdte, hogy „rég fölvetett gondolat, rég hangoztatott kívánság teljesült a napokban”, mert Szabadkán, az ottani írókór a „*Híd* szerkesztőbizottságának indítványára” megszervezte az első nyilvános könyvkritikát Lukács Gyulának *A sárga háztól a csendes Donig* című könyvéről. Az elgondolásban a szovjet pártgyakorlat átültetésének a szándékát is látni lehet a vajdasági magyar művelődési életben, hogy a bíráló és önbíráló révén ellenőrizhesse az emberek gondolkodását, miközben káderkérdéssé minősítette át a nyilvános vitafórum elé vitt problémát. „Az ilyen nyilvános bírálatok és viták is éppen egyik formája lehet annak a munkának, amely a kádernevelést tűzi ki célul és amelynek feladata a mesterségbeli és főleg a marxista-leninista tudás adása.” Így fogalmazta meg Lőrinc Péter az irodalmi viták értelmét, hogy Olajos Mihály 1949 márciusában a *Híd* „legfontosabb és legidőszerűbb kérdéseit” tegye vita tárgyává. Tulajdonképpen a főszerkesztő tizenöt hónap alatt végzett munkája állt a figyelem előterében. A felszólalók „megállapították az eredményeket és hibákat, tisztázták a legfontosabb kérdéseket, meghatározták a *Híd* szerepét, föladatát a szocializmus, illetőleg népünk szocialista kultúrájának építésében és kitűzték a szerkesztőbizottság és folyóiratunk munkatársai előtt álló közvetlen, gyakorlati feladatokat”.

Ezeket a feladatokat fogalmazta meg Olajos Mihály:

„Az a föladatunk, hogy a mi népünk, a mi tartományunk forradalmi átalakulásának és szocialista építésének eredményei alapján tanulmányozzuk és elemezzük ki a társadalomfejlődés törvényszerűségeit, rajzoljuk meg e törvényszerűségek megnyilatkozásának ne csak általános vonásait, ne csak jugoszláviai sajátosságait, hanem vajdasági jellegzetességeit és azon vonásait is, amelyek vajdasági magyar népünk fejlődésére jellemzők. . . Dolgozzák föl a mi népünk, a mi tartományunk népeinek harcát a megszállók ellen, úgy, ahogyan azt népünk vívta. . . Mutassák meg, hogyan ragadta kezébe a hatalmat a dolgozó nép a mi vidékeinken. . . Írják meg, hogyan büntették meg a háborús bűnösöket, hogyan folyt és folyik az üzérkedők elleni harc, mint valósult meg a földreform, majd az államosítás, és hogyan történt a magánkereskedelem kiküszöbölése. Dolgozzák föl a vajdasági munkásosztálynak a gyáraink újjáépítéséért vívott harcát. . . Ábrázolják azt a mély forradalmi átalakulást, ami a vajdasági parasztság, a mi magyar parasztjaink között is végbemegy. . . Írják meg, hogyan harcol kis- és középparasztságunk a falusi tőkés elemek ellen. . . Rajzolják meg Pártunk, Népfrentünk és a többi tömegszervezet harcát, fejlődését. Íróink évek óta tartoznak a munkásosztály élharcosa, a pártmunkás alakjának megrajzolásával. Tükrözzék vissza néptömegeink kultúrforradalmát, főleg a magyar kultúregyesületekben folyó munkát, új értelmiségünk, új

oktatóink és kultúrmunkásaink harcát az új emberért, új kultúráért – a szellemi sötétség és félrevezetés ellen. Állítsunk maradandó emléket annak az útnak, amely a vajdasági magyarokat tartományunk és hazánk többi népe közötti egységhez és testvériséghez vezette. . .”

Sokkal jelentősebb a *Híd* irányvonalának alakulása szempontjából a következő megállapítás:

„Az értekezlet útmutatása folyóiratunk számára tehát az, hogy a *Híd* legyen még inkább vajdasági jellegű, anyaga legyen még nagyobb mértékben vajdasági magyar vonatkozású, kerüljön közelebb a vajdasági magyar dolgozókhoz.”

Csak ezek után következik az a követelmény, hogy a „mai helyzetben tehát folyóiratunknak irodalmi és népművelődési folyóirattá kell válnia, az irodalmi és kultúréletről vett anyagát kell növelnie”.

Olajos Mihály az ideológus a folyóiratban két úgynevezett „világszemlélet” tett közzé, tanulmányt írt *„Kommunális politika”* és *szocialista kommunális ténykedés a Vajdaságban* címmel. Legjellemzőbb azonban az 1848-as magyar szabadságharc centenáriuma kapcsán írott tanulmánya *Kossuth terve a dunai népek együttműködéséről és a mai helyzet* címmel. Egy Kossuth- és egy Tito-idézet vezet be a tanulmányt. Kossuthé: „Egység, egyetértés, testvériség magyar, szláv és román között? Igen, ez az én legforróbb vágyam, legőszintébb tanácsom. Íme egy mosolygó jövő valamennyiök számára.” A Tito-idézet pedig a következő: „Új korszak kezdődött. Itt keleten a népek kezükbe vették saját sorsukat és ez lehetővé tette a népek közötti testvéri, örökérvényű szövetség megvalósítását, mert a népek sohasem akartak egymás ellen harcolni.” Olajos Mihály nem történelmi tárgyú tanulmányt írt, hanem politikai utópiát szövegezett meg, amikor azt hirdette, hogy az „1848-as szabadságmozgalmak századik évfordulóját a dunamenti népek mint szabad, egymással szövetkezett, szorosan együttműködő népek ünneplik”, azok, amelyeket a „kölcsonös segélynyújtási egyezmények egész rendszere fűzi össze”. Azt veszi számba, hogy melyek azok a tényezők, amelyek ezt lehetővé teszik. Szerinte az, hogy megszabadultak az imperialista elnyomástól és befolyástól; megdöntötték a hazai kizsákmányoló osztályok hatalmát, leszámoltak a múlttal és a gyűlöletet szító elemekkel; győzött a „demokratikus népforradalom” és a népek az „új demokráciában” élnek, és van a Szovjetunió, amely a „dunamenti népek együttműködésének és fejlődésének legbiztosabb támasza”. E tételei kifejtése és részletezése után pedig leszögezte – mintegy gyakorlati politikai hitvallásként: „Számunkra Kossuth hagyatéka az, hogy Tito marsallt kövessük. . .”

Mindebből kitetszik, hogy Olajos Mihály közszereplésének fénykorában, hiszen azok az évek valóban azok voltak, igencsak dogmatikus és pragmatikus ideológus volt!

3.

Olajos Mihály az 1953-ban lefolytatott 1848-vitának akkor szenvedő alanya volt, most már inkább tragikus hősének kell látnunk, hiszen nem sikerült neki megakadályoznia, hogy el ne tiltsák a vajdasági magyarságot 1848 megünneplésétől.

A polémia ősforrása nem ideológiai perpatvar volt, hanem egy, a magyar történelemmel kapcsolatos kérdés. Lőrinc Péter 1953 februárjában Újvidéken „magyar közéleti és kultúrmunkások előtti vitával egybekötött előadást tartott az 1848-as magyar forradalom egyes kérdéseiről: a magyarok és délszlávok viszonyáról”. Ehhez az előadáshoz szólt a *7 Nap* 1953. március 8-i számában Farkas Nándor *Egy vita margójára* címmel, majd erre reflektált Olajos Mihály *Levél Farkas Nándornak* címmel a *Híd* 1953. májusi számában. Ezután több menetes vita bontakozott ki: Olajos Mihály írására Varga László replikázott *1848 és mi* címmel ugyancsak a *Híd*-ban (6–7. szám), majd Olajos Mihály írja *Apelláta az olvasóhoz* címmel ugyanott (8. szám), s ugyanakkor jelenik meg Bálint István *Még egyszer 1848-ról* című hozzászólása is. a *Híd* 9–10-es számában Sztancsics András szól a vitához *Az olvasó jogán* címmel, amikor a szerkesztőség lezárta a vitát imígyen: „A *Híd* szerkesztősége közli, hogy 1848 kiértékelésének kérdésében rövidesen értekezlet lesz, történések bevonásával. Az értekezlet felveti majd a negyvennyolcas forradalom és szabadságharc összes kérdéseit és vonatkozásait. Mivel mindenkinek módjában lesz véleményét ebben a kérdésben az értekezleten elmondani, a *Híd* egyelőre lezárja az 1848-as vitát, azzal, hogy az értekezlet anyagát ebben a kérdésben részletesen kívánja ismertetni.”

Nem vállalkozhatunk ebben az Olajos Mihály halála alkalmával készülő visszapillantásunkban a vita teljes eszmei-politikai vonatkozaskörét most taglalni, csupán az Olajos Mihály szerepét és nézeteit közvetlenül érintő mozzanatokra utalhatunk.

Kitetszik a vitából, hogy nem „tudományos” kérdésről volt szó, a vitázók képzettsége ilyent nem is tett volna lehetővé, hanem kimondottan politikairól, közelebről nemzetiségpolitikairól. Arról, hogy „ünnepeljük-e, vagy ne ünnepeljük március 15-ét”, s hogy e kérdésre Farkas Nándor azt válaszolta, hogy „március 15-ét nem kell és nem szabad (nem a hatóság miatt) ünnepeelnünk”. Nem tartozik tehát a valódi „történelmi” kérdések közé, hogy miért nem kell ünnepelni – azt a vitázók úgysem az 1848–1849-es magyar szabadságharc karakteréből következtették ki. Farkas Nándor sem valójában azért ellenezte, mert a magyar szabadságharc a „középnemesség osztályharca volt a nagybirtokos osztály ellen”, s a „magyar dolgozóknak ma nincs mit ünnepeelniük a burzsoá demokratikus forradalom győzelmén”. És Olajos Mihály sem azért pártolta az ünneplés gondolatát, mert 1848 kapcsán „ha nemzeti szabadságharcról beszél, itt is elsősorban a Petőfi forradalmával egybetartozó nemzeti törekvéseire gondol”. Olajos Mihály egy valóban kétarcú felfogással ha-

dakozott, amelynek volt egy vulgarizált, a szocialista forradalom ideáljára szűkített oldala, s egy másik, amelyben 1848 kapcsán a délszláv népek ellentmondásos szerepe felemlegetésének vagy fel nem emlegetésének a kérdése lapult meg. Ki nem mondottan éppen ennek a kérdésnek a létezése volt Farkas Nándor gondolkodásának a kiindulási pontja.

Olajos Mihály legszenvedélyesebb szövegét írta meg a vitapartnerének címzett levéllel. A magyar történelmi hagyományok védelmére kelt ebben e levél-író: „Szemmel láthatólag az a törekvés is vezetett ilyen csonka értékelésed megfogalmazásában – írja –, hogy »eltüntess« negyvennyolcból »minden nemzeti romantikát«, még a veleszületett és vele egybeforrtat és az akkori eseményekben haladót is. Elhallgattad, kiradíroztad a »nemzeti szabadságharc«-ot, mert tudvalevő, hogy minden nemzeti szabadságharchoz igen sok nemzeti romantika is fűződik, később pedig ez szolgált kapaszkodófelületül a horthysta hamisítás számára.”

Majd hangja emelkedettebb lesz:

„Igazad van, nem kell idealizálnunk, túlbecsülnünk a száz évvel ezelőtti magyarországi eseményeket. De én kétlem, hogy a túlbecsülés ellensúlyozására le kell nyesnünk, elhallgatnunk lényeges részüket.”

Ezután indulatait nem akarja fékezni, és vall, egészen személyes módon:

„Engem jórészt Petőfi – nem a megfésült, de a forradalmár és szabadságharcos Petőfi – versei formáltak forradalmárrá és szabadságszeretővé, ifjúkoromban egész éjszakáim múltak el egyetlen izzó rajongásban az »Apostol«, az »Akasszátok fel a királyokat«, »A XIX. század költőihöz«, az »Ítélet«, az »Egy gondolat bánt engemet« stb. stb. strófái felett. Sok emberünk lelkében hasonló becsben áll Petőfi költészete ma is. A világ sok országában, ha tudnak az emberek a magyarokról, irodalmunkról, akkor elsősorban is Petőfiről tudnak – Petőfiről, negyvennyolc szülöttéről. És most tépjem ki szívemből Petőfit, feledtessük el népünkkel egyik legnagyobb büszkeségét csak azért, hogy negyvennyolcból »eltűnjön« minden, amiben volna mit ünnepelniük a magyar dolgozóknak ma is?”

Írásának későbbi bekezdéseiben is ott érződik még ez a nemes indulat, amely írását ihlette:

„Nem szépítgeted-e te a délszlávok szerepét, amikor csak egyes vezetőkről beszélsz és arról, hogy Engels tévedett. . . teszed pedig ezt azért, mert a magyarok és szerbek–horvátok közötti testvériség ügyét akarod vele szolgálni – amely ügy nem napi, hanem egész korszakra érvényes politikánk, de amely szerintem nem követeli meg soha egyik nép múltjának a szépítgetését se; sőt: idealizálással vagy befekéttiséssel csak ártani lehet ennek a sorsdöntő és fenséges ügynek.”

Érzelmei mellett természetesen ott vannak érvei is. Farkas Nándor nézeteivel nemcsak a magát állítja szembe, hanem hivatkozik Milovan Đilas *Legenda Njegošról* című könyvére és *A nemzeti történelemről, mint nevelő tantárgyról* című tanulmányára, Boris Zihlernek *A délszláv népek 1848-ban* című tanulmányára, Vasa Bogdanov és Radosav Perišić írásaira.

Pozitívista vitamódszere az *Apelláta az olvasóhoz* című, Varga Lászlónak készült válaszírásában látható jól. Tényekre alapított választ készít, hogy vitapartnerének személyét érintő nézeteit visszautasíthassa. A „célzattal megszerkesztett ferdítésekkel” véleménye szerint, másképpen nem lehet vitába szállni. „Nem kellemes dolog a sok lábjegyzet nyomán bogarászni, de ha már azt kell kimutatni, hogy írásában ki mit mondott, kinek milyen a módszere stb. akkor nélkülözhetetlen az egészen konkrét rámutatás, az alapos szövegelemzés, tehát a sok lábjegyzet. Szöveg fölé emelkedni és attól független megállapításokat eszközölni, annyit jelentene, mint önkényesen festeni bárkinek a szövegét ilyenre vagy olyanra – attól függően, hogy milyen minősítést szeretnének ki mondani az írásról és írójáról.”

Jól látta ugyanis, hogy az ő politikai státusáról van immár szó, olyan vádakról, amelyek nyomán ha nem is következett fővétel, de Olajos Mihály politikai helyzete megrendült. Hogyisne, amikor azzal vádolta meg Varga László, hogy síkraszállt a nemzeti romantika életrehívásáért, azért, hogy a vajdasági magyarság a „romantika emlőjén” táplálkozzon, s hogy amit Olajos Mihály hirdet, az „nem jelent mást, mint a jugoszláv szocialista egyetemességgel szembe helyezzi a magyar egyetemességet”.

Eddig a pontig jutott el Olajos Mihály pár hónappal előtti jó szándéka, amikor Farkas Nándor cikke kapcsán „megtörte a természetlen csendet”. Nem véletlenül vállalkozott éppen ő Farkas Nándor téziseivel vitatkozni, hiszen igen elkötelezte magát a vitáról szóló írásával a *Híd* 1953. februári számában. *Vitáink margójára* volt ennek az írásnak a címe, s benne a közösségi célokat szolgáló elvszerű viták meghonosítására apellált.

Természetesen Olajos Mihály hű volt önnön gondolkodásához ebben az 1953-as vitában. Vallotta, mint tette 1952-ben, hogy nem egy és egységes, hanem két nemzeti kultúra van minden nemzet kultúrájában: „az egyik a dolgozó osztályok által teremtett, illetőleg a dolgozó osztályok érdekeinek megfelelő, haladó, népi kultúra – a másik a kizsákmányoló osztályok népellenes reakciós kultúrája”, miként a Hunyadi Sándor *Pusztai szél* című színművének szabadkai előadásáról közölt véleményében magyarázta a *Híd*-ben egy évvel előbb, 1952 májusában, hogy 1952 nyarán, amikor *A kultúr munkás társadalmi szerepe* címmel tart beszámolót a palicsi Magyar Ünnepi Játékokon, ezt a gondolatot így fejlessze tovább: „Külön nagy téma kultúrproblémáink tömkelegében a haladó és reakciós kultúra elhatárolásának kérdése. . . Bonyolult kérdés ez, mert nem csupán arról van szó, hogy a népi és úri kultúrát szétválasszuk, hanem arról is, hogy csak a mának megfelelő, a mai adottságunkban, a mi ismert tudatú és gondolkodású dolgozóinkra pozitív hatású, de legalábbis nem káros, kultúrjavakat vegyünk. Ez az az alapvető kritérium, amelynek választóvízében vizsgálni kell kultúreléletünk elemeit. Természetesen nemcsak a művészi, hanem a világnézeti és politikai, nemcsak az általános, hanem a konkrét helyi szempontokat is figyelembe kell itt venni.” Közben azt is leszögezi, hogy a „magyar tömegek” nem kapcsolódnak be művelődési életbe a „nemzeti sajtá-

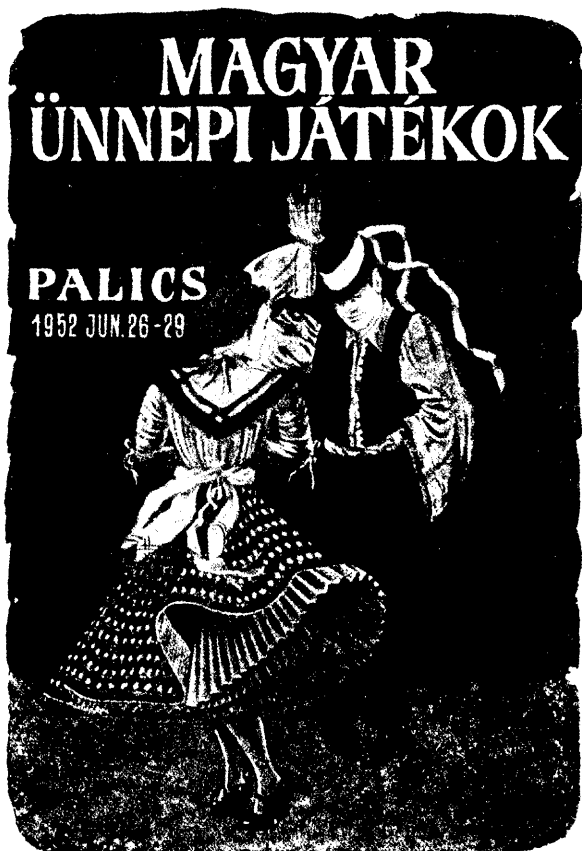
tosságok szabad kifejezésre juttatása nélkül”. Óva int a szélsőséges magyarkodás bűnétől, mert nem elveszíteni, hanem növelni kell, szerinte, a szerbek és horvátok bizalmát a vajdasági magyarok iránt, amit a Magyar Ünnepi Játékok alkalmából kiadott könyv bevezetőjében a következőképpen fogalmazott meg már-már eszmei „üzenetként”: „Számoljuk föl tehát a magyar nemzeti különködést, gyomláljuk ki a magyar pökhendiséget, mert külszínhajszolás, a felvágós magyarkodás nem a magyarság iránti bizalmat fokozza a vele együtt élő népekben, hanem elhidegíti azokat, a reakció kezében pedig vörös posztóvá válik a magyarsággal szembeni bizalmatlanság szítására.”

A *Híd* 1953. decemberi számának utolsó előtti írása (utána csak Majtényi Mihály Sinkó Ervin *Optimisták* című regényéről írott kritikája van) Olajos Mihály *Egybeolvadás – nem beolvadás* című, ismét csak polemikus élű szövege. Ideológiatörténetünk nem kerülheti meg ezt az Olajos Mihály-írást sem: fontos, a hétköznapi politikai gyakorlat fogalomtárán túlmutató tételeket találunk benne. Kiindulási pontja most is teljességgel gyakorlati, amikor látni véli, hogy mint írja, „hazánk népei egyetlen, egyöntetű jugoszláviai közösséggé egybeolvasztó folyamat” sodrába kerültek, ilyen módon „új tartalommal telítődött a testvériség-egység jelszava”. Védőpajzsa most is idézet – három is, Titóé, Kardeljé, Đilasé, s mind a három akkoriban keletkezett, friss volt: Titóé 1953. november 28-án, Kardeljé 1953. november 29-én, Đilasé 1953. október 18-án kelt. Mind a három az egybeolvasztás, egyesítés, a „nemzeti mozzanatok fokozatos elhalványulása”, az „egységes élő szervezetté válás”, a jugoszlávság fogalmát emlegeti – a szerző a jugoszlávságot Milovan Đilas cikkéből ragadta ki. Nyomban idézetei után leszögezte: „Nem lehet vitás, hogy a jugoszláviai népek és nemzetek eme egybeolvadása magával sodorja a nemzeti kisebbségeket, köztük a jugoszláviai magyar dolgozókat is. Az egybeolvadás folyamatában tehát a magyar, román stb. forma is új tartalommal, jugoszlávsággal telítődik, a jugoszláviai magyar is jugoszlávvá kezd érezni és gondolkodni. Vajon lehetséges ez?”

Olajos Mihály szerint igen, mert elfogadta Đilas állítását, amely szerint ez a „jugoszlávság maga a szocializmus”, s ez az, ami „elfogadható a nemzeti kisebbségek számára is”, majd maga így fogalmaz: „jugoszlávvá gondolkodni és érezni ma annyit jelent, mint szocialista módon gondolkodni és érezni”, s mi több, ez az eszme „csak annyiban jugoszláv, amennyiben szocialista”! Következik ebből, hogy Olajos Mihály véleménye szerint ezért nem a jugoszláv nemzet kialakulásáról, hanem a jugoszláv szocializmusról van szó, éppen ezért a magyarságnak nem kell asszimilálódnia, és nem kell valamelyik jugoszláv nemzetbe olvadnia sem. De szinte követelmény a szerző szerint egy olyan viselkedés, amelyben nincs nyoma a „nacionalista vagy lokális alapon álló gazdasági koncepciónak”, a nemzeti gőgnek, nemzeti önzésnek, a sovinizmusnak, az elszigetelődési törekvéseknek, a bizalmatlanságnak, de erősen jelen kell lennie a kívülről érkező ellenséges hatásokkal szembeni ellenállásnak, azaz, ki nem mondottan, a Tájékoztató Iroda magyar nyelvű propagandája befolyásának.

Írásának befejező részében ír a gazdasági alapon történő „egybeolvadásról. . . egy egységes, szerves közösségbe”, és ezzel – érvel most Olajos Mihály – „eltűnik minden ok és lehetőség a nemzeti kisebbségek bárminemű külön kezelésére”, következésképpen maga a „nemzeti kisebbség” kifejezés is „elavult formulásává válik”, ezután csak a néprajzban és a történetírásban van értelme használni. Tehát egy új terminus alkalmazását véli szükségesnek, de nem említi még a nemzetiség kifejezést.

Olajos Mihály írásai tehát egy politikai gondolkodásmód kezdeteit dokumentálják. Alakulásának módozatait, következő állomásait már nem volt lehetősége komolyabban befolyásolni.

DOKUMENTUM

MAGYAR ÜNNEPI JÁTÉKOK

Palics, 1952. június 26–29.

OLAJOS MIHÁLY

Jelentős esemény volt a vajdasági magyarok társadalmi és művelődési életében az 1952 júniusában megtartott palicsi rendezvény, a Magyar Ünnepi Játékok. A rendezvény elgondolása a Vajdasági Magyar Kultúrnanácstól (a Vajdasági Magyar Kultúregyesületek Szövetségének Magyar Testülete) eredt. Ők voltak a kezdeményezők és a szervezők, s itt jött létre a központi szervezőbizottság is. Ez a testület Sóti Pál, a kultúrnanács elnöke és Ernyes György titkár vezetése alatt működött. Ernyest 1952. május elejétől Kovács András váltotta föl.

Már nem emlékszem, pontosan kinek az ötlete volt az ünnepi játékok megszervezése, de én Ernyes Györgytől hallottam róla először, aki annak idején B. Szabó Györgyre hivatkozott. A magam részéről jónak találtam ezt a kezdeményezést, és azonnal bekapcsolódtam az előkészületi munkákba. Őszintén megvallom, eleinte magam sem hittem, hogy ebből a rendezvényből lesz valami, mert úgy véltem, hogy a tartományi Agitprop és a tartományi pártvezetőség ellenezni fogja. Végül is sikerült annyi meggyőző érveléssel felsorakoztatnunk, hogy az ellenérvek kevésnek bizonyultak tervünk meghiúsításához, úgyhogy végül még a pénzügyi támogatást is megkaptuk.

Miután ez megvolt, részletes műsorgetvet dolgoztunk ki, napról napra, sőt óráról órára feltüntetve az eseményeket, megmagyarázva jelentőségét. Ebben a tervben határoztuk meg az előadókat, a színhelyeket, s mindezt a *Magyar Szó* különkiadása tíz oldalon részletesen meg is jelentette. E tervezet mindössze apróbb módosításokkal, de szinte teljes egészében megvalósult. Így visszaemlékezésemben most is teljes biztonsággal támaszkodhatok e műsorfüzetre.

1952. június 26-án kilenc órakor a megnyitó ünnepségen elsőként Rehák László, a *Magyar Szó* főszerkesztője üdvözölte az egybegyűlteket a palicsi amatőrszínház nagytermében, majd Marko Horvacki a szuboticaai (akkor még tilos volt Szabadkát írunk) népbizottság elnöke tartott szerb nyelvű beszédet.

Ismét Rehák László következett, aki a játékok jelentőségét méltatta az alkalomnak megfelelő hosszabb megnyitóbeszédében. Hogy a vajdasági, a szerbiai és az egész ország vezetői rokonszenvvel viszonyultak az itteni magyarság kulturális rendezvényéhez, bizonyítja az is, hogy a legmagasabb szinten képviselték magukat. A megnyitón pl. ott volt Petar Stambolić, a Szerb Népköztársaság akkori miniszterelnöke, Stevan Doronjski, a tartományi pártvezetőség titkára, Mitra Mitrović szerb kultuszminiszter, továbbá Slobodan Penezić, Zora Krdžalić, az országos írószövetség nevében pedig Mladen Leskovac és mások. Zora Krdžalić, a tartományi közoktatási tanács elnöke és Mladen Leskovac író alkalmi beszédében köszöntötte is a rendezvényt.

E megnyitót követően megkezdődött a rendezvénysorozat, föléptek a népi táncosok, tánc- és énekcsoportok és a zenei rendezvény keretében minden volt az eredeti magyar népballadától a komolyzenei programig. Négy műkedvelő színjátszó csoport előadást tartott. Ott volt a kanizsai, zrenjanini, apatini és kikindai együttes. Az előadott művek: Bródy Sándor: A tanítónő; Sommerset Maugham: A szent láng; Bónyi Adorján: Édes ellenség és Zilahy Lajos: A szűz és a gödölye. A szabadkai Magyar Népszínház viszont a Mézeskalács című mesejátékot adta elő Sánta Sándor rendezésében.

Még az első napon irodalmi est is volt, amelyen B. Szabó György tartott bevezető előadást irodalmunk állapotairól. Ezután Laták István és Thurzó Lajos versei következtek, Herczeg János felolvasta Hattyúdal című novelláját, Majtényi Mihály Garabonciás című regényéből olvasott részleteket, Sinkó Ervin pedig Elítéltek című színdarabjából. Ezután Garai Béla Debreczeni József két versét mondta el, majd Ács Károly olvasott fel részleteket egy hosszabb költeményéből.

Emlékszem, már ezen az első napon benépesedett a palicsi rendezvények színhelye: a Vigadó, az amatőrszínház nagyterme, a szabadtéri színpad és dobogó, a hangversenyek közönsége pedig a szabadkai zeneiskola átriumába igyekezett.

A kiállítások közül a képzőművészeti, a néprajzi, a könyv- és sajtókiállítás érdemel még ma is említést. A vajdasági magyar képzőművészek kiállítását a palicsi Bácskai Képtárban rendezték meg ötvenegy festő, grafikus, szobrász és iparművész mintegy százharminc alkotásának kiállításával. A rendelkezésünkre álló hét terem sem volt elég a képek bemutatására, így néhány alkotás a tornácra került. A kiállítás koncepciója az volt: bemutatni minden itt létrejött jeles alkotást, Than Mórtól és Eisenhut Ferenctől kezdve Oláh-n, Bezerédin és Hangya Andráson keresztül az akkori legfiatalabbakig, Sáfrány Imréig és Winkler Imréig.

A néprajzi kiállítást a szabadkai Városi Múzeum földszinti termeiben rendezték meg, amelyen dr. Sulman Imre, a múzeum igazgatója tartott megnyitóbeszédet. A könyv- és sajtókiállítás a Vigadó nagytermében kapott helyet. Ezen én mint a Testvériség-Egység Könyvkiadó Vállalat igazgatója beszéltem magyar és szerb nyelven, s emlékszem, ott állt előttem Petar Stambolić is.

Talán érdekes lesz néhány gondolatot idézni az ünnepi játékok műsorfüzetének ebből a részéből: „A képzőművészeti kiállítás (. . .) az első kísérlet a vajdasági magyar festők anyagának egybegyűjtésére s épp ezért a tárlat fontos átlomás képzőművészeti kultúrörökségünk felmérésében. Ez is korunk, hazánk történelmi fejlődésének jele, a tehetségkutatásnak jó melegágya és az iskolák, intézeti műtermek mellett jó segítőtársat jelent a képzőművészetek népszerűsítésében.” A néprajzi kiállítás „most összegyűjtött anyagában megtaláljuk a magyar néprajzi emlékeket: a kupuszinai, doroszlói, bogojevói parasztszobákat, konyhaberendezéseket, házi bútorokat, apró dísz tárgyakat, amelyek még ma is a nép lakását díszítik. Itt vannak az ősi foglalkozások emlékei: a földművelés, a halászat, a vadászat egy-egy megmaradt tárgya, továbbá népies háziipar (göloncsér, mézesbábos, gyertyamártó stb.) munkái. (. . .) A könyv- és sajtókiállítás fejlődés útját is feltárva visszanyúl a múltba és történelmi távlatokat ad. A helyi jellegű és helyi gyökerű irodalmi termés ezen a tájon nem olyan régi keletű. Emlékei és az összegyűjthető anyag még mindig a kultúrintézmények szűk keretei között mozog s csak később lép ki, hogy aztán Szenteleky korával szépirodalmi síkon is meghozza a maga gyümölcseit”.

Talán nem érdemtelen idézni a könyv- és sajtókiállítással egybekötött tanácskozást sem, amelyen a következő témák szerepeltek: Az írás és a könyv történetének főbb mozzanatai; Vajdasági könyvkiadásunk a felszabadulásig; Régiségek és ritka példányok; Államvezetőink és a marxizmus-leninizmus klasszikusainak művei magyar nyelven; A vajdasági nemzeti kisebbségek könyvkiadása; Könyvkiadásunk a felszabadulás után; Mai jugoszláviai magyar írók könyvei; Tankönyvek; Jugoszláv írók és költők művei magyar és magyar írók és költők művei jugoszláv nyelven; A magyar és a világirodalom klasszikusai.

A palicsi rendezvényen több népművelő szemináriumot is szerveztünk. A műkedvelő színjátszásról Pataki László és Sulhóf József beszélt, a népegyetemi mozgalomról e sorok írója, a könyvtárak gondjairól pedig Herceg János. Az irodalmi pódiumot B. Szabó György vezette. Ezek vitával egybekötött előadások voltak, s a jugoszláviai magyar nemzeti kisebbségek művelődési életének serkentését szolgálták. Talán önmagáért beszél az az adat, hogy ezen a találkozón mintegy ötszáz vajdasági magyar kultúrmunkás vett részt. Valamennyi meghívott számára a fesztivál harmadik napján nagygyűlést tartottunk. Ezt a gyülekezetet Balla László nyitotta meg, amelyen egyebek között felolvasta Josip Broz Tito köztársasági elnöknek Sóti Pálhoz, a magyar kultúr tanács elnökéhez intézett táviratát, amelyben megköszönte a meghívást és köszöntötte a magyar ünnepi játékok résztvevőit, és sikeres munkát kívánt a vajdasági magyarságnak művelődési életük előrehaladásában. Akkori hosszabb lélegzetű referátumomban beszámoltam a felszabadulás óta elért eredményekről, és kértem a résztvevőket, hogy közösen beszéljük meg a teendőket. A vitára külön senkit sem kértünk föl, de spontánul jelentkeztek felszólalásra. Szót kért Szűcs Vilmos, a szabadkai tanítóképző igazgatója, Bödő Bálint kani-

zsai és Varga Mátyás temerini kultúrmunkás, Ács József festő, Sinkó Ervin író, Tamási Mária tanítónő, B. Szabó György főiskolai tanár, dr. Károsi Sándor pancsovai tanár, Hangya András festő, Ambrózi Károly zrenjanini tanár és Österreicher Sándor, a Horvátországi Magyar Kultúrszövetség elnöke. Emlékszem, csaknem valamennyien véleményt mondtak a művelődési tevékenység és a vallásosság viszonyából adódó kérdésekről, és jómagam azt szűrhettem le a vitából, hogy rugalmasabban, megértőbben kell viszonyulnunk a vallás kérdéséhez, mintsem azt vitaindítómban megfogalmaztam.

Emlékezetemben maradt még egy jeles esemény, a magyar egyetemi hallgatók találkozója. Rengeteg akkori főiskolai és egyetemi hallgató sereglett Palicsra, ami nem is csoda, hiszen adataim szerint mintegy nyolcszáz magyar egyetemista tanult akkor zömmel Belgrádban és Zágrádban. Velük Sinkó Ervin, Gál László, Majtényi Mihály, Radu Flora, Zsáki József, Kovács András, Rehák László, Farkas László és Jánosi Gábor beszélgetett.

Az ünnepi játékokra a Testvériség-Egység Könyvkiadó elkészítette és megjelentette nem kevesebb, mint tízezer példányban a *Magyar ünnepi játékok* című, mintegy 200 oldalas könyvet, amelynek bevezetőjében a következőket írtam: „Minél áttekinthetőbb összefoglalást nyújtani népünk mai kultúrájáról és annak múltjáról, írásban, számokban és képekben, minél nagyobb adalékot tenni ahhoz, ami felvonul a palicsi dobogón, vagy élénk tárul a kiállítási termekben – ilyen céllal adja az olvasó kezébe ezt a könyvet a kiadó, az első könyvet, amely nagyobb átfogójú betekintést nyújt kultúréletünkbe. Bízást tekinthetjük e kiadványt a palicsi szemle bevezető műsorszámának.”

E könyv tulajdonképpen kulturális életünk áttekintése volt. Erről tanúskodik a szerzők jegyzéke is. Herceg János, Ernyes György, Majtényi Mihály, Sulhóf József, Laták István, Jánosi Gábor, Tóth Antal, Kolozsi Tibor, Gál László, B. Szabó György, Bodrits István. Teljes művelődési életünk, oktatásügyünk, irodalmunk, népművészetünk felöleli a kiadvány, és benne foglaltatott a szak szervezeti kultúrmunka, a zenei élet, a vajdasági magyar újságírás és könyvkiadás is.

Hogy mekkora volt az érdeklődés e rendezvény iránt, szóljon csak ez a néhány adat: Zentáról nyolcezren jöttek, Moravicáról és Pacsérről négyezren, Csantavérről kétezeröttszáz, Bacsáról kétezeren, Zomborból ezeröttszáz. . . A rendezvényre külön autóbuszok szállították az utasokat, a vasút féláron adta ki a jegyeket Szabadkára, a szabadkai városi villamos ingyen szállította ki az embereket Palicsra és vissza.

Említettem már, eretnek gondolatnak tűnt születése pillanatában a jugoszláviai vagy vajdasági magyar kulturális szemle megrendezése. A pártvonal elleni kisértésnek tűnhetett és tűnt is egyesek szemében. Szinte vörös posztóként lébegtetett egyesek előtt egy ilyen fölvonulás, különösen hogy ekkora teret kapott benne a vajdasági néptánc, népzene, népdal. Ehhez tudni kell, hogy három évvel előbb szüntették meg a JKP testvériség-egység politikájának nevében a Jugoszláviai Magyar Kultúrszövetséget, s kezdődött meg a magyar

kulturális egyesületek „egyesítése” szerb vagy más nemzetiségű egyesülettel, annak az elképzelésnek a jegyében, hogy a kultúra egy és oszthatatlan. Mi sem természetesebb, hogy a mi rendezvényünkben sokan nacionalista megnyilvánulást láttak. Ennek következtében már évek óta elszigetelten élt a jugoszláviai magyarság. Érvünk, hogy ezt a rendezvényt mégis meg kell tartani, mert csak így tudunk felvonulni a JKP érvényben levő politikája mögött szemben Sztálin, a Kominform diktálta és Rákosi agresszív politikájával, végül is meggyőző lett. A játékokon viszont kifejeződött a vajdasági magyarok szabadságszeretete. Mindezek ellenére a palicsi játékok alatt háttérben voltak viták, szándékainkkal ellentétes elképzelések, de mindezek nem kérdőjelezték meg sikeres lebonyolítását. A *Magyar Szó* 1952. július 3-ai számában meg is jelent egy értékelő összefoglalás Palicsi meglepetések címmel a lap főszerkesztőjének tollából: „A kultúr tanács a múltban is rendezett különböző tanfolyamokat és szemináriumokat – felemás sikerrel, rendszerint kevés számú és alacsony színvonalú résztvevőkkel. Ezért külön sikert jelent az ünnepi játékokkal egybekötött szeminárium eredménye. Az indokoltan nagy érdeklődést mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy alig volt kultúregyesület, település, amely ne küldte volna el egy-két kultúrmunkását. A több mint százötven résztvevő jártassága a kultúrkérdésekben és az előadások színvonala lehetővé tette, hogy termékeny vita fejlődjön ki minden alkalomkor, hogy a szeminárium résztvevői valóban egymást tanítva, tanuljanak. . . Kidomborodott az egyes rendezvények révén az is, hogy Vajdaság népeinek képviselői a nézőtéren nem csak mint vendégek s a kiállításokon nemcsak mint szemlélők voltak jelen, hanem azáltal is, hogy legjobb teljesítményeiket bemutatva emelték a szemle színvonalát. És ha volt eset, ahol a testvériség–egység eszméje nem öltött kellőképpen kézzelfogható alakot, az csak Moša Pijade elvtárs tudósainkhoz intézett felhívásának indokoltságát igazolja, amely felhívás a szemle zárónapján megtartott hatalmas népgyűlésen, a szemle legkiemelkedőbb rendezvényén hangzott el. Mert valójában: eljött már az idő, hogy a történelemírók is a történelmi igazság felé forduljanak és a jövőben ne arról írjanak, ami a népeket elválasztja egymástól, hanem a múlt történelmében azt keressék, ami közelebb hozta egymáshoz a néptömegeket, azt, amiben egységesek.”

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

HOL VAN SINISTRA?

Bodor Ádám: *Sinistra körzet*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1992

Egyszer majd beszélni kell az újabb magyar regény *helyszíneiről*. Azokról a városokról, vidékekről, tartományokról, utcákról, ahol a történet lejátszódik. Korábban (mihez képest korábban?) az olvasó könnyen ismerhette fel városok és falvak regénybeli álnevei mögött a valóságos neveket, viszonylag pontosan azonosíthatta a regény helyszíneit – *Aranysárkány*, *Pacsirta* – városnevei, Krúdy Szindbád-történeteinek kisvárosai, Ottlik iskolájának helye a határon, Mészöly Miklós hőseinek bolond (és kevésbé bolond) utazásai pannon tartományokban és városokban, mind sorra (mintha) ugyanolyan felismerhető és azonosítható helyszínei lennének az elbeszélte történeteknek, mint London *A feleségem történeté*-ben. Az álnéven felismerhető valóságos helyszín az olvasó beavatását jelenti a történetbe, és ezzel együtt a történet hitelesítését is.

Ha igaz Michel Butor gondolata, hogy „amit a regényíró mond, igazolhatatlan, tehát annak, amit a dologról mond, elégnek kell lennie, hogy megadja neki a valóság látszatát” akkor az „igazolhatatlant” mindenképpen a felismerhető és azonosítható helyszín, a regény, a novella helyszíne hitelesítheti. Ha már nélkülözhetetlen (és valóban nélkülözhetetlen) az elbeszélés számára legalább a „valóság látszata”. Ezt szolgálják a városnevek, az országok és tartományok álnevei.

Persze arról sem kell megfélekedezni, hogy nagyon ellehetünk olyan regényekkel, elbeszélésekkel is, amelyek nem támaszkodnak a felismerhető helyszín hitelesítésére, mert nem is nagyon beszélnek a helyszínről, és amit mondanak, túl kevés ahhoz, hogy bármilyen térképre ráírható legyen. A *Prae* „valóságának látszata” tán függ a hely igazolásától? Vagyis amit az elbeszélő a helyről mond – „a dologról” –, nyilván önmagában is elég, mert a regényíró úgy mondta, hogy elég legyen; nem kell hozzá még az olvasói azonosítás is.

Miért gondolom mégis, hogy egyszer majd szólni kell az újabb magyar prózairás helyszíneiről, akár úgy is, hogy valaki megrajzolja majd a regények és elbeszélések térképét? Irodalmi térképrajzolás, ebből is kijöhet valamilyen szakma.

Például a *Sátántangó* – Krasznahorkai László regénye – első mondatából azon nyomban megtudjuk, hogy „Futaki” harangszóra ébredt „a telep nyugati oldalán”, miközben esni kezdett „az irgalmatlanul hosszú őszi” eső, ami járhatatlanná teszi a dűlőutakat és

megközelíthetetlené a várost. Már is ott vagyunk, a regény helyszínén. S már is mennyire benne ebben a helyszínen. A sárba süppedt telepet látjuk, a megközelíthetetlen várost. Elkezdődhet a regény, például „Futaki” története. És másoké. *A Sátántangó* helyszíne látható, felidézhető ugyan, de nem azonosítható. Vagy mégis? Ha valakinek nagy földrajzi tájismerete van, talán rámondhatja egy telepre, hogy ez az. Ahogyan rámondhatja Krasznahorkai *Az ellenállás melankóliája* című regényének városára is, hogy ez az. Ez hitelesíthetné a két regény történetét? Azt, ami „igazolhatatlan”, mert a regényíró mondta?

Sokan kutattak Szilágyi István regényének, az *Agancsbozót*-nak a helyszíne után is. Hol van vajon az a hegyláncolat, a tökéletesen kiképzett kovácsműhellyel, a kardkovácsok rejtkehelye? A regény olvasói mind megkérdezték nyilván. Mert az olvasó a helyszínnel szemben sem közömbös. Lokalizálni akarja ő maga is a történetet, akkor könnyebben követi, ha már arra vállalkozott, hogy regénytörténetet kövessen. Zavarba hozhatja az olvasót, ha nincs válasza a hol kérdésére? Aligha. Mert annyi bölcsesség minden regényíróban van, hogy valamennyire útba igazítja az olvasót, itt történik, ami történik. A helyről pedig annyit mond, amennyi mindenképpen elég az olvasó meggyőzésére, hogy az *itt*, az van, és éppen így van. Nem érheti szó.

Mindezt azért mondtam el, mert Bodor Ádám könyve – Egy regény fejezetei, az alcíme szerint – egy helyszín nevét tünteti fel a címében. *A Sinistra körzet* Szilágyi István kardkovácsainak műhelyéből talán be is látható. A kardkovácsok, ha nem lefelé indulnak, ahogyan elindultak, hanem fölfelé, a hegycsúcsok felé, akkor onnan főntről talán megláthatták volna ezt a körzetet, a hozzátartozó természetvédelmi övezettel, a hegyi vadászok világát, ahol „ukránul, románul, magyarul vagy cipserül” beszélnek, és szigorú törvények uralkodnak ezredesek irányításával, az üveget pedig átláthatatlanná sűrűlják finom szemcsés homokkal. Arra az irodalmi térképre az *Agancsbozót* helyszínével határosan kellene felrajzolni a Sinistra körzetet, amely mintha csak örökös őszi esőzésben élne, mindentől elzártan, mint a *Sátántangó* telepe. Mivel határos a telep? És mivel *Az ellenállás melankóliája*-nak városa vajon? Hogyan rendezhető be e regények földrajzi térsége hegycsúcsokkal, völgyekkel, falvakkal, városokkal, telepekkel, dűlő- és köztutakkal, házakkal és kocsmákkal? Miféle „földrajz” az új magyar regényírás „földrajza”?

Mert mindez lokalizálható. És olcsó volna azt mondani, hogy a képzelet, az álom, a fikció homályában. Annál is inkább, mert nincs ebben semmi homályos. Nagyon világosan rajzolódnak ki ezek a helyszínek, ugyanolyan világosan, mint Kosztolányi, Krúdy, Ottlik, Mészöly helyszínei. Csak éppen nem ott. Nem a látható, az azonosítható keretében. Akkor hogyan lehet lokalizálható? Ha nem a fantáziában, és nem a valóságos földrajzi ismeretekben? Sinistra, a telep, a hámor a létezés keretében van. És inkább a történelem határozza meg a helyét – a „földrajzát” – nem a valós geográfiai ismeretek. Az egzisztencia világléménye és a történelem fenyegető tapasztalata lokalizálja Sinistrát.

Éz azt jelenti, hogy itt olyan történeteket láthatunk, olvashatunk, amelyeknek a hitelesítéséhez éppen Sinistra valósága kell. Ahol minden a maga helyén van. Ahol a betegségeket nem gyógyítják, hanem a fertőzötteket megölik, ahol senki sem viseli a saját nevét, de mindenkire ráerősítik a „nevét” jelölő fémlapot, ahol nincsenek titkok, ahol mindenki mindenkin átlát, ahol szénen átszűrt denaturált szeszt isznak, ahol gyerekeket árulnak. . . Mintha „antiutópia” lenne, vagy negatív utópia. Csakhogy szó sincs itt utópiáról. Se pozitívról, se negatívról. Itt a legtermészetesebb módon történnek elképesztő történetek. És ebben a hangsúly a természetesen van. Nem azon, hogy a történetek elképesztőek. A rémtörténetekről tudjuk, hogy rémtörténetek. Az elképesztőek-

ról, hogy elképesztőek. És attól rémtörténetek és elképesztőek, mert a helyszíneik egy percre sem indokolják, illetve csak rémtörténetként hitelesítik őket. Bodor Ádám történetei viszont nem hangzanak rémtörténetekként, semmi közük a negatív vagy az antiutópiákhoz. Ezek a történetek azt mondják, hogy ez a világ rendje. Hogy a fertőzöttet megölik, hogy a gyümölcsöt a medvéknek gyűjtik, hogy a „szürke gunárok” mindent számon tartanak, hogy a szeretőket a törzetet irányító ezredes osztja ki, hogy a törpe eladja a csontvázát a természettudományi múzeumnak, hogy ugyanez a törpe, amikor életében először lát meztelen asszonyt, beviszi ugyan a házába, de végül is feljeleníti, ahol az életnek nincs ára, a gyilkosságért nem jár büntetés, legfeljebb önmagát bünteti lánghalálra a gyilkos. . . Ezeket a történeteket igazolja, hitelesíti a körzet, Sinistra, valahol a hegyekben, agyonszervezetten, közben az élet feltételeit a minimálisra csökkentve. Sinistrában még a túlélés sem érték. Itt egyszerűen nincsenek értékek. Szó sincs természetesen az értékek hiányáról. Szó sincs az értékek megkopásáról, eróziójáról. Itt egyszerűen az a tény áll fenn, hogy nincs érték.

S mindez azért „lehetséges”, mert olyan nagyon pontos Sinistra körzet földrajza. Külön térképre tartozik természetesen ez a földrajz, az „irodalmi térképre”, de azon nagyon pontosan kijelölte Bodor Ádám a helyét. S amikor megadta a körzet pontos térképét, hozzáláthatott történeteinek elmondásához. Mert ebben a körzetben csak ezek a történetek lehetségesek, és csak így. Acélos keménységgel mondatokba fogva. Mindennemű líraiságot és ellágyulást kizárva. És egy szóval sem többet a tényeknél. Ez a regényfejezeteket író Bodor Ádám írói fölényének a jele.

Borcan ezredes, aki haláláig a körzet parancsnoka, „erdőbiztos”, esernyővel járt. Ez az esernyő az egyetlen igazán civil holmi Sinistrában. Minden más szabályozott, rongy és kacat, szigorúan szolgál valamire. Az ezredes halála után – „tátott szájában már egy madár fészkel”, amikor rátaláltak – az esernyő tovább él: „Dobrin City fölött, mint egy hatalmas denevér, átrepült egy széltől hajtott magányos ernyő.” Többször lesz látható Sinistra felett Borcan ezredes ernyője. Röpdös a körzet felett. És ez Bodor Ádám könyvében nagyon természetes. Nincs benne se jelképes, se parabolikus, se lírai tartalom. Egyszerű ténymegállapítás, hogy a körzet felett időnként átrepült az ezredes „széltől hajtott” ernyője. Magányosan. És vannak a repülő ernyőnek társai is. Az időnként áthúzó vadludak. A holtan aláhulló madarak. A fertőzés hírért hozó csonttollú madarak. A magányos ernyő és a madarak teremtik meg a körzet titkait és rejtélyeit, jeleként annak, hogy a szigorú rendfenntartás, a könyörtelenül érvényesített törvények, az észérveket megcsúfoló rendelkezések, a minimálisra csökkentett létezés körül mégis van valami kiszámíthatatlan, titokzatos, távoli. A madarak élete. Az ernyő röpte. Nincs ebben az ég világon semmi vigasztaló, mint ahogy abban sem lelhet senki vigaszra, hogy a regény helyett írt fejezetek – novellák, elbeszélések? – hőse, aki Andrej Bodor névre hallgat, s a legtöbb fejezetet egyes szám első személyben ő mondja el, kiszabadul innen. Fagyasztott birkahúsok társaságában Görögországba kerül, ahonnan „négykerék-meghajtású Suzuki terepjárójával” vissza is látogat Sinistrába, s bár szinte senkit sem talál már itt, mégis mindent változatlanul talál, a régi házak és a régi emberek el-tűntek, de a körzet maradt. Ezért nincs se kiút, se vigasz. Csak Sinistra van. Az irodalom térképén? Ebben a körzetben és ezen a térképen minden lehetséges, minden igazolható, és mégis igaz, mégis tény. Mint az élet a *Sátántangó* telepén, az *Agancsbozót* hámorában. Ahol minden attól olyan félelmetes, mert minden, éppen minden könyörtelenül természetes, törvényszerű, szabályozott.

EGY POSZTUMUSZ NÉPRAJZI MONOGRÁFIA

Kresz Mária: *Magyar fazekasművészet*. Szelényi Károly fotóival. Corvina, Budapest–Forum, Újvidék, 1991

Az utóbbi esztendőök egyik legpompásabb nyomdai kiállítású magyar néprajzi szakmonográfiája jelent meg tavaly egy magyar és egy jugoszláviai magyar könyvkiadó közös kiadásában, ma már úgy mondhatnánk, hogy a békeidők kiadói és nyomdai együttműködését példázó szép vállalkozásként. Mivel azóta a komoly és felelősségteljes könyvkiadás mind a két kiadó országában gyakorlatilag összeomlott, vagy a legjobb esetben szinte az utolsókat rúgja, nagyon valószínű, hogy ilyen terjedelmű, illusztrációs anyagú és főleg: nyomdai kiállítású kiadványokra a néprajztudomány még sokáig várni fog. Illetőleg: ha meg is jelenik, megfizethetlenné fog válni, már csak azok számára válik hozzáférhetővé, akik az ilyen kiadványokat nem a szakmai felhasználás, hanem a por-ne-érje-hozzá-ne-nyúl méterre mért díszkiadványok céljából rakják polcukra.

Kresz Mária műve posztumusz kiadvány; a szerző 1989 őszén, hetvenesztendős korában elhunyt, s nem érthette meg, hogy a nekrológokban emlegetett „legnagyobb munka”, vagyis a magyar fazekasság történetének és táji különbözőségeinek feldolgozása nyomtatott formájában is kézbe vehető legyen. Olyan tudományos pálya és munkálkodás eredménye egyébként ez a mű, amely a megjelent egyedi kiadványok számát tekintve ugyan nem terjedelmes, de annál inkább számottevő, ha a magyar és nemzetközi publikációk számát tekintjük. Kresz Mária is azoknak a magyar néprajzkutatóknak a sorába tartozott, akik a maguk szakterületén elismert nagyságoknak számítottak, de a kiadókkal nem volt szerencséjük; tanulmányaik, dolgozataik lapokban, folyóiratokban, elérhetetlen gyűjteményekben rekedtek. Solymossy Sándornak csak tavaly jelenhetett meg egy karcsú tanulmánykötetkéje, egy válogatás, de a két világháború közötti magyar néprajzkutatás legfontosabb egyéniségeinek tanulmányai kötetben mind ez ideig nem jelentek meg, leszámítva talán a kivételnek vehető Róheim Gézá, de nem jobb a helyzet, ha az ötvenes-hatvanas évek termését tekintjük is. A kiadói lehetőségek fényében a szakma szorongva figyel, hogy a nagy vállalkozás, az új magyarság néprajzának nyolc kötete is megjelenik-e majd, bár az is igazi hőstett az Akadémia Kiadó részéről, hogy négy vaskos kötetet eddig már kihozott.

Kresz Mária tudományos pályája még a negyvenes évek elején indult, s hála annak, hogy családi körülményei folytán eleve magyar, német és angol anyanyelvű lehetett, eleve szavatolva volt számára a széles kitekintés lehetősége. A néprajzos szak elvégzése után nem kezdett rögtön az anyagi kultúra kérdéseivel foglalkozni, akkori kutatásai a gyermekélet, a játék, a belenevelődés problematikáját faggatták sárpilisi, nyárszói (Kalogaszeg) terepi kutatások alapján. Nyárszói kutatásainak eredményei monográfiáiigényű összefoglalást eredményeztek, de ez a mű sohasem jelent meg teljes egészében; mindössze részletek ismeretesk belőle, egymástól több évtizednyi távolságú megjelenések eredményeképpen. A meg nem jelenés fátuma – úgy látszik – már az elején ott kísértett Kresz Mária életében.

Pályájának elején, 1943-ban, a budapesti Néprajzi Múzeumba került, s ott is dolgozott végig. Kezdetben a nép- és parasztviseletek kutatásával foglalkozott, ennek eredményeképpen jelent meg összefoglalása a magyar parasztviselet múlt századi jellemzőiről, valamint egy másik munkája a népi szücsmunkáról. Csak ezek után jutott el pályájának legfontosabb kutatási területéhez, a magyar népi kerámia történeti, területi, alaktani vizsgálatához, s ebben alkotta talán a legnagyobbat is, s ezt éppen az itt érintett monográfia bizonyítja.

A halálára írt nekrológok bőségesen emlegetik ennek a kutatásnak eredményeit; az egyik nemzedéktárs, a mai magyar néprajzkutatás egyik utolsó nagy öregje, Balassa Iván például azt írja Kresz Mária magyar kerámiakutató és -feldolgozó munkájáról, hogy „e terület legnagyobb magyar és egyik legnagyobb európai tudósává vált”. Talán annyi jegyezhető még meg mindezek kapcsán, hogy kutatásainak és rendszerező tevékenységének alapjait az a több tízezres nagyságrendű kerámiagyűjtemény alkotja, amely ma a budapesti Néprajzi Múzeum birtokában van, s amelynek összehozásában (és gyarapításában) ugyancsak elévülhetetlen érdemei vannak Kresz Máriának.

Maga a posztumusz mű, melyről itt szólhatunk, a mintegy százlapos áttekintés mellett háromszázat meghaladó fényképlapot is tartalmaz, részben színesben. A magyar népi kerámia egészét áttekintő ekkora illusztrációs anyag a kérdés irodalmában még nem jelent meg.

Maga a leíró és elemző rész tíz fejezetben, a magyar nyelvterület nyugati részétől a legkeletebbi végeig haladva tekinti át a magyar népi kerámia táji jellemzőit, műhelyeit, történeti adatait. Az természetesen a szakutatók: a gölöncsérművészet szakembereinek feladata, hogy Kresz Mária monográfiáját egyrészt elhelyezzék ennek a kérdéskörnek irodalmában, aprólékos vizsgálattal elemezzék, hogy Kresz Mária felfogása, meglátásai, ítéletei, megállapításai miként helyezhetők párhuzamba, például a kérdéskör másik nagy magyar kutatójának, Domanovszky Györgynek eredményeivel, a magyar népi kerámia e két vezető szakemberének művei miként egészítik ki egymást, miként folyt a dialógus e két életmű között. Tekintve, hogy napjainkra mindkettőjük életműve lezárult, nyilvánvaló, hogy mindezek vizsgálata egy legalább hasonló formátumú kutatóra vár.

Kresz Mária műve azonban a nem gölöncsér szakember néprajzkutatók, művelődéstörténészek s egyáltalán minden művelt olvasó számára pompás, élvezetes olvasmány. Maga a szerző utal arra, hogy műve a magyar mázttalan és ólomházas cserépedények kérdését taglalja, főleg a XIX. századi adatok és anyag alapján, nem foglalkozik viszont a majolikával, vagyis az önmázás kerámia kérdéseivel. Ennek ellenére a szöveg elolvasása után a teljesség benyomása alakul ki az olvasóban; számos adattal és időzettel betekintést kínál a fazekascéhek világába, a cserépedény-előállítás technológiai kérdéseibe, a korongolás kialakulásába és módzataiba, a cserépertékesítés módjaiba, a cserépedények felhasználásának módjaiba stb. Esetenként egy-egy jeles helyi fazekasmester vagy -díszatnia munkáját, anyagát különleges eljárásait, sajátos stílusát külön is tárgyalja. Számos utalás történik a magyar népi kerámia török és balkáni kapcsolataira, a Balkánra (különösen Boszniába) irányuló magyar cserépedényexportra, s mindezek mellett, szinte a magas szintű ismeretterjesztés (vagy az árnyalt emlékeztetés) követelményeinek is eleget téve, a könyv végére érve az olvasó megismerheti az úrmértékek történeti fejlődését, a ma ismeretes úrmértékrendszerig, betekintést nyer továbbá az egyes vidékek lakodalmi ülésrendjébe, étkezési szokásaiba, hisz mindez régen összefüggött az egy-egy alkalommal felhasznált cserépedény-szükséglettel, azok kivitelezésével, díszítésével, minőségével, megrendelésével, kölcsönzésével stb. Mindebből világos, hogy ilyen komplex módszerrel az foglalhat össze egy kérdéskört, aki vele évtizedekig foglalkozott, ismerte a kérdés elsődleges vonatkozásai mellett a másodlagos összefüggést is. A mű végén tucatnyi oldalon sorakozik a magyar népi kerámia kérdésének leggazdagabb irodalma is, melyben ugyancsak érdemes lenne elmélyedni.

A pompás könyv két előzéklapján a magyar nyelvterület térképére vetítve látható az egyes régiók fazekasművészetének egy-egy jellegzetes darabja. Nyugatról keletre haladva, Velemértől (a szlovén határtól) Korondon tülög (Erdély) ott láthatók a szebbnél szebb köcsögök, tálak, tányérok, miskák, szilkék, bokályok. A Duna-Tisza köze majd-

nem üres, Bácska és Bánság pedig teljesen üres. S ez adósságainkra figyelmeztet: arra az adósságra, amely a vajdasági magyarság népismeretével, különösen pedig anyagi kultúrájával kapcsolatos.

Talán még mindig nem késő Kresz Mária könyve kapcsán elgondolkozni azon, hogy hagyományainknak ezt a részét hogy lehetne megvizsgálni, lefűlni. Mert bizonyos előmunkálatokkal azért mindenképpen számolhatunk anyagi kultúránknak ezen a területén is, s azt sem állíthatjuk, hogy hozzáértő kutatónk, muzeológusunk ne lenne.

JUNG Károly

BESZÉLNI A SZERELEMRŐL

Nádas Péter: *Az égi és a földi szerelemről*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1991

Fiatalok arra kérték Nádas Pétert, tartson előadást számukra a „nemi szerepek és a nemek princípiumai” témaköréről. Az előadásra, mely az égi és a földi szerelemről szólt, 1989 szeptemberében került sor. Amíg a közönség élénken reagált az elhangzottakra, addig a tudományos műfajokban jártas személyek elutasító magatartást tanúsítottak. Ez ösztönözte az írórt arra, hogy a témával kapcsolatos gondolatait alaposabban és szélesebb körben, azaz könyv formájában is kifejtse. *Az égi és a földi szerelemről* című, 1991-ben megjelent kötet a megvalósult előadás teljes anyagát, az előkészületi jegyzeteket, a bevezető és a befejező megjegyzéseket tartalmazza, azaz egy (beszéd)mű létrejöttének teljes folyamatát tárja az olvasó elé.

A javasolt témát s főleg annak címszerű megfogalmazását, mely merev kereteket szab a róla való gondolkodásnak, a szerző nyomban elutasította. „A nőknek és a férfiaknak van egy közös princípiumuk, mégpedig az, hogy emberek. Ennek a fogalomnak viszont éppen az a szerepe a gondolkodásban, hogy lényegük szerint beszéljek róluk, és ne úgy, mint nőkről és férfiakról. Aki pedig a lényegük szerint beszél róluk, nem tud receptet adni arra vonatkozóan, hogy mikor jó nők és mikor jó férfiak, vagy miként kell szerepelniök. Ez utóbbiról csak akkor beszélhetnék, ha nem lényegük szerint beszélnek róluk” – írja a könyv második, Jegyzetek az égi és a földi szerelemről című fejezetében. Végtelenül szánalmasnak tartja ugyanis azt a gondolkodást, mely nőknek és férfiaknak szerepet jelöl ki nemük lényege szerint, melyet ha – főleg zártabb társadalmi közösségekben – tisztességesen betartanak, eljátszanak életük során, akkor jó nők s jó férfiak lesznek. Ehelyett Nádas az égi és a földi szerelemről tartott előadást. Nem mintha a szerelemről egyszerűbb lenne beszélni. . .

„Az Ember, amióta csak létezik, látványul kínálkozik önmagának. Évezredek óta valóban nem is szemlél mást, mint önmagát.” Teilhard de Chardin francia gondolkodó e mondatait választotta könyvének mottójául és elmélkedéseinek kiindulópontjául Nádas Péter. Az ókori görög és római szerzőktől kezdve Szent Ágostonon, Wittgensteinen át egészen Roland Barthes-ig a későbbiekben is számos íróra hivatkozik, idézi a vizsgált témakörrel kapcsolatos gondolataikat, miközben az olvasónak folyton az az érzése, hogy mindenről beszél, csak az égi és a földi szerelemről nem. Az igazság persze az, hogy semmiről sem lehet úgy beszélni, hogy az egy bizonyos ponton ne érintkezzék a szerelem témakörével, másrészt a szerelemről való nyílt beszédhez nincs alkalmas nyelvünk. Nádas egyedül a vallomást tekinti a róla szóló komoly beszéd egyetlen lehetséges változatának. A vallomás fogalomköre azonban számos újabb dilemmával (pl. a

párbeszéd tárgyának és eshetőségének kockázata) nehezíti e beszéd lehetőségét, mihez képest a hallgatás sokkal bölcsebb és ésszerűbb magatartásnak tűnik. „A hallgatásnak végül is nincs kockázata, hiszen a lelkialkatot az összes vágyával és igényével, szavak nélkül is meg lehet nyilvánítni, s aki e szóbeliség előtti állapotra bízta magát a tudásával, sokkal inkább fönn tartja magában azt a reményt, hogy található egyetlen olyan személy, akivel szót érthet” – állapítja meg az író. A szerelemről szóló beszéd végső soron csak (szavak vagy más megnyilatkozások által történő) dialógus formájában képzelhető el. Nádas vállalkozása azért számít különösnek, hiszen egy olyan előadást tervez s jegyez le könyvében, melyet mindennemű közvetlen párbeszéd hiányában, vallomástételre nem alkalmas helyen kell fennhangon elmondania. „Azt kell megkérdezni, vajon miért nincsen a nyilvános beszédre alkalmas nyelvünk egy ilyen komoly és mindenkit érintő témáról? Miért nincsen középút az obszcenitás és a hallgatás között? Miért a fából faragott arc és miért a vigyor?” – hangzik kérdése. Lényegében az olvasóval folytatott, írott szavak formájában történő kommunikáció eredménye sem kevésbé kétséges.

A kötetet egy, az ősképek képmásaival foglalkozó, rendkívül izgalmas fejezet vezeti be, bár nem irányul magyarázatára, s lényegében csak asszociációs, áttételes síkon van kapcsolatban az égi és a földi szerelemmel. Olyan egymással szorosan összefüggő fogalmakkal illetve kérdésekkel foglalkozik itt a szerző, mint amilyen a tükröződés és az önszemlélet illetve az erről keletkezett élmény időbeli elhelyezésének kérdése. Az ember ugyanis, amikor tükröt készített önmagának, a tükröződés iránti vonzalmát fejezte ki állandósított formában. Nádas Ovidius *Átváltozások* című műve és Teilhard de Chardin vizsgálódásainak nyomán Narcissus és Echo történetét értelmezi újra, s keresi benne azt az időpontot, amióta az ember „önmagát más lélegző lények sokaságában önmagától is elkülönítve, a képek és a fogalmak társítása által, és nem ezek nélkül létezik”.

A víz az egyetlen őselem, melyben a másik három tükröződhet. Narcissus – Ovidius-tól tudjuk – két patakocskára, Liriope és Cephisos egyesüléséből született. Valamiből lett valakivé. Liriope megkérdezte a szent jóst, megéri-e vénségének idejét Narcissus. A jósz az válaszolta: „Hogyha magát sohasem ismeri meg!” Nem szabad hát önnön természetét és eredetét megismernie. Nádas értelmezése szerint Narcissus akkor sem érhetné meg vénségének korát, ha valami mást – pl. önnön tükröképét – nevezne meg önmagaként. Es esetben az átváltozás tényét feledné. Ha viszont ténylegesen felismerné tükröképében önmagát, akkor visszalépne abba az állapotba, mely az átváltozás előtt jellemezte, amitől az ismét értelmetlenné válna. Ha pedig nem ismeri meg önmagát, akkor megéri vénségének napjait, de nem tud választ adni eredetének kérdésére, s nem tud mit kezdeni a tárgyak, lények s jelenségek világával. Echo – Narcissusszal szemben – nem született, hanem van. Ovidius úgy tudja, Narcissus születése előtt is létezett tükrő, azaz víz, melyben tükröződött az ég színéváltozása, de egészen Narcissus tizenhetedik életévéig kellett várnia arra, hogy az ember a tükröződés tényéről és fogalmáról tudomást szerezzen. Echo az öntudat egy archaikusabb változatát képviseli. Képmásáról, hiába tükrözött volna vissza a víztükrő, nem keletkezhetett élménye. Nádas értelmezése szerint, Echo létének feltétele a másik ember léte: „Vonzalmait nem kellett meg gondolásainak tárgyává tennie, érzelmei nem a képek és fogalmak közvetítésével, hanem közvetlenül tapadtak arra a másik, bárkivel és bármivel azonosítható tárgyra, amely nélkül nem lehettek élményei”. Ovidius és Teilhard de Chardin, Narcissus és Echo konfliktusáról teljesen eltérően gondolkodik, viszont mindketten az emberként létezés kezdetét (e kezdet kijelölhető időpontját) kutatják a történetben. Teilhard de Chardin szerint az ember azóta létezik emberként, amióta látványul kínálkozik önmagának. Ám nem a tény, hanem az időpont, az amióta időbeli

(évezredek menetében történő) elhelyezése a kérdéses. E tekintetben Ovidius épp annyira bizonytalan, mint Teilhard de Chardin, s végső soron a XX. század embere sem birtokosa a válasznak. Nádas úgy véli („mégis inkább azt mondaná”): „Nem azóta létezik ember, amióta látványul kínálkozik önmagának. De talán azért nem képes arra az ingerlő kérdésre se válaszolni, hogy mióta létezik, mert évezredek óta valóban nem szemlél mást, mint önmagát.”

A Jegyzetek az égi és a földi szerelemről című második fejezet a kötet legterjedelmesebb része, az előadás anyagát közreadó harmadik fejezetnek mintegy négyszerese. Az egymáshoz asszociációs síkon kapcsolódó, hol logikus, hol esetleges sorrendben következő, olykor egész történet(ek)et magukban foglaló, máskor csak egyetlen gondolatot rögzítő jegyzetek olvasása során a szerelemről szóló beszéd előkészítésének minden fázisát követhetjük. Jegyzetek szólnak a szerelemről való beszéd lehetőségéről és szükségességéről, a szerelem és az esztétika viszonylatáról, miközben a vizsgált, egyedülálló élmény és érzelem megértéséhez vezet el bennünket az író tolla. A tapasztalati példák mellett, gondolatait irodalmi példákkal támasztja alá és szemlélteti. Mindenekelőtt Platón *Lakoma* című művéből idéz szívesen, de utalások vonatkoznak más klasszikus alkotásokra is. „Aki szerelmes, azért érdeklődik, mert kíváncsi, miként viselkednek mások ebben a kivételes állapotban, aki pedig éppen nem szerelmes, legalább beszélni vagy hallani szeretne róla, mert mások szava arra a kivételes élményre emlékezteti, amiben akkor is reménykedik élete fogytáig, ha már részesült belőle, s akkor is, ha nem részesült” – magyarázza Nádas a szerelemről való beszéd értelmét, miközben a híres lakoma – melyen Agathón, Szókratész, Alkibiádész, és még sokan mások beszéltek a szerelemről – történetét hozza fel példaként.

Az égi és a földi szerelemről szóló előadás összegzése, lényegi kifejtése azoknak a gondolatoknak s eredményeknek, melyekre az előkészületi fázis során jutott az író. Mint ahogy az elmondottak alapján kiderülhetett, Nádas Péter éles határt von a szerelem (a róla való élmény) változatai közé, s tanulmányában azokat a lényegi jegyeket vizsgálja, melyek kívül esnek az ember által felállított szabályrendszeren. Mindenekelőtt a szerelem nem hétköznapi, az ember legfontosabb tulajdonságaként felfogott jelentése érdekli. E felfogás értelmében az ember társadalmi törvényeknek engedelmeskedik, ugyanakkor egyetemes természeti törvények hatása alatt áll. A szerelem itt összekötő kapocs, „kísérletet tesz az összeköttetésre”.

Fontos és izgalmas olvasmány Nádas Péter *Az égi és a földi szerelemről* című kötete. Kit ne érdekelné a téma, hiszen az ember, aki évezredek óta mást sem tesz, mint látványul kínálkozó önmagát szemléli, folytonosan kérdez s kutat, bár adattárából még mindig hiányoznak némely válaszok.

BENCE Erika

S Z Í N H Á Z

SZÍNHÁZI NAPLÓ

Kísértetek – „A napot. A napot” – mondja vagy inkább nyögi Oswald a dráma végén, miközben „összeroskad, izmai ellankadnak, arca kifejezéstelenné válik, mozdulatlanul ül”, néhányszor ismétli ezt az egyetlen szót, amely számára egyszerre jelenti azt, ami-

ben igazán sohasem volt, s azt, amiben sohasem lesz, lehet része: az *életet*. Amin nemcsak azt a néhány évtizedet kell érteni, melyet mindenkinek megadatott leélni, aki erre az árnyékvilágra született, hanem olyan létet, amelyben nincs hazugság, vagy ha van, nem olyan mértékű, hogy tönkretelhetné az emberek boldogságát. Oswald fohászában, könyörgésében a nap az étellel egyenlő, a nap fény, mely minden homályos zugba bevilágít, minden kételyt eloszlat, igazság, amely eltünteteti a hazugságot. Azt, amiből az életben olyan rengeteg van, ahogy ezt Henrik Ibsen „családi drámá”-ja elénk tárja.

A *Kísértetek* a hazugság drámája.

Mindenekelőtt és legtöbbit Alvingné hazudik. Hazudta a világnak, hogy férje felhagyott a kicsapongó, tivornya étellel. Hazudta fiának, Oswaldnak, hogy apja erkölcsös, makulátlan volt. És nem mondta meg Reginának, a szolgálónak, hogy féltestvére Oswaldnak, ő is Alving gyermeke, aki a ház egykori szolgálójától született. Hazugságra épül Alvingné kiegyensúlyozottnak tudott házassága, hazugságot rejt fia iránti túlzott figyelme, gondoskodása – már kisgyerek korában külföldre küldi, most pedig hogy visszatért, majomszeretettel rajongja körül –, és Regina elől is eltitkolja az igazságot.

Alvingné kétségtelenül bűnös, s ugyanakkor áldozat is. Saját sorsáért felelős, de sorának alakulását mások befolyásolták, elsősorban Manders tiszteletes, aki megakadályozta abban, hogy miután Alvingné felismerte, házassága tévedés, arra kényszerítette – nem vállalva kettejük kapcsolatát –, hogy egész életét ebben a tévedésben élje le. Alvingné ezt úgy oldja meg, próbálja elfogadhatóvá tenni, hogy kiépít egy látszatvilágot, hazugságból hazugságba menekül. Ennek a hazugságsornak azonban egyszer meg kell szakadnia. Így is történik. A menhely, amely Alving kamarás emberi nagyságát, erkölcsi tisztaságát lett volna hivatott példázni, hirdetni, még a hivatalos átadás előtt leég. S nem más gyújtja föl, mint ugyanaz a Manders tiszteletes, aki Alvingné egykor visszakényszerítette tarthatatlan házasságába. Ki ő? Sors, gondviselés, végzet? Semmiképpen sem. Csak ember, aki mindenekelőtt gyáva, de ezt mindenáron leplezni szeretné. Ezért – ahogy Alvingné hazugságból hazugságba menekül – Manders bűnre bünt halmoz, amit még súlyosbít, hogy pap, kinek segítséget, vigaszt kellene másoknak, a rászorulóknak nyújtania.

Hogy két ember sorsa, története, még ha ilyen ostobán is rontják el az életüket, mint Alvingné és Manders teszi, csak akkor csomósodik drámává, ha meggondolatlan tetteikkel mások életét is megkeserítik, tragédiává változtatják. Mint a *Kísértetek*ben Oswalddal történik. Ő, aki „örökös életöröm” ígézetében szeretne élni, kényszerül mások hazugsága és bűne miatt örökös mozdulatlanságban, bénán tengetni látszatéletét.

Ha most mond valamit Ibsen drámája jugoszláviai (szerbiai?) magyar színpadon a közönségnek, akkor ezt Oswald mások hazugságai és bűnei által előidézett kiszolgáltatottságának, tragédiájának ábrázolásával, felmutatásával teszi.

Mi vagyunk Oswald. Mi mindannyian, nemcsak magyarok, akik úgy szeretnénk élni, ahogy Alvingné festőnek készült, a színek, a fény bűvöletében élni kívánó fia szeretett volna.

Nekem erről szól a Kijevben tanult Vidnyánszki Attila rendezte *Kísértetek* az Újvidéki Színházban.

Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy az előadás ebben vagy bármilyen más vonatkozásban aktualizálja Ibsent. Nem, a színészek csak és pontosan azt játsszák, amit a dráma diktál, és mégis minden szerep ismerős magatartást idéz.

Romhányi Ibi tartással, gesztussal, hanggal vonalazza elénk az Alvingné igazi énjét elrejtő merevséget, kimértséget, a páncélt, amely alatt a féltve titkolt hazugság tenyész immár évtizedek óta. Hűvössége maszk, amelyet ő bőreként visel. Annnyira életformájává lett a látszat, a külsőség, hogy a letragikusabb pillanatban, amikor Oswald kéri,

hogy szenvedéseinek enyhítésére a megengedettnél nagyobb dózis morfiomot adjon be neki, akkor sem felejt el „viselkedni”. Olyan, mint egy tökéletes szerkezet, amely pontosan működik, de lelke, az nincs.

Manders tiszteletesben Albert János apró gesztusokkal, ujj- és szemjátékkal mutatja meg a gyáva, de számító ember minden kisszerűségét, az élvezetekre vágyó, de ezek érdekében önmagát, tetteit vállalni félő embert. Szilágyi Rövid Eleonóra a mit törődöm vele, nem én főztem, nem is én fogom megenni ember magatartását fejezi ki, aki csak a maga életével, boldogságával törődik, s képtelen áldozatot hozni. Regina a legkisebb lelkiismeret-furdalás nélkül száll ki a számára cseppet sem vonzó, cseppet sem kellemes világból, emberek közül. Pásthy Mátyás Engstrand asztalosa egyszerre zavart és elégedett. Zavart, mert érzi, tudja kinézettségét, hogy utolsó a sorban, de elégedett, mert az erkölcsi győzelem, még ha megszerzése ravaszágának is köszönhető, lényegében az övé.

Közöttük Oswald valóban nem találhatja helyét, csak remélheti a segítséget, de gyorsan megbizonyosodik felőle, hogy tévedett, sem ebben a világban, a szülői házban nem lesz otthona, sem Regina nem lehet segítséget nyújtó társa, nemcsak mert a féltestvére, sokkal inkább, mert őt, betegségével, ez a lány, aki Oswaldhoz hasonlóan az élet szerelmese, nem tudja vállalni, nem vállalhatja. Bakota Árpád Oswaldja pontosan rajzolja elénk a remény és elveszettség szorításában vergődő szerencsétlen fiatalembert, aki sohasem kapta meg az élettől azt, amit szeretett volna, akinek az élet helyett csak az élet iránti mérhetetlen vágyakozás jutott osztályrészül. Bakota olyan, mint az ember árnyéka, aki mellől hiányzik az eleven test. Küzdelme az életért, sóhaja az elérhetetlen után, könnyörgése a napért – megrázó, tragikus, nagy színházi pillanat.

Ismerős emberi magatartásformák és sorsok teszik jelen idejűvé az újvidéki *Kísérleteket*. A színház érdeme, hogy jó, pontos előadást nyújt, azt teszi, ami a dolga, a pillanat viszont, melyben élünk a befogadást, az előadáshoz való viszonyulásunk szögét határozza meg, azt, ahogy magunkra vonatkoztatjuk Ibsen egy évszázadnál idősebb drámáját.

GEROLD László

A SZENTTÉ VÁLT BESÚGÓ

Nem születnek művek a rendszerváltásról, sem az irodalomban, sem a színházakban, sem filmen. Panaszolják, számon kérik sokan – külföldön s belföldön egyaránt. Mintha olyan könnyen s közvetlenül lehetne reagálni a térségünket megrázó politikai változásokra, illetve azonnal esztétikailag megformáltan, az összefüggéseket átlátva lehetne beszélni mindarról, aminek egyszerre voltunk-vagyunk tevéleges és szenvedő résztvevői. Benne élünk az eseményekben, a hírek fontosabbak, mint a kommentárok, a publicisztika keresettebb, mint az analízis. Ilyenkor – ha születik művészi igényű, jelenkori témájú mű –, az elsősorban aktuálpolitikai vagy publicisztikai hevületű lesz.

Ez az újságírói szemlélet jellemző Dušan Kovačević *A profi* című darabjára is, amelyet a budapesti Várszínházban Pintér Gábor állított színpadra. A „szomorú komédia” tulajdonképpen egy valószerűtlen találkozás története. Teodor Tejo Krajhoz, egy csőd szélén álló könyvkiadó nemrég kinevezett, rendcsináló ambíciókkal rendelkező vezetőjéhez, az előző éra kváziellenzéki írójához betoppan egy különleges alak, Luka Laban, aki tizennyolc éven át az íróra ráállított nyomozó volt. A „rendszerváltás” után a rendőrt

félreállították, mert azok kerültek hatalomra, akiket azelőtt lebuktatott vagy bármikor lebuktathatott.

A nyomozó magával hozza az író magnóra felvett és leírt telefonbeszélgetéseinek gyűjteményes köteteit, s ezek segítségével szembesíti Tejót a múltjával. S e szembesítésből kiderül: Luka Laban emberbaráti szeretetből vezérelt gondoskodása és segítőkészsége jóvoltából az ellenzékieskedő értelmiséginek a haja szála sem görbült meg, sőt az igazi áldozat maga a nyomozó. Másfelől az író láthatóan vészes amnéziában szenved, hiszen úgy viselkedik, mint akinek fogalma sem volt arról, hogy őt lehallgatják, követik, megfigyelik, s minden elé tárt beszélgetésrészlet, tárgyi bizonyíték naiv csodálkozást vált ki belőle.

Hogy ne legyen ilyen egyszerű és átlátszó a képlet: a drámaíró bizonytalanságban hagyja, hogy a darabbeli író új műve-e ez a történet, avagy valóság; a keretes szerkezet az előbbit, a titkárnő és egy erőszakos író – amúgy teljesen normális óriút – szerepeltetése, akik különben szintén „téglák”, az utóbbit valószínűsítik. Legalábbis az előadásban, amely nemhogy elfedné, inkább felnagyítja a darab fogyatékosait. Azt, hogy a történet, a fordulatok, a mondatok közhelyesek, mélység nélküliek, a főfigurák testetlenek, vérszegények, a mellékszereplők pedig még skicceknek sem tekinthetők.

A rendező, aki a naturalista díszletet és a jelmezeket is tervezte, a darabot tragikus igazságokat tartalmazó szöveggént értelmezte, ebből következően súlyos lelkiismereti drámaként igyekezett színre vinni. De így még inkább kiütözköznék a mű közhelygondolatai. Ezt a koncepciót és hatást erősíti az is, hogy az önmagában hatásos alakítást nyújtó Kállai Ferenc egyértelműen tragikus hőssé teszi a nyomozó figuráját, s ezáltal teljesen félrebillen a darab két főszereplője közötti dramaturgiai egyensúly. Ebben a felállításban ugyanis Kertész Péter naiv írója – a színész korrekt alakítása ellenére – passzív mellékalakká fokozódik le. Arról nem is beszélve, hogy Kállai kabinetalakításának következtében ez a nyomozó szinte felmagasztosul, tevékenysége bocsánatos bűnné szelídül, s ez aligha lehetett az író szándéka, de a rendező sem.

Európa e keleti fertályán különböző módon és intenzitással, nemes és nemtelen indulatokkal tartják napirenden az elévülési, számon kérésí, igazoltatási, leszámolási követeléseket azok, akiknek ehhez ilyen-olyan politikai céljaik fűződnek. Nálunk sincs ez másként. Aktuálisnak tűnhetett tehát e darab nemzeti színházi bemutatása. De ez a produkció aligha válik politikai erővé. A második előadáson negyvenen sem ültek a nézőtérre. S azok fele is tiszteletjegyes néző volt.

NÁNAY István

K É P Z Ó M Ű V É S Z E T

EGY TÁJKÉPFESTŐ EMLÉKÉRE

Dimitrije Ardeljan 1941–1992 – Vajdasági Képzőművészek Egyesületének Képtára, Újvidék

Amolyan rendszeres, mondhatnánk szokványos tárlatnak indult Dimitrije Ardeljan verseci festő újvidéki kiállítása, s a sors kiszámíthatatlansága folytán vált egy lendületesen fejlődő életmű utolsó akkordjainak bemutatásává.

Ha néhány szóval akarnánk összegezni Ardeljan festészetét, akkor azt mondhatnánk: minden ízében vajdasági. Három évtizedesre szabott munkásságának mindvégig meghatározó vonása volt a tájélmény, olyanformán, ahogyan azt Braque fogalmazta meg: „inkább arra törekedtem, hogy beleéljem magam a természetbe, semmint hogy másoljam azt”. Ardeljan is ezt tette, őszintén és elmélyülten. Legjobb alkotásain a természeti formavilág, s ezen belül is e vidék látványát tudta jelkép értékű látomásokká minősíteni. A realizmustól elindult az absztrakció felé, de a szálakat soha nem szakította el. Képein ott vibrál valamilyen expresszív nyugtalanság, s a konkrét kép, a valóságban is szemlélhető sík vidék megjelenítése, leképzése helyére a szabad festői asz - szociációk futamaira épített, fokozatosan absztrakttá váló kompozíciók léptek, amelyek azonban elvontságukban is megőriztek valamit az ihletet adó tájból. Még a végső-ig leegyszerűsített képeken sem vesztette el ezt a nyomot. Érdeemes lenne egyszer külön foglalkozni azokkal az alig tetten érhető nüanszokkal, amelyek megkülönböztetik ezeket a leegyszerűsített kompozíciókat a nullaponton túl elterülő absztrakt művészettől. Ardeljan festészete fejlődésének belső logikája az előtt is nyilvánvaló, aki csak futólag látta korábbi, mondjuk, a négy évvel ezelőtt ugyanitt megrendezett kiállítását. A kapcsolódó éveket-évtizedeket nem is csak az fűzte össze, hogy a táj folyamatosan a vezérfonal szerepét játszotta, hanem az, hogy az arányok állandóak maradtak. Az utolsó alkotások fáradt szürkéi, tompa lila villanásai, sötétbarna sávjai úgy fonódnak egymásba, hogy abban akarva-akaratlanul saját három évtizedes és a tájképfestészet fél évezredes figurális hagyományai is beleértendők. Kompozíciós játék lenne csupán? Lehet, de ha így van, akkor az egész művészet keményebbik fele az.

Ardeljan tájképei drámák, tragikus alaphangon szólnak az enyészet, a pusztulás kérelhetetlenségéről, a maradványok, a sebek fájdalommal terhes világába kalauzolják a szemlélőt.

Kifejezőeszközeit is e célhoz idomította: festményeinek felülete érdes, a festékrétegek vastag lerakódások és véletlenszerű kihagyások, felülethiányok, karcolások és bemélyedések váltakozásával – mint elkapart sebek – alakulnak színeket hordozó tereppé – világunkká.

A kritikus valószínűleg akkor cselekszik helyesen, ha itt, ezen a ponton felhagy a belemagyarázással, s immár nem meglepődve, analizálva, hanem kellő alázattal ajánlja a nézők figyelmébe az életmű záróakkordját – Ardeljan tájképeit.

NÁRAY Éva

KRÓNIKA

37. STERIJA JÁTÉKOK – A várt (és meghirdetett) műsornál is szegényesebbre sikeredett az idei újvidéki színházi rendezvény, a Sterija Játékok. A politikai helyzet következtében három volt tagköztársaság színházaira eleve nem számíthattak a szervezők, a másik három közül pedig, már a fesztivál ideje alatt, a macedón színházak is lemondták részvételüket, a Crna Gora-i színházak pedig eddig is csak nagy ritkán kaptak helyet a műsorban, úgyhogy ezúttal a zömmel belgrádi művészeket foglalkoztató nyári bari színpadot leszámítva valóban csupán szerbiai társulatok léptek közönség elé. Még a szelekció meghirdetésekor Ljubiša Ristić igazgató lemondta a szabadkaiak fellépését (ő fesztiválokra nem jár, legalábbis a saját hazájában!), majd pedig a három külföldi társulat – a párizsi, a pozsonyi és a pesti – jelezte, napról napra adagolva a meglepetést, hogy sajnos, de távol marad annak az országnak a színházi szemléjéről, amelynek része van a balkáni vérontásban. Nyilván nem a színházak, hanem a politika döntött így, megrövidítve ezzel mind a társulatokat, mind pedig a rendezvényt és a közönséget, de talán mégis fontosabb eszméket tartva szem előtt, követve, annak is érdekében, hogy jövőre s a következő években itt másféle világban, más körülmények között szervezhessek meg ezt a nemzetközileg is jegyzett színházi szemlét.

Így a tervezett tizenkét előadás közül Újvidéken a közönség mindössze hatot látott. Közülük csupán a kruševaci színház nem kapott semmilyen díjat sem, amely Borislav Pekić *Tá-*

bornokok, avagy fegyverbarátság című farce-át játszotta. A Velimir Lukić, Feliks Pašić, Deák Ferenc, Dragica Tomas és Slavenko Saletović összetételű bírálóbizottság szerint a 37. Sterija Játékok legjobb produkciója az újvidéki Szerb Nemzeti Színház előadásában látott Sterija-vígjáték, a *Füllentő és hazug*, amelyért Egon Savin megkapta a rendezés díját, de díszlettervezője, Geroslav Zarić és két színésze, Lidija Stevanović meg Zijah Sokolović is hasonló elismerésben részesült. Színeszi díjat kapott még Mihajlo Janketić és Branimir Drstina Nušić *A népképviselő*, Danilo Stojković Siniša Kovačević *Milan Nedić tábornok*, valamint Cvijeta Mešić Slobodan Selenić *Pavle herceg* című művének előadásában nyújtott teljesítményéért. Díjazták a *Pavle herceg* jelmeztervezőjét, Ljiljana Dragovićot is. A legjobb dráma díját Siniša Kovačevićnek adták, míg Veljko Radović a legjobb vígjátékért járó Versec város díját tudhatja magáénak. A fesztivál hivatalos díjai közé tartozik még a legjobb napilapbeli színikritikáért, a legjobb színháztudományi könyvért járó elismerés, valamint a kritikusok kerekasztal-értekezletének díja a legjobb előadásért. Ezeket Feliks Pašić egy Veternje novosti-beli bírálatáért, Božidar Kovaček a *Talija i Klio* című tanulmánykötetéért (a Híd 1991. 9. számában ismertettük), valamint a belgrádi Jugoszláv Drámai Színház Nušić *A népképviselő* című művének előadásáért, melyet Dejan Mijač rendezett, érdemelte ki. (G)

ELISMERÉS BARÁTH FERENCNEK – Baráth Ferenc újvidéki grafikus országos elismerésben részesült, első díjat kapott a *Tejeskáv* című színelőadásához készített plakátjéért a Sterija Játékok keretében megrendezett kiállításon. A színházi plakátriennáléra az idén kétszáz munka érkezett be a volt jugoszláv köztársaságokból. A zsűri a második díjat a belgrádi Geroslav Zarićnak, a harmadikat pedig a szarajevói Branko Bačanovićnak ítélte oda.

A VERSEK ÉVE BEMUTATÓJA BUDAPESTEN – A Magyar Rádió, a TIT és az Újvidéki Rádió szervezésében az Ünnepi Könyvhét idején, 1992. június 6-án a budapesti Kossuthklubban bemutatták a *Híd* folyóirat ez évi január-februári számában megjelent Versek éve 1991 című költői műhelyt. Bevezetőt Toldi Éva, a *Híd* szerkesztője tartott, az egyórás versválogatást pedig Avar István, Balázsovits Lajos, Béres Ilona és Dunai Tamás tolmácsolta. Az est költő vendége volt Jung Károly és Böndör Pál is. Az itt készült hangfelvételt mindkét rádió egy későbbi időpontban sugározza.

KONTRA FERENC IRODALMI DÍJA – Gróf Széchenyi István születésének 200. évfordulója alkalmából a Magyar Írószövetség, a Magyar PEN-Club, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium más intézményekkel közösen irodalmi és grafikai pályázatot hirdetett. A pályázat fővédnöke Göncz Árpád volt. Széchenyi és korunk címmel a kiírók arra vártak választ, miként él tovább a XIX. század nagy reformgondolkodójának szellemi öröksége korunk-

ban. Lapunk munkatársa, Kontra Ferenc a pályázaton irodalmi kategóriában harmadik díjat kapott, Drávászögi requiem című díjnyertes szövegét számunk élén közöljük.

A JÓ PAJTÁS NYELVMŰVELŐ VERSENYE – A *Jó Pajtás* című gyermeklap idei rajz- és fogalmazási versenyének mottója ez volt: Órizd a békét! Az ősszel meghirdetett nyelvművelő vetélkedő ezúttal is tömeges volt, bekapcsolódott csaknem minden magyar tannyelvű iskola, valamint azok az iskolák, ahol van anyanyelvápolás. A vetélkedő a *Mézeskalács* és a *Jó Pajtás* csaknem teljes olvasótáborát mozgósította. A verseny színvonalá az idén is kielégítő volt, a gyerekek a saját világukról őszintén és pontosan beszéltek, nem vették át a felnőttek hamis szövegeit a békéről, a legnagyobbak pedig már szinte művészi alkotásokat hoztak létre. A legsikerültebb munkát Muci Attila csantavéri diák írta, aki megrázó erővel mesélte el, hogyan látogatta meg családjával együtt édesapját a fronton.

ZMAJ JÁTÉKOK – Csukjátok be az ajtót, hogy ne jöjjön be a háború – ez volt a mottója a június folyamán Újvidéken megrendezett Zmaj Játékoknak is, amelyre harmincötödik alkalommal került sor. A fesztivál keretében idén is számos író-olvasó találkozót, színelőadást és más, gyermekeknek szánt művelődési rendezvényt tartottak.

A Zmaj Játékok igazgatóbizottsága oklevéllel tüntette ki Branko V. Radičević belgrádi költőt és Miroslav Belović belgrádi rendezőt.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

*A Magyar Köztársaság Művelődési és Közoktatási Minisztériuma
pályázatot hirdet a határon túli magyar könyvek kiadásának
támogatására.*

PÁLYÁZATI FELTÉTELEK

A pályázattal határainkon túl élő magyar szerzők anyanyelven írt műveit kívánjuk támogatni. Pályázhat minden olyan határon túli kiadó, egyházi szervezet, kulturális műhely, alapítvány vagy magánszemély, aki ilyen művet vagy műveket kíván megjelentetni.

A bírálóbizottság előnyben részesíti a nemzeti önismeretet szolgáló könyvek, tudományos, egyházi, eredeti, illetve magyar klasszikus szépirodalmi művek megjelentetését.

A pályázókról bírálóbizottság dönt, két ütemben.

A kéziratokat a Forum, a Kriterion, a Madách, a Kárpáti Kiadóhoz és a Burgenlandi Magyarok Kulturális Egyesületéhez kell benyújtani, amelyek az illető ország érdekelt intézményeivel történő konzultálás után véleményezik és pályázatban terjesztik a Kuratórium elé, amely elbírálja a kiadók javaslatát. A kiadók által nem javasolt pályázó közvetlenül fordulhat a Kuratóriumhoz.

Beküldési határidő:

I. ütem: 1992. június 30.

II. ütem: 1992. szeptember 30.

Elbírálás:

augusztus első hete

október első hete

Fenti kiadóknak a pályázatokat a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Etnikai és Nemzeti Kisebbségi Főosztályához (Bp., V. Szalay u. 10–14., Pf. 1. 1884) kell eljuttatniuk.

Az MKM Etnikai és Nemzeti Kisebbségi Főosztálya külön-külön szerződést köt a nyertes pályázókkal.

A Forum Könyvkiadóhoz beérkező kéziratokat bizottság véleményezi. Tagjai: dr. Bányai János egyetemi tanár, mgr. Bordás Győző, a Forum Könyvkiadó főszerkesztője, dr. Harmath Károly, OFM, az Agapé és a Hitélet főszerkesztője, Herceg János író, akadémikus és dr. Várady Tibor egyetemi tanár, akadémikus.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Bori Imre: Olajos Mihály (*Adalékok egy sors- és eszmeképhez*) 493
Olajos Mihály: Magyar Ünnepi Játékok 505

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Bányai János: Hol van Sinistra? (Bodor Ádám: *Sinistra körzet*) 510
Jung Károly: Egy posztumusz néprajzi monográfia (Kresz Mária: *Magyar fazekasművészet*) 513
Bence Erika: Beszélni a szerelemről (Nádas Péter: *Az égi és a földi szerelemről*) 515

S z í n h á z

- Gerold László: Színházi napló 517
Nánay István (Budapest): *A szentté vált besúgó* 519

K é p z ő m ű v é s z e t

- Náray Éva: Egy tájképfestő emlékére (*Dimitrije Ardeljan 1941–1992*) 520

KRÓNIKA

37. Sterija Játékok; Elismerés Baráth Ferencnek; A Versek éve 1991 bemutatója Budapesten; Kontra Ferenc irodalmi díja; A Jó Pajtás nyelvűvelő versenye; Zmaj Játékok 522

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. 1992. június. Kiadja a Forum Könyvkiadó. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 602-es mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 65700–601–14861-es zsírószámlára; előfizetés-kor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 2000 dinár, fél évre 1000 dinár. Egyes szám ára 200, kettős szám ára 400 dinár; külföldre egy évre 4000 dinár, fél évre 2000 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. – A szedés a Híd szerkesztőségében készült. – Tördelőszerkesztő: Bozsoki László. – Készült az újvidéki Dániel Print Nyomdában.

YU ISSN 0350–9079